

szombat

2005. december
5766 Kiszlév

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár János-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)
Fritz Éva (pénzügyek)

Állandó külső munkatársak:

Csáki Márton, Peremiczky Szilvia,
Vámai Pál

A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország
Ronald S. Lauder Alapítvány
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

Nemzeti Kulturális Alapprogram

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

Terjeszti a LAPKER Rt.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2005. november 21-én.

Címlapfotó: Tóth Csilla

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

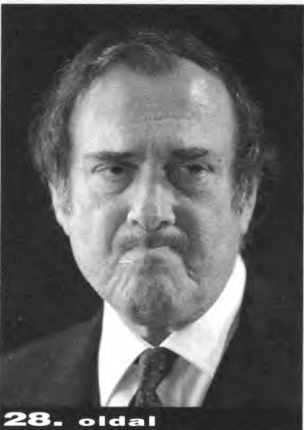
Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Szikra Lapnyomda Rt.
Felelős vezető:
Máthé Sándor
Internet:

www.szikralapnyomda.hu
E-mail: info@szikralapnyomda.hu

ÁLLÁSPONT

**4 Elkezdődött
a zsidó rendszerváltás?**

VILÁG

6 Porlik, mint a szikla
Kassa zsidóságáról (Szegő Péter)

7 Córdobától Jeruzsálemig
Európai B'nai B'rith-kongresszus Madridban
(Korányi László)

IZRAEL

8 Keresztapák Izraelben (Shiri Zsuzsa)

HAZAI DOLGAINK

10 Zsidó nemzetiségi törekvések

10 A svéd zsidóság: kisebbség
(Beszterczey Judit)

11 Megérett a helyzet
Interjú Deák Gáborral (Sz. P.)

12 Zsidó Közösségi Fórum
Párbeszéd a monológ helyett

16 Igazgatók a Szombat
iskolakutatásáról (Gadó János)

**18 „A sakk nekem Magyarországhoz
kötődik”**
Az Izraelben élő Polgár Zsófiával beszélget
Shiri Zsuzsa

MÉDIAKRITIKA

20 antiszemizmus.hu

SZELLEMEK

21 Karl Abraham
Az Engesztelőnap
Megjegyzések Reik Valláspszichológiai prob-
lémák című munkájához (Második rész)

KULTÚRA

**24 „Nem bántam volna valami konok
kis botrányt”**
Závada Pállal beszélget Szántó T. Gábor

**28 A hétköznapi fecsegése alatt
tátongó szakadék**
Nobel-díj a szikár nyelvezet és a hosszú
hallgatás drámaírójának (R. Hahn Veronika)

30 A megbotránkozás kötelessége
(Peremiczky Szilvia)

31 Kelekótya város (Jolsvai András)

33 Gyereksarok (Fritz Zsuzsa)

Elkezdődött a zsidó rendszerváltás?

Az egyik oldalról a lubavicsi haszid mozgalom rabbijai és támogatóik által, az egyházi törvény keretei között alapított *Egyesült Magyar Izraelita Hitközség* döngeti a Mazsihisz kapuit, az egykori Status Quo Ante Hitközség örökébe lépve, a másik oldalról a nemzetiségi törekvésekkel fellépő magánszemélyek, akik összegyűjtve majd a szükséges ezer aláírást, létre szeretnék hozni a zsidó kisebbségi önkormányzatot, s a november végén tartott *Párbeszéd a zsidóságról* konferenciával a nyilvánosság elé lépő *Zsidó Közösségi Fórum* több meghívottja is éles kritikával illette a Mazsihisz hegemon képviselőt.

A Mazsihisz azonban elutasítja az új törekvéseket, és erős hangú üzenetei révén arról kívánja meggyőzni a közvéleményt s talán önmagát, hogy – mint *Feldmájer Péter* elnök fogalmazott a Mazsike októberi Hírlevelének, még a konferenciát megelőzően adott nyilatkozatában –: „A Mazsihisznek be kell töltenie a magyar zsidóság általános képviselőjét... A Mazsihisz a magyarországi zsidóság egészét képviseli...” Tartalmilag ugyanezt fogalmazta meg, „történelmi okokra” hivatkozva a ZSKF konferenciáján a Mazsihisz jogásza, *Egri Oszkár* is,

aki a meghívott és távol maradó *Tordai Péter* alelnököt helyettesítette.

Kérdés, hogy megkérdezte-e valaki, valaha erről a magyarországi zsidóságot?

Vajon tényleg az a magyar zsidóság fennmaradásának legfontosabb kérdése, hogy *ne* a lubavicsi haszidok vezette EMIH kapja meg a Rumbach zsinagógát, annak ellenére, hogy imakönyveikből imádkoznak számos zsinagógában, és rendkívül jól kommunikált tevékenységük sok száz, talán sok ezer emberben kelti fel az érdeklődést a zsidóság iránt? Vajon nincs igaza *Olti Ferenc*nek, a Mazsihisz volt alelnökének, aki több helyütt elmondta, hogy az egységbe kényszerített zsidó képviselő a diktatúra öröksége?

Vajon tényleg annyira abszurd volna a felvetés, hogy a zsidó emancipáció és recepció által kivívott egyenjogú közjogi státusa megőrzése mellett, kisebbségi képviselőt is kapjon a zsidóság, mert vannak többen – közülük a legismertebb *Deák Gábor*, a zsidó közélet régi aktivistája –, akik így kívánják, s mint a felmérések mutatják, Nyugat-Európához hasonlóan, sokak számára a zsidóság nem vallási, hanem származási-etnikai hagyomány? Vajon tényleg annyira negatív volna a zsidóság kisebbségi képviselővel kapcsolatos zsidó visszhang, mint ezt a Mazsihisz vezetése hangoztatja?

S vajon tényleg abszurdum, amit a ZSKF több előadója, köztük *Heller Ágnes* megfogalmazott: „A Mazsihisz hegemoniája rossz a zsidóság számára.”?

Ismerjük a kifogásokat az EMIH-hel és a nemzetiségi képviselővel szemben.

Európa és főként Közép- és Kelet-Európa – benne Oroszország és Ukrajna – számos, megszűnőben lévő hitközségének rabbinikus vezetését

átvette a New York-i központú, dinamikus terjeszkedő, Chabad Lubavics haszid mozgalom. Kiküldöttjei a kipusztult vagy pusztulófélben lévő helyi hagyományokat, dallamokat olykor felülírva, kissé uniformizáló zsidóságot honosítanak meg szerte a térségben, saját dallamokkal, a számunkra megszokottól eltérő, lelkesült viselkedési stílusukkal, utcai, szintetizátoros hanuka-ünnepségeikkel, csodás történeteikkel a Rebbéről és más haszid mesterekről. Az EMIH szellemi irányát, noha magyar zsidó világi vezetőket választottak, Amerikában nevelkedett, magyar ajkú haszid rabbijaik jelölik ki, és sokan nem nézik jó szemmel, hogy az egykori magyar „középutas” irányzat nevét használták fel tevékenységük jogi kereteinek megteremtéséhez. A Chabad és az EMIH mérlege azonban összességében mindenképpen pozitív.

Tudjuk azt is, sokakban félelmet kelt a kisebbségi státus felvetése, és rossz a kisebbségi törvény, melynek értelmében egyetlen szervezet képviseli az adott kisebbséget, ráadásul legitimitási probléma is felmerül, képviselhetik-e közjogilag a zsidóságot azok, akik talán mindössze ezer aláírást gyűjtenek össze s így elnyerik a jogot, hogy önkormányzatot alakítsanak.

Csakhogy e legitimitási probléma épp úgy felvetődik a Mazsihisz esetében is, hiszen ez éppúgy nem az össz-zsidóság képviselője, lévén a zsidóság töredéke tartozik csak tagjai közé, s vezetőit így nem is azok választják, akiket, úgymond, képvisel – a kormányzat mégis úgy kezeli a Mazsihiszt, mint a zsidóság kizárólagos képviselőjét. Ugyanaz a baj a Mazsihisszel, ami a kisebbségi képviselővel: a zsidók kizárólagos képviselőjének

OLVASÓINK ÍRJÁK

TERMÉSZETES A KÖTÖDÉS

A magyar társadalom (zsidók és nem zsidók) ma egyértelműen nem vallási alapon azonosítja a zsidóságot. Tanúsítja ezt az a tény, hogy olyan emberek zsidóságát is számon tartja – és nem feltétlenül pejoratív értelemben –, akiknek közük nincs a zsidó valláshoz. Sőt, olyanokat is tarthat zsidónak, akik más vallásúak, akik akár már generációk óta nem a zsidó vallási felekezethez tartoznak.

A helyzet az, hogy a magyar társadalom de facto olyan nemzeti kisebbségnek „érezkeli” a zsidóságot, amelynek saját vallása is van (mint ahogy tudomásul veszi, hogy a szerb, görög, ukrán stb. kisebbség a kereszténység ortodox ágazatát tartja saját „nemzeti” vallásának, függetlenül attól, hogy vallásos-e vagy sem). Soha senki nem firtatja a szerb vagy a görög nemzetiség viszonyát anyanemzetéhez. Természetes a kötődés. Ehhez hasonlóan soha, senki nem firtatná a zsidó nemzetiség viszonyát Izraelhez...

Tehát a zsidó nemzetiség felvállalása a befogadó nemzettel való viszonyt egyértelműen rendezné. Természetessé válna, hogy aki zsidó nemzetiségű és vallásos, az természetes módon (de nem feltétlenül) zsidó vallású is.

A maga zsidóságát – pusztán – vallásként megélni akaróknak viszont egy sereg olyan dolgot tudomásul kellene vennie, amely nagyon komoly konfliktusokat okozna. Például tisztázni kellene, hogy mi a viszonya

– a nem vallásos zsidókhöz, és a nem vallásos vagy nem zsidó vallású izraeli állampolgárokhoz (hiszen nem tekintheti őket vallási értelemben zsidónak),

– Izrael világi államához, a cionizmushoz (Izraelt csak mint egy jelentős lélekszámú zsidó vallási közösséget értelmezhetné).

Számára a (zsidó) nemzetiség és a vallás természetes összetartozása is megszűnik. Egy görög nemzetiségű nem tartja feltétlenül görögnek (hanem például magyarnak, szerbnek, orosznak stb.) azt, aki a görögkeleti ortodox egyház tagjának vallja magát.

(Folytatás a 8. oldalon.)

tűnhet, holott nem az, nem szólva arról, hogy erőfeszítéseik ellenére a zsinagógákban nem nő az imádkozók, s általában sem növekszik a zsidó közösség tagjainak száma, nem nő a társadalomban a Mazsihisz vonzereje, s az igazat megvallva, sokszor elemzett okok miatt, erkölcsi tőkéje sem.

Álláspontunk szerint „a zsidók” képviselőjére egyik szervezet sem jogosult kizárólagossággal, ám ettől még magától értetődően szükség van a különféle zsidó értékek, identitások és érdekek képviselőjére, s leginkább kollektív bölcsességre, mértéktartásra és szemléletváltásra.

A Heisler András – korábbi Mazsihisz-elnök – által kezdeményezett, másfél tucat szervezetet tömörítő Zsidó Közösségi Fórum, Magyar Tudományos Akadémián tartott Párbeszéd a zsidóságról című, nagyszabású konferenciáján vallási és világi zsidó közéleti személyiségek, tudósok, írók, újságírók és más szakemberek fogalmazták meg álláspontjukat a zsidóság jelenéről és jövőképeiről, s illették kritikával az egyébként tagszervezet Mazsihiszt mint a magyar zsidóság idejémtúlt, monolit képviselőjét. A rendezvényre sajnálatos módon sem a Chabad Lubavics, sem az EMIH képviselőit nem hívták meg, míg a meghívott Mazsihisz több képviselője, értetlenséget keltve, nem jelent meg, illetve a meghívottnál alacsonyabb beosztású személlyel képviseltette magát. Pedig épp e Fórum szolgálhatna a civilizált, demokratikus dialógus keretében.

Bennünk, a Szombat szerkesztőiben, és más zsidó értelmiségiekben ismét felvetődik a zsidó rendszerváltás, általunk másfél évtizede hangoztatott, nagy kérdése. Túl az egyes fontos feladatokat végző, fon-

tos értékeket megjelenítő szervezeteken, *miért nem jön végre létre egy konzultatív testület, s majd később csúcsszerv az egyes szervezetek vezetőiből, vagy delegátusaiból, mely hasonlóan a nyugat-európai, vagy amerikai képviselői modellhez, a különféle irányzatokat és véleményeket tiszteletben tartva, a zsidó közélet legfontosabb kérdéseiben közösen foglal állást, közösen képviseli a zsidóságot és közösen is dönt a zsidóság rendelkezésére álló anyagi erőforrások ésszerű és méltányos felhasználásáról.* Mert a tizenöt éves kiséssel megindult – s talán a felgyűlt feszültséget ezért is kissé indulatosan felszínre hozó – vita igazi kérdése ez.

Feldmájer Péter így fogalmaz idézett interjújában a Mazsihisz kapcsán: „Az a feladata, hogy szervezze és támogatja a zsidóság megnyilvánulásait, sőt, esetleg kezdeményezze, vezesse az alapvető folyamatokat.” Meglehetősen valóban nagyok az indulatok, sok a feszültség, de talán ez a megfelelő pillanat, hogy a Mazsihisz vezetői elgondolkodjanak, tényleg képviselhetik-e egymaguk a korántsem egységes közösséget. Vagy netán felismerik a történelmi lehetőséget, és mert tudják: a nem akarót vonszolja a sors, az ésszerű belátásnak engedve, s a magyar zsidóság közös jövője érdekében, tárgyalásokat kezdeményeznek a többi zsidó szervezettel, és évtizedes késéssel bár, de együtt működnek a változtatni akarókkal.

Az előállt új helyzetben venni kéne egy nagy levegőt, megpróbálni elfelejteni az egymásnak okozott sérelmeket, és valóban újragondolni a zsidó közösség képviselői rendszerét, hatékonyságát, a magyar zsidóságra gyakorolható hatás optimális feltételeit.

Porlik, mint a szikla

Kassa zsidóságáról

Persze, Magyarország az Európai Unióba való belépésével személyi igazolvánnyal is átjárhatóak lettek a határok, mégis: ahányszor csak átlépek Magyarország határait – s ez most, Kassára menvén, a festői Hidasnémeti felett sincs másképp –, valami bosszúsággal vegyes trianonfóbikus elkeseredettség fog el.

Egy óra múlva a Kassa belvárosában található, neoprimitív stílusú Slovan szálloda – ez lehetett a kommunizmusban a nyugati vendégek számára fenntartott, kémektől és prostituáltaktól (a két halmaz metszete aligha volt üres) hemzsegő kirakat-luxusszálló – kávéházában beszélgettem Győri Mártával, a Zsidó Nők Nemzetközi Tanácsának alelnökével, az Eszter Társaság nevű szlovák tagozat elnökével, aki, úgy tűnik, nemcsak az egész, amúgy nem túl nagy kassai zsidó életet ismeri, de ő maga a kassai zsidó élet egyik fő spiritusz rektora. Rendszeres vendége a magyar nyelvű hitközségek minden májusban Debrecenben megrendezett találkozójának, a közelmúltban Rimaszombaton a soá áldozatainak emléktábláját avatta fel, zsidó fesztiválokat szervez Szlovákiában, és a sor hosszan folytatható – mindezt társadalmi munkában.

Amikor az elnök asszonyt magyarul arról kérdeztem, hogy magyarként és zsidóként hozott-e valamilyen pozitív változást az életében Szlovákia bel-

Üknagyapám sírja
(A szerző felvétele)

épése az Európai Unióba, habozás nélkül, szintén magyarul javított ki: ő nem magyar, hanem szlovák és zsidó. A népszámláláson szlováknak vallotta magát. Arra a kérdésemre, hogy melyik pártra szavaz, szinte megsértődött: hogy kérdezhetek ilyet. Természetesen mindig a Magyar Koalíció Pártjára, mind a parlamenti, mind a helyhatósági választásokon, a Magyar Televízió híradóját pedig minden este megnézi. Nagyon bánja, hogy két felnőtt fia annak ellenére sem tud magyarul, hogy férje magyar.

Bonyolult a kisebbségi lélek.

Maga az uniós tagság nem sok újjal járt, az 1989-es rendszerváltás annál inkább: az igazi változást a határok átjárhatóvá válása és általában a szabadság eljövetele jelentette tizenhat évvel ezelőtt. „1989 előtt nemhogy Izraelben nem voltam, ha Miskolcra mentem-autóval, féltem a határon, hogy átkutatnak mindent. Ha választanom kell, hogy száraz kenyeret eszem sza-

badon, vagy megfosztva a szabadságtól jóllakom, inkább az elsőt választom. Szabadnak lenni, az valami szuper” – fogalmaz Győri Márta, akinek épp ezért valóságos megváltás volt a rendszerváltás.

Becslése szerint Kassán mintegy ötszáz zsidó él, jelentős részük nagyon idős. A fiatalok asszimilálódnak és/vagy elvándorolnak: az ő egyik fia is Prágába költözött.

Másnap, péntek délelőtt a hitközségen kezdek. Két hölgy dolgozik ott mindenesként, Laufer Angéla és Stofán Éva.

Éva mindenben maximálisan segít: egyik dédapám és az ő szülei sírját szeretném megtalálni, és az általam ismert adatok kissé hézagosak. Annyira azért mégsem, hogy a temető térképén ne találjuk meg mindhármukat. A születési és a házassági anyakönyvek az idők során eltűntek, de a halálzásiak egy része megvan. A bejegyzés szerint dédapám, Szegő Imre gyógyszerész Kassán, a Kovács utca 68.-ban halt meg 1917. február 28-án 1 óra 30 perckor, s temették el két nappal később. Közben beszélgetünk: Éva nagyjából megerősíti a Márta által elmondottakat, igaz, ő nem öt- hanem háromszáz főre becsüli a város zsidóinak számát. Az előregedés egyértelmű: idős emberek jönnek a hitközségbe macaszt venni, vagy csak egyszerűen beszélgetni. Megérkezik Valika is, akiről kiderül, hogy a 99 éves kántor felesége. Az ő életüket különösebben nem rengette meg Szlovákia EU-tag-sága.

A temető a Miskolc felé vezető út mellett fekszik, könnyű megtalálni. Őseim sírjait már nehezebb, az a szerencsém, hogy neológok voltak, így a sírfeliratok magyar, nem pedig héber nyelvűek: asszimiláns zsidó családból származó integráns zsidóként héberül nemhogy beszélni, de sajnos olvasni sem tudok. A feladat így se kicsi: időnként egy-másfél méteres gazban, gyakran összetört, kidőlt/kidöntött sírkövek közt kutatok. Aztán csak sikerül.

A kassai zsidóságnak valóban inkább múltja van, mint jelene: a hatalmas temetőben eltöltött majdnem két óra alatt senkivel sem találkoztam.

Négyre megyek vissza a hitközség

melletti imaházba istentiszteletre. (A szomszédos zsinagóga annyira romos állapotban van, hogy abban istentiszteletet tartani nem lehet, az imaházat viszont felújították.) Két-három férfit találok a zsinagógában. Egyikük, a civil életben orvos, a kilencvenes évek elején a hitközségi elnöki posztot kétszer is betöltő Czik György szinte szóról szóra elmondja, amit Győri Mártától már hallottam: igazi felszabadulást jelentett a rendszerváltás, de csodák nincsenek: a zsidó közösség öregszik, és a legjobb úton halad a megszűnés felé. Akárcsak Győri Márta, ő is szlováknak és zsidónak vallja magát, magyarnak nem, ő is naná, hogy mindig a Magyar Koalíció Pártjára szavaz, és akárcsak Győri Márta gyerekei, az övéi sem beszélnek már magyarul, bár legalább értenek. Amikor Czik doktort megkérdezem, hogy készíthetek-e róla fényképet a Szombat olvasói számára, nemet mond: már bejött a sábesz.

Az imaházban feltett körkérdésemre, hogy valamennyien tudnak-e magyarul, csak igenlő válasz érkezik, ennek ellenére egymás közt szlovákul beszélnek. (Azok közül a kassai zsidók közül, akikkel találkoztam, Laufer Angéla az egyetlen, aki nem tud magyarul. Ez egyébként nem túl meglepő: 1910-ben – ekkor volt a Monarchia utolsó népszámlálása – a magyarországi zsidóság 76 százaléka volt magyar anyanyelvű.)

Közben érkeznek még, engem is beleszámítva pont kilesz a minjan. A húszperces istentiszteletből – bár erre nem vagyok büszke – sajnos semmit sem értek, úgyhogy beszámolni róla csak annyit tudok, hogy egyszer megfordultunk, aztán vissza.

Az 1910-es népszámlálás szerint az akkor 44 ezres város lakosságának több mint háromnegyede volt magyar és tizenöt százaléka izraelita. Most az utcán magyar szót elvéve hallani. Talán annyit sem, mint jiddist száz éve.

Rossz érzésekkel megyek ki a pályaudvarra.

Szegő Péter

A fenti írás riportsorozatunk része, amelyet az Európai Unióhoz csatlakozott tíz új tagország zsidó közösségeiről készítettünk.

Córdobától Jeruzsálemig

Európai B'nai B'rith-kongresszus Madridban

Az európai B'nai B'rith tizenkét tagjának képviselőiben kb. 200 küldött vitatta meg az európai zsidóságot érintő legfontosabb kérdéseket: az európai „új” antiszemitizmus problémáját, az EU és Izrael – felhőtlenné egyáltalán nem nevezhető – kapcsolatát, a zsidó identitás erősítésének kérdéseit, különös tekintettel a közép- és kelet-európai országokra. A kongresszus új európai elnököt is választott a holland Reynold Simon személyében, és az európai végrehajtó bizottság tíz jelölt közül megválasztott öt új tagja közé választották Korányi Lászlót is.

*

A november elején megrendezett kongresszus jelmondata „Córdobától Jeruzsálemig” volt, utalva a spanyolországi helyszínre és az egyik legnagyobb zsidó gondolkodó, a córdobai születésű Maimonidesz életére. Spanyolország érezhetően nagy erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a zsidók 1492-es kiűzése és az azt követő „zsidómentes” évszázadok során elkövetett bűneit bizonyos szempontból helyrehozza. Sokan nem tudják, hogy a zsidók kitiltása kb. 400 évig gyakorlatilag is érvényben volt, és jogilag csak 1968-ban vonták vissza. I. János Károly király 1992-ben ünnepélyesen semmissé nyilvánította elődei 500 éves rendeletét. Ugyanakkor el kell mondani, hogy a II. világháború alatt, Franco fasiszta Spanyolországa befogadott néhány ezer zsidó menekültet. Mára a zsidó lakosság száma elérte a 30 ezret, a növekedés főleg észak-afrikai és kelet-európai bevándorlásból származott. Az utóbbi évtizedekben Madridban és más spanyol nagyváro-

sokban zsinagógák épültek, a szefárd hagyományok ápolására Sevillában nemzetközi kulturális központot hoztak létre, Toledo legnagyobb zsinagógájához kapcsolódóan megnyílt a szefárd kultúra impozáns múzeuma.

A politika területén azonban Spanyolország, még az EU meglehetősen Izrael-ellenes közös politikájának keretein belül is egyoldalúan arabbarát politikát folytatott az elmúlt években.

Emiatt is érdekes volt, hogy a kongresszuson több jelentős spanyol politikus megjelent és beszédet mondott. A beszédek egyik része Spanyolország és a zsidóság újra felfedezett kapcsolatáról szólva leszögezve, hogy Spanyolország újra otthona kíván lenni a zsidó kultúrának és a betelepülő zsidóknak. A másik témakör az iráni elnök Izrael elpusztítására felhívó nyilatkozata volt, amelyet Miguel Angel Moratinos spanyol külügyminiszter szokatlanul élesen ítélt el, kijelentve, hogy ezzel Irán egy olyan határt lépett át, amelyet az EU nem tolerálhat, és emiatt felül kell vizsgálni az EU Irán-politikáját. Még ezen is túlment a spanyol ombudsman, aki kérdésre válaszolva kijelentette, hogy amennyiben Irán megtámadná Izraelt, Spanyolországnak és az EU-nak fegyveresen kell beavatkoznia Izrael mellett.

Korányi László

(Folytatás az 5. oldalról.)

Szerencsétlen szituáció. De akármi-lyen szerencsétlen, szembe kell néz-nünk vele. Természetesen az egyén mentális terhelése akkor a legkisebb (pszichikailag a legszerencsésebb), ha valaki mindkét identitását felvállalja (a judaizmus történetileg igazolt értékei, bölcsessége, a vallási dogmákon való túlmutatása erre lehetőséget adnak).

Simon Iván
Budapest

A Pesti Központi Kerületi Bíróság 17.P. 88.498/2000/4. szám alatti bírósági meghagyásával megállapította, hogy Ács Gábort személyhez fűződő jogában, becsületében megsértettük azzal, hogy a „Szombat” című havilap 2000. május (XII. évfolyam) 5. számának „Olvasóink írják” rovatában „Gusztustalan” címen megjelent cikkben az alábbiakat adtuk közre, személyére utalva:

„Akadnak zsidók, akik annyira utálják a zsidó közösségek, szervezetek valós, vagy vélt visszáságait, hogy elszegődnek radikálisan jobboldali orgánumok vagy szervezetek háziszidainak”.

„Ács Gábor, akit a Vasárnapi újság riportere „zsidókönyvek szerzője és zsidó könyvek” kiadója gyanánt mutatott be a hallgatóságának az egyik februári adásában,”

„Annak idején a nációk kijelölték a kápokát a haftlingek közül, ezt elutasítani nem lehetett (lehetett viszont tisztességesen vagy gazember módjára viselkedni). De káponak nem jelentkezett az ember önként. Pedig aki ma a szélsőjobboldal alibi-zsidójának, házi zsidójának a szerepét elvállalja, az valami ilyesmit cselekszik”.

Mindezekre tekintettel Ács Gábornak elégtételt adunk azzal, hogy cáfoljuk a fent írt állításokat.

Keresztapák Izraelben

Izraelben már régóta nem az a kérdés, hogy van-e szervezett bűnözés, vannak-e összefonódások a legmagasabb szintekkel, vannak-e megvesztegetések, véres leszámolások, maffiaháborúk, és a bűnüldözők részt vesznek-e mindebben.

Sokkal inkább az, hogy mikor érkezik el mindez arra a szintre, amikor már az utca emberét is eléri az alvilág, amikor már az átlagember is involválódik. Vannak helyek, például a kábítószerközpontként hírhedtté vált Lod, a tengerparti Netanya, vagy délen Beer Sheva és Ashkelon, ahol már elérkezett ez az idő: ártatlan járókelők is maffiaháborúk áldozatai lettek, a törvénykövető emberek mindennapjait is befolyásolja a szervezett bűnözés.

Egy 2003-as rendőrségi jelentés szerint hat bűnöző „család” tevékenykedik az országban, amelyek felosztották egymás közt Izraelt. Az esti híradók tanúsága szerint azonban korántsem statikus a helyzet, folyamatosan háborúk dúlnak a bandák közt, egymás területeinek megszerzésére törnek, volt már olyan véres leszámolás is, ahol rosszkor robbant az ellenfélnek szánt bomba, és három civil az életével fizetett a tévedésért. Nincsenek országhatárok, az akcióknak részese Amerika, Hollandia, Kelet- és Közép-Európa. Hála a nemzetközi

kapcsolatoknak, ha szorul a hurok, a körözött személyek gyakran sikeresen Közép- és Dél-Amerikába szöknek, hála a virágzó összeköttetéseknek, folyamatosan érkeznek a helyi nyilvánosházakba a kelet-európai nők, árad az Extasy meg a heroin Dél-Amerikából, hogy aztán folytassa útját Észak-Amerika vagy Hollandia felé, ha a helyi piac már anyagban telített.

A szervezett bűnözés legfőbb területei az illegális kaszinók, az emberke-

„A Rosenstein-dosszié”

reskedelem, a prostitúció, a kábítószerbiznisz, és a hagyományos védelmi pénzek szedése szórakozóhelyektől, üzletektől. Izraelben tilos a szerencsejáték, persze az államilag futtatott és sápoltt helyi „Szerencsejáték Rt.” kivételével. Ezért illegális kaszinókban játszanak a játékfüggők, amelyek tulajdonosai a hazai tapasztalatok után gyakran külföldre, Bulgáriára, Romániára, Csehországra, Magyarországra is kiterjesztik „kezeiket”. A maffiaháborúk egyik fő tétje éppen a kaszinók fölötti uralom; robbant már bomba Rishon Lecion-i és prágai kaszinóban egyaránt. A rendőrség szóvivője a *Szombat* megkeresésére azt válaszolta, hogy hírzárlat van a kérdésben, ezért nem nyilatkozhatnak a szervezett bűnözésről. De

kiszivárgott rendőrségi hírek szerint az alvilágban két érdekszövetség harca zajlik. Egyik oldalon áll az Abergil „család” a szövetségeseivel, köztük a hírhedt Alperinekkel, velük szemben pedig Rosenstein és szövetségesei, többek közt a Netanyát uraló Abutbul család. A vére menő harc a kaszinók illegális bevételeiért folyik.

Virágzó tiltott iparág az emberkereskedelem és a bordélyok ellátása – főleg a kiszolgáltatott ukrainai és moldovai nőkkel. Az Egyiptomon keresztül, a rosszul őrzött határon becsempészett nőket általában bártánc ígéréssel csábítják Izraelbe, ahol a megérkezés és az általában többszöri megerőszakolás után szabályos rabszolgavásáron adják el, több ezer dollárért. A nők beszámolói szerint a piros lámpás házakat a rendőrök közül is többen szorgalmasan látogatják, sőt tartóztattak már le rendőrt azzal a váddal, hogy pénz és természetbeni szolgáltatások fejében részt vett kelet-európai lányok behozatalában, hamis papírokkal való ellátásában. A futtatók embertelen körülmények között, lakat alatt tartják fogva a prostitúcióra kényszerített, iratok és nyelvtudás nélküli nőket, akiknek olykor mégis sikerül megszökni, hogy aztán szerencsés esetben a nyilvánosság elé tárják döbbenetes történeteiket. Az utóbbi években több perben állami védelmet kaptak a vád tanújaként, és lebuktathatták egykori rabszolgatartóikat.

A kábítószerügyletek szálai térben és társadalmi kapcsolatokban is messzire nyúlnak. Az orvosi diplomával rendelkező Gonen Sagav, aki a Rabin-kormány energiaügyi minisztere volt, lejárt és meghamisított diplomata-útlevéllel csempészett Hollandia és Izrael közt Extasyt. Miután lebukott, öt évet kapott. A rendőrség eddigi legnagyobb fogása kétségtelesen Zeev Rosenstein volt, aki jelenleg magánzárkában várja, hogy Izrael történetében először kiadják-e Amerikának. Amerikában a világ egyik legnagyobb kábítószer-kereskedőjének tekintik, aki több mint egymillió Extasy tablettát próbált bejuttatni és szétszórni a piacon. Rosenstein az egyik szervezett bűnbanda feje, akit riválisai már többször megpróbáltak eltenni láb alól, de eddig csodával ha-

táros módon mindig megúsza a véres kísérleteket.

Megérdemel néhány szót a helyi orosz maffia is. Úgy tűnik, hogy meglehetősen sikeres az orosz anyanyelvű bűnözők izraeli beilleszkedése, hamar megtanultak héberül és ügyesen beépültek a helyi alvilágba. Ők biztosítják a kapcsolatot a kelet-európai maffiákkal, a védelmi pénzek beszedésénél és a lánykereskedelemben jeleskednek, valamint ők intézik az orosz prostituáltak folyamatos importját. Hála szerzteágazó kapcsolataiknak, arra is volt már példa, hogy a leszámolást végrehajtó bérgyilkos Ukrajnából érkezzen a helyi maffiaháborúba. Az izraeli orosz maffia érdekes színfoltja Gregori Lerner. Lerner 1990-ben alijázott, eleinte kétkezi munkásként építkezéseken dolgozott, de aztán igen szépen gyarapodott, mert néhány év alatt Ashkelon egyik legjobb tengerparti negyedében lett egy lenyűgöző villa tulajdonosa. 1997-ben a repülőtéren kapták el, és hosszan tartó per után hat évet ült börtönben. Gyilkosságokat nem sikerült rábizonyítani, és így viszonylag hamar szabadult. Letartóztatása előtti tervei közt már saját bank nyitása szerepelt, olyan közszereplőket próbált megvesztegetni, mint Simon Peresz vagy Natan Saranskij. A hazai orosz maffiával természetesen tagadott minden kapcsolatot. 1993-as szabadulása óta, jelenleg hivatalosan, a Moscow Oil nevű orosz cég üzletei ügyeit intézi Izraelben.

Az izraeli szervezett bűnözést egyre inkább a profizmus jellemzi. A katonaságnál szerzett tapasztalatoknak köszönhetően magas színvonalú és kiváló a fegyverhasználat, egyre inkább megjelennek a tűzéri eszközök, sőt a rakétatechnika. Egy időben leleplezett terv szerint az egyik csoport egy esküvőn rakéta kilövésével akart végezni egyik ellenségével. De támadtak már rakétákkal lakásra Jaffában, és egyre ügyesebben bánnak a robbanóanyagokkal, bombákkal is. Mindezek nyomán a szervezett bűnözés rohamos fejlődése már nemcsak az izraeli rendőrséget aggasztja, hanem a bűnözést csak az újságok megfelelő rovataiból ismerő átlagembereket is.

**Shiri Zsuzsa
(Jeruzsálem)**

Szombat Szalon

Reb Mojse járcájtja

Andrew Moshe Moskovits professzor a 90-es években települt vissza Amerikából Magyarországra. A kisvárdai születésű, egykori jesivabócher, aki a New York-i Yeshiva University világi könyvtárának igazgatójaként ment nyugdíjba, nemzedékek sorát tanította zsidóságra, irodalomra, emberségre. A *Bálint Ház* és a *Szombat* szerkesztősége várja barátait, tanítványait és tisztelőit, hogy Reb Mojse szellemében, *storytelling* formájában elevenítsük fel alakját. Várjuk mindazokat, akik a vele kapcsolatos történeteiket, emlékeiket megosztanák egymással.

Helyszín: Bálint Zsidó Közösségi Ház (Budapest VI., Révay u. 16.)
Időpont: január 7. szombat, 18.00.

Van, amikor nem a betevő falat hiányzik. És mégis segíteni kell.

Van, akinek nincs rá anyagi lehetősége. És mégis szeretné a *Szombatot* olvasni. Ön most segíthet. Fizessen elő rászoruló barátjának, családtagjának, szomszédjának vagy bárkinek a *Szombatra*.

Vagy fizessen be bármely csekély összeget csekkszelvényünkön vagy bankszámlánkra, és a közlemény rovatba írja ezt: „Túlfizetés.” Az összegyűlt pénz erejéig mi kiküldjük a *Szombatot* annak, akit Ön megnevez. Amennyiben Ön nem nevez meg kedvezményezetet, mi juttatjuk el az ajándék *Szombatot* a rászorulóknak.

A nagyvonalú adományozók nevét, ha nincs az adományozó ellené-
re, lapunk folyamatosan közzéteszi.

Segítségeteket előre is köszöni
A Szombat szerkesztősége

Számlaszámunk:
11709002-20066703

Zsidó nemzetiségi törekvések

A mint arról a sajtó beszámolt, néhány magyarországi zsidó személyiség az Országos Választási Bizottsághoz (OVV) fordult azzal a szándékkal, hogy a magyarországi zsidóság nemzetiségként történő elismertetése érdekében aláírásokat gyűjtsenek.

A törvény – több egyéb feltétel mellett – ezer választópolgár aláírásához köti egy magyarországi nemzetiség törvény általi elismerését. 2005. október 27-én megjelent a Magyar Közlönyben az OVV egy héttel korábbi határozata, amely zöld utat ad a kezdeményezéshez. Az akció ellen az Alkotmánybírósághoz (AB) lehet panaszt benyújtani a határozat megjelenését követő tizenöt napon belül, vagyis november 11-ig. E lehetőséggel eddig egy magánszemély élt. Mint az aktivisták honlapján, a www.zsidokisebbsseg.com-on olvasható, „[...] az AB-t nem köti semmiféle határidő, hogy az ügyet mikor tárgyalja. [...] A tárgyalás során az AB nem tart meghallgatást: sem a kifogás betervezőjét, sem a másik érintett felet, vagy

a határozatot hozó OVV-t nem hallgatja meg; kizárólag a kifogásolt határozat, a beadvány és a hatályos törvények figyelembevételével bírálja el az ügyet.” A határozat kihirdetése nyilvános. Ha az AB-határozat sem gördít akadályt a kezdeményezés elé, az aktivistáknak attól kezdve két hónapjuk van az ezer aláírás összegyűjtésére. Az aláírásokat a házelnöknek kell benyújtani.

A Mazsihisz élesen tiltakozik a kezdeményezés ellen. Feldmájer Péter elnök az MTI-nek így nyilatkozott: „A kezdeményezést alapjaiban elhibáztam tartom, az nem tükrözi a magyarországi zsidóság többségének véleményét.” A Mazsihisz 1992-ben a parlament akkori elnökének, Szabad Györgynek küldött levelében – lásd: www.mazsihisz.com – kifejtette álláspontját, amely azóta sem változott, vagyis nem kíván a közjogi helyzetet változtatni.

A zsidó nemzetiségi kezdeményezők egyike, Deák Gábor – a vele készült interjú látás keretében – és Feldmájer Péter internetes vitájára lapunk honlapján, a www.szombat.com-on került sor november 11-én. A kérdezők, hozzászólók véleménye megoszlott, kí-

vánják-e a kisebbségi státust, vagy elutasítják azt.

Kovács András szociológus szerint lehetséges, hogy a „nemzetiségi zsidóknak” sikerül összeszedni az elhibázott kisebbségi törvény által előírt számú aláírást, hiszen az ívet bárki, bármilyen megfontolásból aláírhatja.

Kovács, aki több kutatást végzett a mai magyar zsidóságról, elmondta: a mai magyarországi zsidóságon belül nagyban eltérő identitások léteznek egymás mellett. Egy nagy, asszimilált csoport számára a zsidóság csak az antiszemitizmusból való félelmet jelenti. Másoknak leginkább a soá emlékének megőrzését és a felmenők emlékének ápolását. Egy harmadik csoport ma is gyengébben vagy erősebben kötődik a zsidó vallási-kulturális tradícióhoz. Köztük vannak olyan fiatalok, akik az utóbbi években tértek vissza a hagyományhoz. Ugyanez az azonosságkérés vezethetett el az önmagát zsidó nemzeti kisebbségként definiáló csoport megjelenéséhez. A modern magyar zsidó történelemben a zsidóság rendszerint vallásfelekezeti azonosította önmagát. Ez azt jelenti, hogy akik nem vallásosak, de kifejezésre akarják juttatni zsi-

A SVÉD ZSIDÓSÁG: KISEBBSÉG

A svédországi zsidó kisebbség öntudatos nemzeti etno-kulturális csoportnak tartja magát, amely 1999 decembere óta különleges státust élvez a skandináv királyságban. Az egykamarás svéd parlament, a Riksdag ebben az évben fogadta el az Európa Tanács „Nemzeti kisebbségek védelmének keretegyezményé”-t. Ennek értelmében öt úgynevezett „történelmi nemzeti kisebbséget” tartanak számon Svédországban: a zsidó, a roma, a lapp (számi), a tornedáli és a svédországi finnek a skandináv nemzet alapvető részét képezik. A történelmi nemzeti kisebbségeknek saját külön nyelvük is van: a mintegy 18 ezres svéd zsidóság hivatalos nyelve a jiddis. A stockholmi zsidó hitközség vezetője, Tommy Bab számos előnyét sorolta fel a kivételezett státusnak: „Elsősorban elismerés, hiszen immár törvénybe is foglalták, hogy a zsidóság az állam szerves része, s jelentős történelmi múlttal rendelkezünk. Külön ta-

nórán foglalkoznak a zsidósággal az általános iskolákban, Lund nemzetközi híru egyetemén pedig judaisztika tanszéket működtetnek. Nem utolsósorban körülbelül három-négyszázezer korona éves állami támogatást is kapunk, a pénzt a stockholmi Judaica Ház fenntartására, valamint kulturális projektekre fordítjuk” – mondta a vezető.

A történelmi zsidó kisebbség hivatalos képviselője a legnagyobb zsidó érdekképviseleti szervezet, a Svédországi Zsidó Központi Bizottság (Central Committee) elnöke, Lena Posner Körösi. A vezetésről háromévente szavaznak a négy svédországi – a stockholmi, malmói, göteborgi és a borasi – hitközség regisztrált tagjai. A Zsidó Központi Bizottság vezetője ugyan nem tagja a svéd parlamentnek, de meghívást kap egyes törvény-előkészítésekre, ahol a zsidó kisebbség érdekeit érvényesíti. Noha a törvény szerint a jiddis a svéd zsidók nemzeti nyelve, szinte senki nem be-

dó identitásukat, azoknak ezt szekuláris szimbólumok használatával kell tenniük. Az így konstruált identitást szokták etnikai identitásnak nevezni. Ennek egyik kifejeződése lehet a nemzetiségi vagy nemzeti kisebbségi öndefiníció, amelynek azonban nincs hagyománya a modernkori magyar zsidó történelemben.

Kovács András szerint természetes, hogy a zsidóság, vagy egyéb, sokféle önképpel bíró csoportokon belül viták folynak a csoport határainak definíciójáról, a csoporthoz tartozás kritériumairól. Ezek a viták maguk is csoportteremtők. A zsidóság bekerülése a nemzeti kisebbségek sorába szerinte súlyos konfliktusokhoz vezetne. A nemzeti kisebbségi státus lényege a kollektívum politikai reprezentációjának joga. Ha az ezzel a joggal felruházott testületet az általa reprezentálnak vélt csoport jelentős része nem tekinti a saját képviselőinek, ami ebben az esetben szinte biztosra vehető, akkor ennek a képviselőnek nem lesz legitimitása, tagjai pedig „etnikai vállalkozókként” fognak megjelenni a csoport többségének szemében – mint az más kisebbségek esetében megtörtént.

*

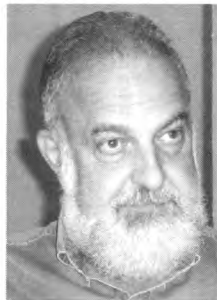
Lapzárta után érkezett a hír: beadvány érkezett az Alkotmánybírósághoz amiatt, hogy magánszemélyek a zsidóság nemzetiséggé nyilvánítását kezdeményezték. A panaszt elbíráló döntésig nem kezdődhet meg a bejegyzéshez szükséges ezer támogató aláírás gyűjtése. A beadvány készítőjének kiléte nem ismert.

MEGÉRETT A HELYZET

Interjú Deák Gáborral, az aláírásgyűjtés egyik kezdeményezőjével

– Milyen reakciókkal találkozott a kezdeményezésükkel kapcsolatban?

– Magam sem hittem, hogy mennyire sok lesz a pozitív visszajelzés. Megállítanak az utcán, telefonon keresnek ismerősök és ismeretlenek, nyomoznak utánunk. Ez jó. Úgy tűnik, a valóban megérett a helyzet a magyarországi zsidóság közjogi státusának reformjára. Ami igazán nagyon jó, hogy a soát átélt generáció tagjaitól is érkezett pozitív reagálás. A kezdeményezésünkkel szembeni tiltakozások ugyanis két irányból jönnek: az előbb említett generáció irányából – Magyarországon még mintegy 18-20 ezer, a holokauszt túlélő zsidó élhet. Az ő félelmük a lajstromozástól teljesen érthető, s ezek szerint ebből a nemzedékből is vannak, akik kifejezetten pozitívan állnak az ügyünkhöz. A másik, az akcióhoz negatívan álló csoport azon zsidóké, akik úgy érzik, hogy beolvadásukat akadályozza a kezdeményezésünk. Az ő asszimilációjukat ugyanis minden olyan ügy megzavarja, amely a zsidóságot központi témaként kezeli, hiszen ők nem akarnak beszélni erről a témáról. Ebben az esetben főleg a középgeneráció tagjairól van szó, sokan közülük nagyon fel vannak háborodva és felelőtlenségnek tartják ezt.

– Milyen leveleket kapnak a honlapjukra?

– Majdnem mind pozitív. Kérdezik, hogy hol lehet aláírni az ívet. De még nagyon az elején vagyunk, biztos, hogy majd jönnek negatív reakciók is. Az Index idevonatkozó fórumán egyértelműen észrevehető, hogy a

Népszabadságnak adott interjúnk (Czene Gábor: *Zsidó identitás, vallás nélkül*, Népszabadság, 2005. október 26., <http://www.nol.hu/cikk/382019/> – Sz. P.) megjelenése óta a reakciók sokkal pozitívabbak.

– Abból, hogy önök zsidó nemzeti-ségűek, következik-e az önök számára Izrael anyaország mivolta?

– Egyértelműen igen. Hozzáteszem, hogy vannak olyan imák, amelyek a zsidó népről és Izraelről szólnak...

– Van-e valami oka annak, hogy pont most indították el ezt a kezdeményezést?

– Különösebb oka nincs, de a tizenhárom évvel ezelőtti – akkor teljes elutasításba ütköző – akciónkhoz képest sokat változott a helyzet. A zsidóság nemzetiségként való elismertetésére ma valós igény van, sőt: a rabbikarban és a Mazsihisz vezetői közt is vannak a petíciókhoz csatlakozni szándékozó emberek.

Sz. P.

széli, ráadásul egyetlen állami intézményben sem tanulhatnak jiddisül az érdeklődők. Tommy Bab ugyanakkor arról győződött meg, hogy „divatba jött” a jiddis kultúra: Stockholmban megalakult a Jiddis Szövetség, számos klezmerestet rendeznek, továbbá egyes színdarabokat is bemutatnak jiddisül. A hitközség vezetője kifejtette, hogy kisebb vita előzte meg a zsidó társadalom keretein belül a Riksdag döntését, ugyanakkor szerinte a döntő többség egyetért azzal, hogy nem vallási, hanem nemzeti kisebbségként tartják őket számon. „A vallás csupán egy adott szegmense a zsidó létnek, ennyi erővel például a katolikusokat is kisebbségnek lehetne nevezni. Külön nemzet vagyunk, kollektív történelmi emlékezettel, sajátos öntudattal és kultúrával. Azért, mert valaki nem gyakorolja a vallást, vagy nem hisz Istenben, még zsidónak született, mindegy, hogy tagja-e a hitközségnek, vagy sem, a zsidó kisebbséghez tartozik.” Hasonló eredményre jutott dr. Lars Dencik, a dániai Roskilde Egyetem szociálpszichológiai tanszékének pro-

fesszora is, aki 1999-ben közvélemény-kutatást végzett a hitközségek regisztrált tagjai között. A megkérdezettek mindössze 5 százaléka nevezte „vallási alapú közösségnek” a helyi zsidóságot, leginkább az idősebb generáció tagjai vélekedtek így. A válaszadók kétharmada úgy érezte, hogy „a zsidó nemzethez tartozik, sajátos kapcsolatot ápol Izraellel, különleges, zsidó szemszögből szemléli a világot, a svéd zsidóság pedig szimbolikus etnikum”.

A stockholmi gyülekezet elnöke ugyanakkor hangsúlyozta: kizárólag kollektívumokról, nem pedig individuumokról van szó. Svédország ugyanis 1951 óta sem a vallási, sem az etnikai hovatartozást nem regisztrálja, ennél fogva a svéd állampolgársággal rendelkező zsidó közösség nagyságáról is csupán becslések léteznek. Lars Dencik szerint a különleges státus az első lépés volt a svédországi zsidóság emancipációjában.

Beszterczey Judit
Stockholm

ZSIDÓ KÖZÖSSÉGI FÓRUM

Párbeszéd
a monológ helyett

November 17–20. között, a Magyar Tudományos Akadémián tartott előadásokkal, szekcióülésekkel, vitákkal, a helyszínen és az A38 hajón tartott koncertekkel mutatkozott be több száz fős közönség állandó jelenléte mellett a *Zsidó Közösségi Fórum*.

A ZSKF közönsége...

...és a szervezők egy része: Mircea Cernov, Jorge Diener, Heisler András, Büchler András, Nagy Ákos

A zsidó szervezetek eszmecseréjét még Mazsihisz-elnöksége idején Heisler András kezdeményezte. A *Párbeszéd a zsidóságról* című konferencia tizennyolc – köztük nagy számban ifjúsági – szervezet aktivistái közreműködése révén, döntően a Joint, kisebb részben a Mazsihisz, a Szochnut és a tagszervezetek hozzájárulásával jött létre. Az új típusú közösségszervezői munka, melyet az Amerikai Joint Magyarországi munkatársai – Jorge Diener vezetésével – néhány éve megkezdtek, termékenyítően hatott, és úgy tűnik, partnerekre talált a honi zsidó szervezetekben is.

A konferencia megnyitóján Göncz Árpád, a rendezvény fővédnöke, levélben küldte el üdvözlését. Izrael közbiztonságért felelős minisztere, Gideon Ezra örömmel fogadta, hogy Magyarországon ilyen pezsgő zsidó élettel találkozhatott. Heller Ágnes – aki szerint valahol minden zsidó vallásos – arról elmélkedett, mi tarthatta meg a zsidóságot több ezer éven át, a rendezvény elsőrendű céljaként pedig a vitát említette.

„Vesszenek össze!” – javasolta, hangsúlyozva, hogy a konfliktus az, ami élővé tesz egy közösséget.

A megnyitót követő díszvacsorán, az ötletadó volt Mazsihisz-vezető mellett, a jelenlegi elnök, Feldmájer Péter is beszédet mondott, s a Joint igazgatójával közösen díjazták mindazokat a magánszemélyeket, akik az egyes szervezetek mellett, személyes csatlakozásukkal és adományaikkal járultak hozzá a ZSKF létrejöttéhez.

E tudósításban nem adhatunk teljes körképet, csak ízelítőt a rendezvényről, amely bizonyosan változást hoz a magyar zsidó közéletben, ám hogy milyen mélyreható ez a változás, ma még nem mérhetjük fel pontosan. Ami bizonyos: sokszínűség, felszabadság és derű jellemezte a rendezvényt, amely színvonalában nem különbözött a Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban megszokott hasonló találkozóktól. Világosan érez-

hették a jelenlévők: a magyar zsidóság életében valami új kezdődött el.

*

A magyarországi zsidóság jövőjével foglalkozó plenáris ülésre Konrád György nem tudott eljönni, helyette Heller Ágnes foglalt helyet a pódiumon. A Dési János által moderált fórumon Heisler András a Zsidó Közösségi Fórumot, Egri Oszkár pedig a Mazsihiszt képviselte. Heisler bevezetőjében arról beszélt, hogy azért fontos e rendezvény, mert a mai magyar zsidóság problémái kibeszéletlenek, a Mazsihisz nem megfelelő fórum erre, és az első

lépés a dialógusé. Egri Oszkár szerint viszont a magyar állam csak úgy tárgyal a zsidókkal, ha azoknak egységes képviselőjük van, ez pedig a Mazsihisz, amely egyébként is „történelmi egyház”. Kádári reminiscenciáktól sem mentes beszédében azt is mondta, hogy „nem titok, hogy minden fórumon fellépünk és megvétőzzük a kisebbségi kezdeményezést”. Egri egy hasonlatára, amely a Mazsihiszt egy félig nyitott ajtóhoz hasonlította, Heisler leszögezte, hogy a Mazsihisznél még félig sincsen nyitva az ajtó, hanem zárva van, „a

szervezeteket”, és változtatni kell a hegemon helyzetet. Heisler András többször is hosszan ünnepezték, míg a Mazsihisz képviselőjének szavai többekből is a döbbenet érzését váltották ki.

Érdekes és újszerű gondolatok hangzottak el Seres László, a www.hirszerzo.hu internetes hír- és véleményportál főszerkesztője, a *Szombat* szerkesztőbizottsági tagja, és Somogyi Zoltán, a Political Capital igazgatója *Zsidóság a nyilvánosságban* című előadásában. Seres László egy 1989-es *Szombatot* fellapozva ugyanazokat a

hogyan a mai magyar zsidóság főképpen holokauszt-központú közösség és a külvilág is erről, valamint a kárpótlási tárgyalásokról különbözteti meg őket a többi magyar állampolgártól. A nagy napilapok és internetes portálok újságírói Zoltai Gusztávot nevezték meg a legismertebb zsidó személyiségnek, utána Feldmájer Péter következett. A legismertebb zsidó sajtótermék – körükben – a *Szombat* volt. Somogyi szintén problémásnak nevezte a nemzeti kisebbségi törekvéseket, hiszen ha a két nagy párt egyike az önkormány-

Zsidóság és a nyilvánosság: Somogyi Zoltán és Seres László

kulcsot pedig ellopták”. Egri dr. erre azzal replikázott, hogy „Orbán Viktor segítségével” akarják betörni ezt az ajtót. A vita során Heller Ágnes leszögezte, hogy „a *Mazsihisz* hegemoniája rossz a zsidóság számára”. A zsidóság ugyanis – történelmi szempontból nézve – pluralisztikus, és nem monopolisztikus közösség.

Heller Ágnes ugyanakkor az etnikai kisebbségi törekvésekről sem volt jó véleménnyel, hiszen a nemzeti kisebbség fogalma a nemzetállamok korából eredeztethető és a zsidóság régebbi ennél. De ezen kívül sem írja le a nemzeti kisebbség a zsidóságot, hiszen szociológiailag sem egységes, nem beszél zsidó nyelven, nem lakik elkülönült helyen.

A szenvedélyes hozzászólások egyikeben Korn József, a BZSH volt elnöke kijelentette, hogy a hitközség „lefizeti a

problémákat tartotta fontosnak a megemlíteni, mint az akkori lap: az ötezer hitközségi adófizető és a százezer magyar zsidó között nincs komolyan veendő kapcsolat. A mai vitákra kitérve ugyanakkor Seres elutasította a zsidóság etnikai-kisebbségi önmeghatározását, szerinte ugyanis a zsidóság nemzeti kisebbségi meghatározása nem korrelál a valós helyzettel.

Somogyi Zoltán a zsidóság médiabeli kommunikációjával foglalkozott. Tizenkét újságíró kérdezte meg zsidó témákkal kapcsolatosan és a gyűlöletbeszéd törvény módosításának hitközségi kommunikációját vizsgálták meg. A prezentáció alapján az derült ki,

Az ünnepélyes megnyitó: David Admon, Gideon Ezra, Feldmájer Péter, Jorge Diener, Heisler András, Heller Ágnes és Vizi E. Szilveszter

Zsidó irányzatok: Kelemen Kata, Balázs Gábor és Radnóti Zoltán

zatokban nem tud győzni, kisebbségi képviselőkhöz folyamodik. Így az V. kerületben (ez a történet a konferencián a kisebbséggé nyilvánítást ellenzők kedvenc példája volt), ahol Fidesz–MIÉP–bolgár kisebbségi jelöltekből álló jobboldali többség alakult ki az önkormányzatban. Somogyi a kisebbségi törvényt tartja ludasnak a dologban.

Mind a két előadó többször is leszögezte, hogy a mai magyar zsidóság politikailag a baloldali-liberális táborhoz kötődik, és sajnálatos, hogy nem jött létre egy liberális-konzervatív, nyugati értelemben vett jobboldali zsidóság.

*

Néhány programnak, így Kovács András szociológus *a zsidóság XXI.*

századi önmeghatározásai problémáit vizsgáló előadásának is, különös jelentőséget biztosított a „kisebbségi vita”. Miután röviden vázolta az elmúlt évszázadban született önmeghatározási kísérleteket, rámutatott arra, hogy manapság – a „svédasztal-judaizmus” korában – nem létezik olyan egységes szempontrendszer, amivel mindenki azonosíthatná magát, hiszen még a csoportképzést, a mi-ők alapállás kialakítását segítő szimbólumok is gyakran kiüresedtek, vagy csak eltérő, szubjektív módon értelmezhetők. Gyakran éppen a származás titkolása végett kialakított élettechnikák tették azonosíthatóvá egymás és a külvilág számára a csoport tagjait, de tulajdonképpen már az is igazolhatja egy csoport létezését, ha vitái egy releváns, a pozitív identitásigényt kifejező kérdés körül bontakoznak ki. Kovács szerint a zsidóság nemzeti kisebbséggé nyilvánításáért folyó vitában mindkét fél fel tud sorakoztatni számos, valóban fontos érvet, személyes véleményét kifejtve mégis óva intett attól, hogy a jelenlegi törvényi szabályozás keretei között erre sor kerüljön.

*

A magyarországi zsidóság mai kihívásaival foglalkozó beszélgetésen Raj Tamás rabbi és Engländer Tibor pszichológus, a Magyarországi Cionista Szövetség elnöke vett részt. Raj Tamás zsidó feladatként említette a magyarok zsidóság összetartozásának kinyilvánítását, s élesen elutasította a zsidóság nemzeti kisebbséggé való nyilvánítását, hiszen álláspontja szerint az identitás megélése nem a politikára, pláne nem a parlamentre vagy az önkormányzatra tartozik. Engländer Tibor, Peresztegi Ágnes moderátor kérdésére reflektálva kifejtette, hogy nem tudja, mit is jelent az „európai zsidóság” kifejezés, hiszen a zsidóság globalizálódott, ugyanakkor „központja Jeruzsálemben van”. Azt is kifejtette, hogy a magyarországi zsidóság fogyasztói szemléletű, konzumálja a különféle zsidó kulturális termékeket, ám nem cselekszik a zsidóságért és nem vállal anyagi áldozatot sem érte, az Izraelnek juttatandó anyagi felajánlások terén pedig ez a közönség jóval elmarad a többitől. Beszélt a

vegyes házasságok problémájáról, hogy a zsidóság fennmaradása szempontjából nem szerencsés. Engländer azt is kifejtette, hogy a zsidókról, a zsidó identitásról folytatott beszéd eltekint attól a legfontosabb kérdéstől, hogy a zsidók mit tartanak magukról, milyen imágójuk van saját magukról.

*

Gerő András történész, Gyáni Gábor történész, Kende Péter szociológus (Párizs) és Kovács András vett részt azon a hatalmas érdeklődést kiváltó, vasárnap délelőtti beszélgetésen, mely a *Zsidó – Kérdés?* címet viselte, s amelyet Szalai Ágnes moderált. A vélemények meglehetősen egységesen mutattak arról, hogy van-e zsidókérdés a társadalomban. Gyáni Gábor szerint nincsen, Gerő András véleménye az volt, hogy ez a többségi társa-

ról – ezt Seres László explikálta leginkább –, hogy a nagy lapok szerkesztőségében „unják” az izraeli tematikát (ezt Medgyesi Csilla is megerősítette), ráadásul sokszor a zsidó származású szerkesztők is túlkompensálnak, nehogy azonosítsák őket a „zsidó üggyel”, jelen esetben a zsidó állammal. Novák Attila szerint az izraeli valóság bonyolultságának nem sok köze van a nemzetközi médiareprezentációhoz, hiszen azok elemelkedtek a valóságtól és vagy a baloldali, poszt-'68-as Izrael-ellenesség vagy a muzulmánellenes keresztes háború alapfogalmait használják az újságírók. Amikor Seres László Arafatról, a „terroristavezérről” beszélt, Gorka Sebestyén közbevágott azzal, hogy Begin is terroristaként kezdte tevékenységét. Gorka azt is leszögezte, hogy világosan ketté kell választani a terrorista és

A Besh o droM zenekar és Sophie Solomon

Fotók: Mayer András

dalom problémája, míg Kende azt fejtette ki, hogy eltérően a nyugati országoktól, itt számontartják a közszereplők zsidóságát vagy éppen nemzsidóságát. Kovács András szerint – felmérésekre hivatkozva – kifejtette, hogy nem csak a nem zsidók, de a zsidók is megkülönbözetéssel élnek. Álláspontja szerint, a distinkció önmagában nem jelent antiszemitizmust, sőt problémát sem okoz.

*

Gorka Sebestyén biztonságpolitikai szakértő, Medgyesi Csilla, a Magyar Hírlap külpolitikai rovatvezetője, Novák Attila történész, a Szombat szerkesztője és Seres László beszélgetett *Izrael magyarországi médiareprezentációjáról*. Szó esett arról a gyakorlat-

a szabadságharcos fogalmát, és egyetértett Seres Lászlóval abban, hogy a nemzetközi média túlnyomó része baloldali. Egy hozzászóló kérdésére, aki arról kérdezett, hogy a magyar média miért nem foglalkozik a Magyarországon működő izraeli ingatlanbefektetőkkel, Novák Attila megjegyezte, hogy a magyar társadalmi valóságból kiindulva jobb is, hogy nem tesz, mert ezt sokan rögtön antiszemitizmusnak értenék. Gorka kijelentette, hogy „a magyar jobboldali sajtó foglalkozik ezzel, de negatív módon”.

*

A záró plenáris ülésen Feldmájer Péter, egyéb elfoglaltságai miatt, nem tudott megjelenni, ám levelében azt írta, „olyan zsidó ifjúságra van szükség”,

amelyik tető alá hozta ezt a konferenciát, illetve abbéli reményének is hangot adott, hogy minél előbb sikerül egy hasonló találkozó megszervezése. Jorge Diener záróbeszédében különböző statisztikákat mutatott a közönségnek arról, mennyire elégedett – vagy elégedetlen – a zsidóság a zsidó intézmények tevékenységével, milyen mértékben kötődnek Izraelhez, stb. A zsidó vezetőkre – mint mondta – hatalmas feladatok várnak, a konferencia legnagyobb eredményének mégis annak szellemiségét tartotta, vagyis hogy kiderült: nem léteznek kizárólagos válaszok, és a fontos dolgokról sem csak a folyósokon esett szó. Heisler András azt szeretné mihamarabb elérni, hogy a ZSKF önfenntartóvá váljon, s röviden összegezve a négynapos rendezvényt, csak annyit mondott, „itt jött volt zsidónak lenni”. A konferencia – amely véleménye szerint a zsidó szempont mellett mindvégig szem előtt tartotta az egyetemes emberi értékeket is – zárónyilatkozatának legfontosabb pontja talán az volt, amelyik a folytatásról biztosította a közönséget.

*

Színes programja volt a fórumnak az a világszenei rendezvény, amelynek szombat este a népszerű A38 hajó adott helyet. A koncertek közül a Di Naye Kapelye és Michael Alpert, illetve a Besh o d'roM és Sophie Solomon fellépése volt talán a legsikeresebb.

A Zsidó Közösségi Fórum tagszervezetei:

Amerikai JOINT Magyarországi Irodája, Bálint Zsidó Közösségi Ház, Bnei Akiva Magyarország, B'nai B'rith Budapest, Hagshama, Hasomer Hacair Magyarország, JMPoint a Zsidó Közösségért Alapítvány, Kidma Zsidó Diákszervezet, Maccabi Vívó és Atlétikai Club, Magyarországi Cionista Szövetség, Marom Egyesület, Mazsihisz, Mazsike, Pesti Súl Egyesület, Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség, Szochnut – The Jewish Agency For Israel, UJS – Zsidó Fiatalok Magyarországi Egyesülete, WIZO Hungary Egyesület.

ÚJ ZSIDÓ IFJÚSÁGI ERNYŐSZERVEZET FELÉ MEGALAKULT A ZSIT

Zsidó Ifjúsági Tanács (ZSIT) néven, öt zsidó ifjúsági szervezet – köztük a Bnei Akiva, a Marom, a Kidma, a Hasomer Hacair és a Habonim Dror – részvételével új ernyőszervezet alakult 2005 szeptemberében. A ZSIT közel kétéves tárgyalássorozat után jött létre, azok a problémák azonban, melyek szükségessé tettek egy effajta szövetséget, sokkal régebbre nyúlnak vissza. Létrejöttéhez nagy lökést adott, hogy 2004 tavaszán az akkori ifjúsági és sportminiszter, Gyurcsány Ferenc az ifjúsági törvény előkészítése kapcsán, kötetlen megbeszélésre invitálta a zsidó szervezetek vezetőit. Ekkor hangzott el először hivatalosan, hogy a kormányzat kívánatosnak tartaná, ha a többi történelmi egyházhoz hasonlóan zsidó részről is megalakulna egy olyan ernyőszervezet, amely legitim módon képviselhetné a zsidó közösség fiataljainak speciális érdekeit. A ZSIT megalakulásáig a UJS vállalta magára ezt a feladatot, ami magyarázatot adhat arra, hogy a ZSIT-be – ami könnyen megváltoztathatja a UJS elmúlt években kialakult hegemón helyzetét – még Zoltai Gusztáv kérésére sem léptek be. A UJS elnökét mindeddig nem sikerült elérnünk, de értesüléseink szerint a konfliktus egyik oka, hogy míg a UJS az alapítványi formát, addig a ZSIT az általa demokratikusabbnak vélt egyesületi kereteket támogatja, ami nem „betonozza be az alapítókat”.

A ZSIT tagszervezetei fontosnak tartják, hogy az eddigieknél áttekinthetőbb és demokratikusabb módon történjen a Mazsihisztől kapott támogatás elosztása, felhasználása, és átláthatóbb legyen az elszámolás is. Elsőrendű céljaik között szerepel az eddig hozzáférhetetlen anyagi források elérése, amelynek érdekében – az önkormányzati és állami támogatások kiaknázásán túl – például a Mazsöket is a pályázati rendszer megváltoztatására szeretnék rábírní. A közös fellépés, reményeik szerint, nemcsak több anyagi forrást tesz hozzáférhetővé, de a nagyobb erköl-

csi támogatottságot is biztosíthatja. A ZSIT „stratégiai partnerének tekinti a Mazsihiszt mint történelmi egyházat, amely közjogi értelemben a magyarországi zsidóság képviselői szerve”. Noha a ZSIT megalakulását mind Zoltai Gusztáv, mind Heisler András – aki nyitottsága miatt igen népszerű volt az ifjúsági mozgalmak körében – támogatta, a Mazsihisz távol tartotta magát a szervezet megalakulása körüli vitáktól.

A ZSIT – a Kidma elnöke, Nagy Ákos szavai szerint – elsősorban saját tagjait kívánja képviselni, bízva abban, hogy ez túlnyomórészt egybeesik az egész zsidó ifjúság érdekeivel is. A közös érdekképviselőt minden irányban meg kívánják valósítani, mind a Hitközséggel, mind az állammal vagy a többi civil szervezettel szemben; megalakulásukat a Mazsihisz vezetése és több politikai párt mellett Izraelben is üdvözlötték. A ZSIT a történelmi egyházakkal is keresi a kapcsolatot, de részükről – talán a még nem teljesen tisztázott viszonyok miatt – nem érkezett konkrét visszajelzés. Az egyesület minden csoportosulás előtt nyitva áll, amennyiben zsidó szervezetként definiálja magát és elfogadja a ZSIT elveit, bár e szempont mellett olyan objektív követelmények is szerepet játszhatnak, mint például a taglétszám. Távlati céljait négy pontban foglalták össze: professzionális érdekképviselő a lehető legtöbb fórumon – az egyik legégetőbb kérdés az ifjúsági szervezetek elhelyezése –, közös programok koordinálása és az oktatási program összehangolása, tudományos háttérmunka, kutatások, elemzések készítése, valamint az önképzés támogatása, és a többségi társadalom informálása a zsidó ifjúsági közélet eseményeiről. Végül – Nagy Ákost idézve – azt szeretnék elérni, hogy a hitközségi vezetés ne kizárólag úgy tekintsen rájuk, mint a zsinagógába nem járó fiatalságra, hanem a jövőt lássák bennük.

Igazgatók a Szombat iskolakutatásáról

Szerkesztőségünk eljuttatta a három zsidó iskola igazgatójához az e számunk mellékletében olvasható tanulmányt, amely végzettjeikről ad részletes körképet. Réz Gáborné, a *Scheiber Sándor Tanintézet*, Róna Artúrné, az *Amerikai Alapítványi Iskola* és Szeszler Anna, a *Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola* igazgatói az alábbi írásbeli válaszokat adták kérdéseinkre.

– Milyen volt az indulás pillanata: milyen tanári gárdával, növendékekkel, anyagi lehetőségekkel indultak?

Réz Gáborné: Iskolánkat 1952-ben államosították, és Anna Frank Gimnázium néven a Rabbiképző épületében kapott helyet egészen 1998-ig. Ekkor épült fel az a BZSH Scheiber Sándor Gimnáziuma és Általános Iskolája. Az előző időszakhoz képest teljesen új a 12 évfolyamos iskola, amely mind épületében, mind létszámában lényegesen nagyobb elődjénél, az Anna Frank Gimnáziumnál.

Róna Artúrné: Az iskolát az ortodox hitközség elvi támogatásával hozták létre, az észak-amerikai székhelyű *Kelet-európai Demokráciáért Alapítvány* és a kanadai Reichmann család anyagi támogatásával. 1997-ig ők voltak a fenntartók, a szülők csak hozzájárulást fizettek. A tanárokat az előkészítő bizottság válogatta a jelentkezők közül. Elhivatottságukat a zsidó származás, motiváltságukat a színvonalas anyagi-tárgyi eszközök iránti várakozás is növelte. A diákok és a szülők

választását két ok motiválta: a család kötődése a zsidó valláshoz; a tanulási-magatartási zavarokkal más iskolában sikertelenül küzdő gyerekek számára kerestek iskolát. Az 1990/91-es tanévben 520 diák kezdte meg a tanulást az érvényes magyar tantervek alapján a 8+0. évfolyamon. Érettségét először az 1995/96-os tanévben szerveztünk.

Szeszler Anna: A társadalom változásával egy időben igen izgalmas folyamat volt az iskolacsinálás. Tehetséges, lelkes tanárok gyűltek össze, akikben közös volt az új utak keresése, a zsidóság felvállalása. Így voltak ezzel azok a családok is, akik hozzánk írták gyerekeiket, miközben világos volt, hogy a tantestület értékrendszerének, módszertani kultúrájának összehangolásához, egy iskola „bejáratásához” még jó időnek kell eltelnie.

– Hogyan látják: mekkora utat tettek meg, és hová érkeztek meg tizenöt év alatt?

R. G.: A Scheiber iskola unikális jellege megszűnt, hiszen a rendszerváltás előtt egyedüli zsidó iskolaként működött, egyikeként az ország tíz egyházi fenntartású iskolájának.

R. A.: 1993-ban alkották meg az új oktatási törvényt. Hatására az iskola új pedagógiai programba kezdett. 1996-ban engedélyt kért szakképzés indítására és kísérletet tett a Radnóti Gimnázium 6+6-os oktatási szerkezetének átvételére. A következő négy év alatt kiderült, hogy a 8+4-es szerkezet jobban megfelel az ide jelentkező diákok képességeinek és motiváltságának. A vallás-és héber nyelv oktatását Izraelből érkezett, de tanári képesítéssel nem mindig rendelkező fiatalokra bízták. A személyi változások, az utóbbi öt év kivételével, nem biztosították a stabilitást.

Sz. A.: Célunk, filozófiánk, hitvallásunk nem változott, a gondolkodásmódunk annál többet: a „mit miért

nem lehet megoldani” helyett ma már a „mit hogyan lehet megoldani” elvre helyezzük a hangsúlyt. Nem az számít, hogy mit gondolunk és mit mondunk magunkról, hanem hogy mit csinálunk. Ezért is örülünk minden mérésnek, ezért igyekszünk az elemzések mögött az okokat feltárni.

– Mivel magyarázzák, hogy a zsidó iskolák illetve növendékeik túlnyomórészt igen kedvező szellemi hátterük ellenére nincsenek a középiskolák élmezőnyében a felvételi statisztikák szerint?

R. G.: Iskolánkban sok olyan diák van, aki fejlesztést igényel (dyslexia, dyscalculia, és más részkapesség-zavaros gyerekek). Mióta alsó tagozat is működik nálunk, időben elkezdjük a fejlesztő munkát. Ebben kiváló fejlesztő pedagógusokra, pszichológusra támaszkodhatunk. Arra törekszünk, hogy minden gyermekben megtaláljuk a kiváló adottságokat. Iskolai versenyeket szervezünk minden tantárgyból, szereplési lehetőségeket adunk a jól szavaló, éneklő, zenélő diákoknak. A 2005. évi kétszintű érettségimég is mutatkoztak az első eredmények. Több száz hellyel léphettünk előre az érettségi eredmények listáján, így a középmezőnybe jutottunk. Ezzel nem elégszünk meg, de természetesen nemcsak az ilyen helyezések jelentik az iskola minőségét. A diákjaink szellemi fejlődéséhez nyújtott pedagógiai segítség példaértékű, amint a nálunk végzett vizsgálatok is megállapították.

R. A.: A mai elitiskolák hosszú évtizedek alatt érték el a rangsorban az előkelő helyet – a kiváló, a felsőoktatás igényeit jól felmérő vezetőknek köszönhetően. A mi iskolánk az első egyharmadban van, és egy továbbtanulási tájékoztató Budapest legjobb harminc iskolája közé sorolta 2003-ban. Sok középiskolában kedvezőbb a szellemi

háttér, és a rangsorban mégis mögöttünk állnak. Természetesen a folyamatos fejlesztés követelményét szem előtt kell tartani az óvodától a 13. évfolyamig. Nehézséget okoz számunkra a csekély merítési lehetőség is: kevés a tanulónk, és ez a finanszírozásban gondot okoz. A tanulmányi eredmény szerint kevés differenciálási lehetőségünk van. A nyelvi előkészítő osztály indításától további fejlődést remélünk. Logopédus, fejlesztő pedagógusok és pszichológus is segíti a munkánkat.

Sz. A.: Az egyik ok a mérés tartalma. Úgy véljük, ezek még mindig kevésbé értékelik a tudás alkalmazását és a képességeket, sokkal inkább az emlékezetet igénybe vevő tanulási teljesítményt. Gondoljunk csak például a magyar oktatás helyzetére a nemzetközi rangsorban, s nézzük meg ugyanakkor a lauderer diákok szerepléseit, elért helyezéseit az alkalmazást igénylő egyéni és teammunkára építő versenyekben, feladatokban. Így például diákjaink szinte minden életkori csoportban a legjobb sakkozók között vannak. Egy másik ok, hogy iskolánk felvételnél nem szelektál tanulmányi eredmény alapján, sőt szívesen vállaljuk a nyitott, csak egy irányban tehetőséges tanulókat is. Úgy véljük, az idő nekünk kedvez, az iskola fejlődése és a mérések átalakulása belátható időn belül találkozni fog egymással.

- Milyen nehézségeket illetve eredményeket mondhatnak maguknak a növendékek zsidó nevelése terén?

R. A.: Eredményeinket két tény mutatja: érettségizőink motiváltak a továbbtanulásra (az Izraelben, az Egyesült Államokban, valamint az ORZSE-n továbbtanulók nem jelennek meg a felvételi statisztikában); a zsidó vallást ortodox vagy neológ módon gyakorló, önbizalommal és zsidó identitástudattal rendelkező ifjakat bocsátunk ki.

R. G.: A zsidó nevelés nagy hangsúlyt kap intézményünkben. Főként fiatalokból álló lelkes judaisztika és héber munkaközösségünk van. Tagjai igyekeznek új módszereket bevezetni a tanításban, arra törekednek, hogy a gyerekeknek számára vonzóvá tegyék a hagyományokat. Szakkörök egészítik ki az órai foglalkozásokat: zsidó mesék, történetek, óra táncház, flódnai

szakkör – utóbbin iskolánk tankönyvéjében a jellegzetes zsidó ételeket készítik a gyerekek, valamint az ünnepi terítést gyakorolják. Egy másik szakkörön kipák horgolásával, terítők hímzésével is foglalkoznak. A tantárgyak anyagába is beépülnek a zsidó vonatkozások. Tanáraink több zsidó tematikájú tankönyvet is írtak: zsidó történelmi szöveggyűjtemény, magyar nyelvi feladatgyűjtemény kizárólag zsidó irodalmi példákkal, jelenleg pedig egy zsidó ének-zene tankönyv van lektorálás alatt. A hagyomány iránt érdeklődő szülők számára kitérő rabbik tartanak előadásokat. A különböző zsidó szervezetek és személyek által szervezett versenyeken sikeresen és nagy létszámban szerepelnek diákjaink. A 7. osztályban indított nyelvi előkészítő évfolyamon magas óraszámú tanítjuk a héber nyelvet. Minél több gyereket szeretnénk eljuttatni a nyelvvizsgára.

Sz. A.: Tanítványaink a legkülönbözőbb családi háttérből érkeznek, a modern ortodoxtól egészen a nem zsidóig (akik közül sokak családjában megtalálhatók a hajdani zsidómentők). Iskolánk létezése óta a judaisztikával kapcsolatos országos versenyeket rendre legjobb diákjaink nyerik. Eredménynek tartjuk a gyerekeink által készített zsidó témájú filmeket, könyveket, kutatásokat, amelyek nemcsak díjakat nyertek, hanem magyarul és angolul járják útjukat a világban. Eredménynek tartjuk a szaporodó bár- és bát micva ünnepeket, esküvőket, amelyeket gyakran az iskola épületében tartanak. Diákjaink tanulmányaik ideje alatt megismerik Budapest zsinagógáit, megtanulnak idegen nyelven is városnézést vezetni zsidó szemmel, minden nyáron rendbe hoznak egy-egy zsidó temetőt, és sorolhatnám tovább.

- Mi az, amit a zsidó iskolák végzettjeiről készült tanulmányban megszívlelendőnek tartanak?

R. A.: A tanulmány eredményeit tárgyaljuk majd a nevelőtestületi értekezleten. Hasznosnak tartjuk, eredményei felhasználhatók például a hozzáadott értékek növelése terén.

R. G.: Amit megszívlelendőnek tartok: sokkal jobb pr-tevékenységet kell folytatnunk, hogy ne a beidegződések érvényesüljenek, ha az emberek meghallják iskolánk nevét.

Sz. A.: Egyrészt megerősítést kaptunk arra vonatkozóan, hogy kitűzött céljaink felé haladunk. Másrészt foglalkozunk a számok mögött rejlő okok keresésével, ami segít a tudatosabb munkában.

- Melyek azok a pontok, ahol vitatják a tanulmány megállapításait?

R. A.: Vitatjuk, hogy iskolánk „kemény ortodox” felfogása riasztó volna. Nálunk ugyanis nem követelmény az ilyen módon történő vallásgyakorlás. Az iskola kedvezőtlen elhelyezkedése a VII. kerületben, a viszonylag magas követelmények inkább szerepet játszottak abban, hogy a növendékek egy része átment a Scheiber és a Lauder iskolákba – de sokan vannak a visszatérők is. Nem értünk egyet azzal a következtetéssel, hogy a markáns továbbtanulási irány hiánya az iskolák kiforrottságára utalna. Az ún. elitiskolák azokra a területekre készítik fel, ahová nagy a felvehető száma (pl. műszaki területek), mert tudják, hogy a továbbtanulási eredménynek a reálisnál nagyobb közvélemény-formáló szerepe van. Válogatni csak a jelentkezők közül lehet, nálunk viszont a származási megfelelés elsődleges.

Sz. A.: Nem a tényekkel és a számokkal, hanem az abból levont következtetésekkel vitatkoznék – így például az a tény, hogy végzettjeink sokféle intézményben tanulnak tovább, éppen iskolánk profilját erősíti. Fontosnak tartom, hogy a célok és a mérés tartalma koherens legyen. A vizsgálatban szereplő intézményeknek még deklaráltak sem azonos a céljuk, még kevésbé a múltjuk és a helyzetük.

- Mit szeretnének még hozzáfűzni a kutatási eredményekhez?

R. A.: Köszönjük a tanulmányt, lehetne folytatni, például a bemenet-kimenet probléma vizsgálatával.

R. G.: Köszönjük, hogy foglalkoztak iskolánkkal, és köszönöm azt is, hogy bár igen rövid idő alatt, de reagálhatam a tanulmányban olvasottakra.

Sz. A.: Érdeklődéssel várunk egy újabb felmérést – mondjuk öt év múlva –, amely a végzetek érvényesülését, munkahelyi beilleszkedését mutatja meg nemzetközi viszonylatban. És érdeklődéssel várunk egy újabb, hasonló felmérést, szintén öt év múlva, most végző diákjainkról, akik már egy kiforrottabb Lauder Iskolába járnak.

Gadó János

„A sakk nekem Magyarországhoz kötődik”

Az Izraelben élő Polgár Zsófiával beszélget Shiri Zsuzsa*

– A sakkvilág különösen macsó?

– Abszolút. Eleve külön versenyek vannak nőknek és férfiaknak. Én már ezt sem értem. Amikor az apu még régen fölvetette a kérdést, hogy ez tulajdonképpen miért is van így, még a kérdést sem értették.

– Esetleg az is belejátszik, hogy sok pénzt lehet keresni a sakkal, a lányoknak meg minek a sok pénz?

– A sakkban nincs sok pénz. A világ első húsz sakkozója normálisan meg tud élni, bár nekik sem lesz nyugdíjuk, hiszen ez a szakma szabadúszó. A századiknak már nagyon meg kell dolgoznia a pénzért, tanítania is kell. Maga a sakk több ezer éves játék, és valahogy úgy lehetett, hogy az asszony a konyhában, a férfiak pedig egymással sakkoztak a szobában.

– Hogyan kezdődött, hogy ti mégis ebbe a fába vágjátok a fejszéteket?

– A Zsuzsival kezdődött a dolog. Amikor elkezdett férfiversenyeken sakkozni, akkor még szinte nem volt ilyen. Ma már lányok aránya 10-20 százalékot tesz ki, jobban előfordulnak a nagyobb versenyeken. A lányok, még ha gyerekkorukban nagyon is jók, tizenéves kortól, amikor elkezdődik a fiúzás, majd a férjhezmenetel, a gyerekek háttérbe szorulnak. Nagyon nehéz tovább csinálni, még akkor is, ha valaki nagyon akarja. A Judit most ezt próbálja, egy éve megszületett Olivér nevű kisfia, és visszatért a sakkhoz. Ám ez iszonyú nagy erőfeszítést igényel, verseny előtt nyolc-tíz óra edzést. Most is egy hónapig tartott a nyolcfős világbajnokság Argentínában, nem könnyű részt venni rajta, folyamatosan koncentrálni anyukáknak.

Polgár Zsófia gyermekeivel

– Hogy éreztétek magatokat ebben a férfivilágban?

– Kuriózumnak számítottunk. Mindig tudtuk, hogy nem érünk kevesebbet, és ha valaki másképp gondolja, mutassa meg a táblán. Szemtől szembe nem nagyon voltak megjegyzések, de eleve zavaró volt a hitetlenkedés. Nem értették, miért akarjuk megmutatni a férfiaknak, azt mondták, hogy játszunk csak a női versenyeken, és onnan hozunk dicsőséget a hazának. Nagyon nehezen vette be a sakkszövetség, amikor a Zsuzsi elkezdte a férfiaknál a versenyzést. Egyébként a lányok kezébe inkább a babákat nyomják, a fiúk kezébe meg inkább sakkfigurákat.

– Nálatok miért volt ez másképp?

– Egy véletlenel indult. A Zsuzsi háromévesen már szerette a számokat, egy fiókban sakkfigurákat talált, és megkérdezte anyukámat, hogy mi ez. Ő azt válaszolta, hogy nem nagyon ért hozzá, de majd apa hazajön és elmagyarázza. Így kezdett el sakkozni, mert megtetszettek neki a figurák. Na-

gyon mozgékony kislány volt, és az anyunak áldás volt, hogy végre leül a gyerek és nem kell rohagálni utána. Én és Judit már azt láttuk, hogy Zsuzsi állandóan sakkozik. Öt és fél év van köztünk, s tízévesen már női mester volt. Mi, kistesók, utánozni akartuk a nagyot, állandóan be akartunk menni, hogy megzavarjuk az edzéseket. Akkoriban 60 négyzetméteres lakásban laktunk, ő pedig a külön szobában, zárt ajtó mögött edzett, mi meg állandóan leskelődtünk utána.

– A papáddal edzett?

– Öt-hat éves korunkra azért az apu már elvertük. Ő jó amatőr szinten játszik, és nagyon büszke volt ránk. Aztán az MTK-ban kezdtünk el sakkozni. Sokáig minden versenyen mi voltunk a legfiatalabbak. A tizenegy éves alattiak országos bajnokságát Zsuzsi öt évesen nyerte meg, én pedig hét évesen. Fialatabb voltunk, mint a mezőny.

– Melyik sakkeredményedre vagy a legbüszkébb?

– Szakmailag az 1989-es római ver-

senyre. Akkor tizennégy éves voltam, és megnyertem egy nemzetközi versenyt, 9-ből 8 és _ ponttal. Ez a teljesítmény akkoriban abszolút rekord volt, a világbajnokokat is beleértve nyílt versenyen ilyen eredményt még nem értek el. A legnagyobb hírnevet meg a szponzorokat viszont főleg az 1988-as olimpia hozta nekünk. Szalonikiben mi hárman, a „Polgária” – a Mádl Ildikóval kibővült tinicsapat – megnyertük Magyarországnak az olimpiát. Az átlagéletkorunk 16 év volt. Előttünk a szovjetek uralták a női sakkot, de mi megvertük őket. Akkoriban, a szöuli olimpia érmei mellett, 13. olimpiai aranyérmesekként ünnepeltek bennünket.

- Miért indultatok el egy női versenyen?

– Mert meg akartuk nyerni.

- Miért éppen Judit lett a legnagyobb sakkozó közületek?

– Egyrészt ő már beleszületett egy sakkozócsaládba, a Zsuzsi nekünk már szakmailag is sokat segített, hiszen amikor mi sakkozni kezdtünk, ő már mester volt. Másrészt, addigra az apu is rengeteget tanult az edzésekről, és akkor már számítógépek is voltak. Nagyon szegények voltunk, amikor az egész história elkezdődött. Zsíros kenyéren éltünk, hogy az edzőket kifizessük. Az apu a tanári fizetésével éjjel nappal dolgozott, és a saját zsebéből teremtett elő mindent. Az olimpia megnyerése után sokkal jobb anyagi feltételek közé kerültünk, híresek lettünk. Pesten, a 13. kerületben egy vizes falú lakásba születtünk, ám hatalmas kertünk meg cseresznyefánk is volt. Hatéves koromban, egészségügyi okokból elköltöztünk a Szigony utcába, amely elég rossz hírű környék volt.

- Hogyan zajlott a gyerekkorotok?

– Mi nem jártunk iskolába, először itt, Izraelben kerültem egy főiskolára. Ám minden évben mindenből levizsgáztunk, és mást is olvastunk, nem csak a sakkszakirodalmat. Hárman nagyon közel voltunk egymáshoz, és a sakkon keresztül lettek barátaink. Indiába, Ausztráliába vagy bárhová megyek, mindenütt van valaki, akit fel tudok hívni. Kicsit más volt a gyerekkorunk, mint egy „normális” gyerek-

nek. Azt hiszem, nem lettünk korávének, bár sokszor ezzel a váddal illettek minket.

- Hogyan tolerálta a magyar állam a „különcségeteket”?

– Az aput majdnem bezárták az örültek házába. Akkor még nem volt olyan, hogy valaki sport vagy akármilyen kiemelkedő teljesítményért cserébe másképp, vagy esetleg otthon tanuljon. Azt mondták, hogy ezek nem tudják rendesen felnevelni a gyerekeiket, hát berakjuk őket állami gondozásba, a szülőket pedig zárt osztályra. Nagy vizsgálatok zajlottak az ügyünkben, nagyon nem nézték jó szemmel a nevelésünket. A szocialista iskola-rendszer az egyenlőséget tartotta szem előtt, ha valaki egy kicsit jobb vagy rosszabb volt az átlagnál, nem fogadták el.

- Hogyan hatott rád a sakk feszített világa, az állandó teljesítménykényszer?

– Én lazábban vettem. Judit nagyon nyerni akar, rendkívül ambiciózus. Amennyire melegszívű a magánéletben, annyira kemény a sakkban és az üzleti életben. Bennem ez nem annyira volt meg, én inkább művészlélek vagyok. Az edzéseket sem csináltam mindig teljes erőbedobással. Egyáltalán nem bánom, jól megvagyok így is magammal.

- A férjed is sakkozó, szoktatok itthon „meccsezni”?

– Ő jobb sakkozó nálam, izraeli bajnok volt, és ő is részt vett az olimpián, amikor az izraeli csapat a negyedik lett. Egymással már nagyon ritkán játszunk, de éppen tegnap sakkoztunk, mert nagyon szeretnénk, ha fiunk, Alon megtanulna játszani. Nem azért, hogy sakkbajnok legyen, csak mert egy jó játék, rengeteg mindent fejleszt a gyerekkorban. A sakk hozott össze a férjemmel, és tíz éve élek itt, Izraelben.

- Izrael jó hely a sakk szempontjából?

– Átlagérték számban Izrael nagyon magas helyet foglal el, és egyszer negyedik is voltak az olimpián, de a megbecsülést illetően, a többi sporthoz hasonlóan, elég rossz a helyzet. Semmilyen anyagi támogatás nincsen, csak a focit meg a kosárlabdát támogatják valamennyire. Nagyon nehéz

innen elmenni versenyekre, mert messze vagyunk.

- Gondoltál arra, hogy izraeli színekben versenyezz?

– Valójában nem, mert egyrészt más dolgokkal akartam foglalkozni, másrészt akartam tanulni, másrészt ha már játszom, akkor magyar színekben, mert a sakk nekem Magyarországhoz kötődik.

- Ért-e kulturális sokk Izraelben?

– Mi a peresztrojka előtt is hatágu csillaggal a nyakunkban játszottunk a versenyeken, és vállaltuk a zsidóságunkat. De itt sem ettől, sem attól, hogy a németek kiirtották a családot, nem voltam eléggé zsidó. Szörnyű hercehurcák voltak az ortodox rabbínátuson, az esküvőnk kapcsán. Felfoghatatlan volt számomra, hogy eddig a családomnak csak kára volt a zsidóságból, és most bizonygatnom kellett.

- Itt Izraelben mivel foglalkozol?

– Eleinte folytattam a sakkot, aztán, amikor az ország északi részén laktunk, elkezdtem képzőművészetet tanulni egy főiskolán, festészetet, szobrászatot és fényképészetet, ott tanultam meg héberül is. Amikor ideköltöztünk Tel-Aviv mellé, grafikát tanultam, mert arra gondoltam, nem árt, ha valamiből meg is tudok élni. 1999-től „igazi állásom” is volt, a *Kasparovchess.com* nevű honlap, mely akkoriban a legjobb sakkszájt volt. Ám sajnos csődbe jutott. Ezután belsőépítészetet tanultam egy főiskolán. Diplomát szereztem, de gyakorlatot még nem sikerült szereznem, jöttek a gyerekek, és még nem tudtam elhelyezkedni építészként. Most, amíg picik a gyerekek, karikatúrákkal, festéssel foglalkozom itthon, de hivatalos állásom nincsen, a férjem orvosi fizetéséből élünk.

- Nem nehéz így, hogy hárman háromfelé szakadtatok a New York-Tel Aviv-Budapest tengelyen?

– Nemcsak nehéz, hanem szörnyű. Ha egyvalami hiányzik az életemből, akkor az a családom.

* A www.tusarok.org-on megjelent szöveg rövidített, szerkesztett változata.

antiszemizmus.hu

Magyar Nemzet,
2005. november 11.

Jack Corn a lapszemlében a szovjet csapatok által a Baltikumban elkövetett bűnök számonkéréséről ír, azt kifogásolva, hogy szovjet háborús bűnösöket ritkán vonnak felelősségre (*Lettorszáiban felelősségre vontak több szovjet háborús bűnöst*). A helyzetet szembeállítja azzal, ahogy a zsidó szervezetek igyekeznek felkutatni a náci háborús bűnösöket. Idáig még minden rendben van, problémánkat a következő mondat jelenti:

„Elgondolkoztató a győztesek igazsága: amíg a zsidó náci vadász szervezetek egy-egy háborús bűnösnek vélt személy után nehezen, vagy már sehogyan sem bizonyítható vádakkal életük végéig hajszát folytatnak, addig a hasonlók, vagy súlyosabb bűnöket elkövetett szovjet, amerikai vagy angol tettesek felkutatására és megbüntetésére csak a legritkább esetben került sor.”

Míg Corn a szovjetek és angolszászok esetében kész tényként kezeli a háborús bűnök elkövetését, addig a zsidók elleni náci bűnöknél fontosnak tartja, hogy elbizonytalanítson, amikor „háborús bűnösnek vélt” személyekről, „nehezen, vagy már sehogyan sem bizonyítható vádakról” ír – vagyis azt sejteti, hogy „fantombűnökről” vagy kisebb bűnökről van csak szó. Ezt fokozza a „hasonlók, vagy súlyosabb bűnöket” kitétel, ami azt sugallja, hogy a náci talán csúnya dolgokat követtek el, de a szövetségesek büntetési sokkal súlyosabbak. Nem utal a náciakkal kollaboráló litvánok háborús bűneire sem, és igencsak problematikus, hogy egy kalap alá veszi a háborút kirobantató náci és szövetségesek, vagy éppen a szovjetek és Sztálin által elkövetett bűnöket – tömeggyilkosságokat, falvak lemészárlását, haláltáborok felállítását – az angol–amerikai csapatok tetteivel. Mert súlyos bűnöket és mulasztásokat ők is elkövettek, számtalan harctéri döntésük megkérdőjelezhető, de szemben a náciakkal

vagy a szovjetekkel, nem törekedtek sem népek, sem osztályok kiirtására.

Október 29.

Miközben a nyugati kormányok, köztük a magyar kormány is visszautasította az iráni elnök kijelentését Izrael eltörléséről, a Magyar Nemzet egyik Közel-Kelet-szakírójának, György Zsombornak csak egyetlen lagymatag ellenézésfélére futja, s addig csúri-csavarja a szavakat, míg sikerül oda kilyukadnia, hogy tulajdonképpen érthető Irán félelme, és a vihart kavart mondatokat ez a félelem csalta elő (*Agresszorok*):

„Khomeini ajatollah, Irán egykori teljhatalmú, s véres kezű ura bő két évtizeddel ezelőtt szalonképesnek aligha nevezhető kijelentést tett. »Izraelt le kell törölni a térképről« – szövegezett a forradalmi jelszó, amely azóta is elengedhetetlen fordulata minden komolyabb teheráni szónoklatnak.”

Nos, a „szalonképesnek aligha nevezhető” az a három szó, ami negatív kontextusban tünteti fel Izrael eltörlésének szándékát. Utána jön a szerecsenmosdatás.

„Mahmúd Ahmadinezsád, a perzsák lakta ázsiai ország nemrég megválasztott, a nyugati sajtóban egyöntetűen keményvonalasnak nevezett elnöke tehát nem tett mást a zsidó állam elpusztítására buzdító szónoklatával, mint követte a »nagy elődök« által kijelölt utat. A kérdés ezek után csak az, miért keltett az ijesztően hangzó, de megszokott kijelentés ekkora felháborodást világszerte, s miért lett Irán a nagyvilág szemében néhány hét leforgása alatt veszélyesebb, mint az elmúlt években bármikor.”

Tehát Ahmadinedzsád csak a népi folklór „megszokott” varázsigejét mormolta el, amit teljesen fölösleges komolyan venni. Vajon ha Izrael ismételtetné ezt bármely közel-keleti országról, akkor is ilyen jelentéktelennek látná szerzőnk a fenti szavakat?

„Rúadásul nem Irán, hanem Izrael az, amely semmibe véve a törvényes

államhatárokat, harci gépeivel külföldi objektumokat támadott meg, vagy lőtt le lelkiismeret-furdalás nélkül akár polgári repülőket is.”

Vége a hab is a tortára került: Izrael a bűnös, mivel a zsidó állam fenyegeti rendszeresen „galamblelkű” szomszédait. György sanda gyanúsítgatása az állítólag lelőtt polgári repülőgépről természetesen bizonyítatlanul marad, és az elhallgatás jól ismert módszerének köszönhetően nem tudjuk meg, hogy azok a bizonyos külföldi objektumok olyan terrorista kiképzőtáborok, amelyek Izrael elleni támadások kiindulópontjaiként szolgálnak, vagy biztonságot veszélyeztetik (mint az osiraki atomlétesítmény). Ellenben Izrael soha nem fenyegette az őt békén hagyó államokat, sőt magát Iránt sem, amely viszont a terrorizmus támogatásával, és „megszokott” szövegeivel szóban és tettben is bizonyította, hogy tevőlegesen is hajlandó elősegíteni Izrael megsemmisítését – eddig csak az eszköz hiányzott. Ezt szolgálja az évente megrendezett Jeruzsálem-nap, ahol rituálisan gyalázzák Izraelt és az Egyesült Államokat, s elégetik zászlóikat.

„Az arab országok (kivéve Egyiptomot és Jordániát), valamint Teherán viszont magát Izraelt nem fogadja el törvényesnek, a palesztinok szenvedését és az agresszív tel-avivi külpolitikát látva pedig gyarapszik azoknak a száma, akik első körben szintén inkább a zsidó államnak parancsolnának megálljt.”

Nem lehet, hogy éppen az a palesztinok szenvedéseinek oka, hogy ők maguk, illetve Teherán és társai nem fogadják el Izrael létét. Halkan megkérdezzük: nem kellene megfordulni végre azon a lovon?

A www.antiszemitizmus.hu honlapon szerkesztőségünk hetente szemlézi és elemzi a magyar sajtó zsidó- és Izrael-ellenes publikációit.

KARL ABRAHAM

Az Engesztelő- nap

**Megjegyzések Reik Vallás-
pszichológiai problémák című
munkájához¹**

(Második rész)

Az Engesztelőnap az Ödipusz-komplexus ismertetőjegyeit viseli magán. Reik elemzése ennek elfogadásához vezetett bennünket. A szerző figyelmét azonban ismét fontos bizonyítékok kerültek el, amelyek nézetének helyességét támasztják alá. Kettőt kell ezek közül megemlítenünk, mivel ezek egyszerre mind lehetővé teszik, hogy a szerző eredményeit kiegészítsük.

1. Megszoktuk, hogy mind az egyéni fantázia produktumaiban, mind a mítoszokban mindig két emberi vágykiszítést találunk a legszorosabb közelségben, melyek az Oidipusz-történetet a legtisztább formában mutatják: a fiú vágyát az anya iránt, és erőszakos lázadását az apa ellen. Mármost ha Reikkel együtt az Engesztelőnap bevezető rítusát az Atyaisten elleni lázadás következményének tekintjük, akkor feltevésünk azzal nyerhetne jelentős mértékű igazolást, ha magában az ünnep rítusában az anyára vonatkozó incesztus tilalom megszegésére vonatkozóan is találnánk utalást. Ez pedig valóban így van! Az Engesztelőnap délutáni istentiszteletéhez tartozik a Leviticus 18. fejezetének felolvasása, azaz azé a fejezeté, mely az incesztus elleni részletes tilalmakat tartalmazza. Ez egy minden bizonnyal figyelemre méltó tény. Mivel pedig az Ödipusz-komplexus két fő részének közvetlen összetartozását a liturgiában

még különösképpen hangsúlyozni kellett, az említett tóraolvasást Jónás próféta könyvének olvasása követi. A felszínés szemlélő számára azonban a belső összefüggés rejtve marad. Először pszichoanalitikus nézőpontból válik felismerhetővé. Jónás ellenáll Jahve nyílt parancsának, elmenekül előle, és ezzel hasonló cselekedetet hajt végre, mint amelyet a közösség az Engesztelőnap előestéjén a szövetség felbontása által elkövet. Elnyeli egy állat, élve jön elő, és olyan, mint egy bűnbánó, Istennek tetsző bűnös. Aki ismeri a mitológiából, hogy milyen elterjedt az az elképzelés, hogy Isten a gyermekeit felfalja, és hogy ez az elképzelés mennyire ellentétes a totem megölésével és elfogyasztásával, annak számára feltárul a rítus ezen részének mélyebb értelme is.

2. Az Engesztelőnap hagyományos felfogása szerint a vezeklő a nap előrehaladtával egyre büntelenebbül áll Istene előtt. Ennek megfelelően a liturgia a nap vége felé válik a legünnepélyesebbé. Mármost estefelé zajlik egy szertartás, mely más napokon is a

Kedves Olvasónk!

Pestiesen szólva:

**van egy jó
és egy rossz
hírünk
az Ön
számára.**

Melyikkel kezdjük?

A rossz hírt
a 23. oldalon,
a jó hírt pedig
a 25. oldalon
találja.

Kérjük, olvassa el
mindkettőt, az Önnek
tetsző sorrendben.

liturgia része. Ennek különleges helye, azaz az, hogy a délelőtti imából a délutáni imába helyezték át, nem jelentőség nélkül való. Ez az úgynevezett „papi áldás”. Tudniillik a közösség azon férfitagjai, akik eredetüket a papok (kohánim) törzséhez vezetik vissza, és ebből kifolyólag az ortodox zsidóságban a mai napig az istentiszteleti funkciók tekintetében bizonyos előjogokat élveznek, Áron papi áldásával áldják meg a gyülekezetet.

A „Sófárról” szóló tanulmányában Reik ennek megértéséhez nyújtott segítséget, azonban ismét elkerülte a figyelmét az, hogy értékes anyagot hagyott az út mentén heverni. Szabadjon itt azt az észrevételt megtennünk, hogy ez a második, a zsidóság rítusával foglalkozó cikk határozottan felülmúlja az előzőt abban, ahogy problémát következetesen végigviszi. A mózesi monoteizmust a primitív totemizmusra vezeti vissza. A kitűnő problémafelvetés és kivitelezés méltán váltja ki csodálatunkat. Ezekből a fejtegetésekből átveszünk néhány szükséges eredményt, mely a zsidó vallás totemisztikus előstádiumát, és a papi méltóság előtörténetét érinti.

Már említettük, hogy a zsidóság előtörténetében két állatról mutatható ki, hogy totemként szerepeltek: a bikáról és a kosról. A sófár, azaz egy kosszarv, még a jelenlegi kultuszban is használatos. Reik meggyőző érvelése szerint, melyre itt külön nem térhetünk ki, ennek a szarvnak a megfújása a totem hangjára való emlékeztetésnek tekinthető. Az egyébként dallamtalan hangzás, mely a legnagyobb ünnepeken gyülekezésre hívó hangként szól az imádkozókhoz, azért hat olyan félelmetesen, mert Isten saját hangját képviseli. Jellemző a szigorúan hívők körében betartott szokás, mely szerint a sófárt fújóra nem szabad ránézni. Őt figyelni éppoly tilos és veszedelmes, mintha valaki magát Istent nézné. Ezt az előírást azért említem meg különösképpen, mert hamarosan még a segítségünkre lesz. A sófár fújásával megbízott személy feladata az is, hogy a *totemet utánozza*. Ezzel bizonyos értelemben Istenhez válik hasonlatossá. Ugyanez érvényes a papi rétegre más kultuszokban. Amennyiben a pap feladata ezen felül az áldozati hús elfo-

gyasztása, úgy a totemmel való azonossága ezáltal mindig újra kinyilvánítatik. A totemkultuszokban a papok azzal utánozzák a totemet, hogy a tisztelt állat bőrébe burkolóznak, mozdulatait utánozzák. Ezekben a szokásokban a papok totemmel való azonossága hol nyíltabb, hol burkoltabb formában fejeződik ki.

A papi áldás szertartása egyedi módon végrehajtandó meghatározott előírásokat tartalmaz, melyeket most már módunkban áll megérteni. A „papok” (kohanim) teljesen beburkolóznak az imaköpenybe, ezáltal a fejüket is betakarják. Így, a közösség tekintete elől teljesen elrejtőzve, emelik áldásra kezeiket. A szertartás pedig erre egy különleges kéztartást ír elő, melynek jelentése tudtommal eddig nem nyert kielégítő magyarázatot. A negyedik és az ötödik ujjat a másik háromtól külön kell választani, és az egész szertartás alatt ebben a kényszeredett tartásban kell hagyni. Hogy ennek a kéztartásnak milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak az abból is látható, hogy a rítus előírása szerint minden „pap” sírkövére, papi tisztének jeleként, két, ebben a karakteres kéztartásban ábrázolt kezet kell vésní. Ha az ember belegondol abba, hogy a zsidóság egyébként milyen határozottan kerül a képi ábrázolást, akkor ez a kivétel különösen figyelemreméltóvá válik.

Találkozhatunk-e bárhol olyan fogalommal, mely e figyelemre méltó előírás magyarázatában segítségünkre lehet? Igennel válaszolhatjuk meg ezt a kérdést, és érdeklődésünket olyan meghatározott rituális előírások felé fordíthatjuk, melyek maguk is még magyarázatra szorulnak. A Leviticus 11. fejezete azon állatokra vonatkozó törvényeket tartalmazza, melyek fogyasztása engedélyezett vagy tiltott. („Mindazt, a minek hasadt a körme, és egészen kettéhasadt körme van, és kérődző a barmok közt, megehetitek. De a kérődzők és a hasadt körműek közül ne egyétek meg ezeket: A tevé, mert az kérődző ugyan, de nincs hasadt körme; tisztátalan ez néktek. A hörsököt, mert kérődző ugyan, de nem hasadt a körme; tisztátalan ez néktek. A nyulat, mert kérődző ugyan, de nem hasadt a körme; tisztátalan ez

néktek. És a disznót, mert hasadt körmű ugyan és egészen ketté hasadt körme van, de nem kérődzik; tisztátalan ez néktek.”)² A kevés engedélyezett négy lábú, párosujjú patás állat között – gyakorlatilag csak a szarvasmarha, a birka és a kecske jön szóba – találjuk a mindkét, általunk totemként ismert állatot: a bikát és a kost. Ebben az a figyelemre méltó, hogy emberi fogyasztásra szinte pusztán csak a totemállatok engedélyezettek, míg a primitív kultúrákban a legtöbb esetben szigorúan tilos a totemként tisztelt állatot elfogyasztani. Ezt a tilalmat csak kivételes alkalmakkor helyezik hatályaon kívül. Ez esetben az ellentétbe fordítás sajátos folyamatát kell feltételeznünk, melynek pontos vizsgálata egy későbbi, az étkezési rituálékkal foglalkozó pszichoanalitikus vizsgálódás tárgya kell, hogy legyen.³ Az említett állatokra nemcsak az a jellemző, hogy szinte egyedül csak ezek engedélyezettek a fogyasztásra, hanem az is, hogy a négy lábúak közül éppen ezek szerepelnek áldozati állatokként. Emlékezzünk csak vissza, hogy a legtöbb kultuszban a legünnepélyesebb szertartás abban áll, hogy a pap a totem bőrébe burkolózik, és a totem magatartását utánozza! Így megkockáztathatjuk azt a következtetést, hogy a papi áldásnál a kohénok (papok) az ujjak szétválasztásával a totem (a kos) hasadt patáját utánozzák. A fehér gyapjából készült imaköpeny a kos bőrének helyettesítésére való. A kohénok tehát ezen a szertartáson a totemhez, és ezáltal Istenhez hasonlatosak. Még azt is hozzátehetjük, hogy miként a sófárfújásnál, úgy a papi áldásnál is előírás, hogy a tekintetet el kell fordítani. Szükségképpen tehát a papi áldásban, éppúgy mint a sófárfújásban, egy totemisztikus szertartásra kell ráismernünk. Miként a primitív kultúrákban a totemet először megölik és elfogyasztják, ezután azonban ünnepélyes szertartás keretei között utánozzák, és ezáltal a hívők azonosulnak vele, éppígy történik ez a vizsgálatunk tárgyát képező rítusban is. Csak itt két részletben zajlik a cselekvés: A totemékezés, vagyis annak intellektuális megfelelője, a Kol Nidré, az Engesztelőnap előestéjén; az utánozás szertartása az ünnep estéjén,

mikor azt kell hangsúlyozni, hogy a közösség Istenével egységben van.

Reik felfogása arról, hogy a Kol Nidré a szövetség feloldását jelenti, az Engesztelőnap liturgiájának vége felé még egy megerősítést nyer. Ez számunkra is különösen érdekes lehet. Az ünnepi záróima (Neila) azzal végződik, hogy az imádkozók hitet tesznek Istenüknek. Az előimádkozó háromszor mondja a „Semát” (a Halljad Izráelt!), a közösség pedig háromszor ismétli.⁴ Egy következő, háromszor megismételt mondás után következik a hitvallás hangsúlyos megismétlése hétszer: „Jahve az Isten!” Ezzel zárul a nap liturgiája. A vezeklés napjának kezdetén tehát a fogadalmak – pontosabban szólva: a Jahvéval kötött szövetség – hitszegő feloldása áll; a végén pedig a legnagyobb hangsúllyal kerül kimondásra az, hogy a közösség elismeri az ő hatalmát és egységét. Ezzel a szövetség a legünnepélyesebb formában lép ismét érvénybe, a közösség megbékül Jahvéval. Az Engesztelőünnep legmélyebb értelme ismét napvilágra kerül: a megölt Atyaistent a fiúk ismét elismerik, ő pedig ismét magára vállalja gyermekei iránti kötelezettségeit.

Véleményem szerint, elsősorban azal kritizálhatjuk Reik Kol Nidrével kapcsolatos elméletét, hogy a szerző pszichoanalitikus eszközökkel a Kol Nidré *izoláltan* elemezte ahelyett, hogy az Engesztelőnap több más szertartásával összefüggésben tárgyalta volna. A pszichoanalitikus tapasztalat arra tanít bennünket, hogy azok a pszichológiai jelenségek, melyek egymás szoros szomszédságában találhatóak, mindig egy mélyebb, ok-okozati és belső kapcsolatban is állnak. Ezt a tapasztalatot mindig mérlegelnünk kell, akár a pszichoanalízis orvosi-gyakorlati, akár tisztán tudományos alkalmazásáról van szó. Ha ezt a meglátást a jelenlegi vizsgálódásunkban is hasznosítani akarjuk, miként azt a korábbiakban már röviden megtettük, akkor az évenként megrendezésre kerülő Engesztelőünnep intézménye teljesen

érthetővé válik. A Jahvéval megkötött szövetség, mely bővelkedik ösztönkorlátozó rendelkezésekben, olyan nyomással nehezedett mindenre, hogy viselni ezt csak úgy lehetett, ha a szövetséget bizonyos időközönként feloldották. Ennek szabályozását azonban az egyéni önkény hatóköréből kellett vonni. Mindenki által vállalt közös felelőséggel a Britet évenként egyszer feloldották, a lázadó ösztönök gyors kielégítése után azonban újra megkötötték. E nélkül az új megerősítés nélkül, mely azonban csak a szövetséggel *ellenséges* tendenciák leeregalása után léphetett életbe, a szövetség nem volt védett a kívülről és belülről érkező fenyegetésekkel szemben. Így jött létre az Engesztelőnap, melynek liturgiája a Kol Nidré mély, súlyos bűnről árulkodó hangzásával kezdődik, hogy Isten egységének fennhangon történő kinyilvánításával végződjön.

**Fordította:
Schmelowszky Ágoston**

Jegyzetek

¹ A fordítás a következő kiadás alapján készült: „Der Versöhnungstag: Bemerkungen zu Reiks „Probleme der Religionspsychologie” in Karl Abraham, *Psychoanalytische Studien* vol. 2. 360–372. (Giessen: Psycho-sozial Verlag, 1999). Helyenként figyelembe vettem a francia fordítást: „Le jour du Grand Pardon: Remarques sur l'ouvrage de Reik: „Problèmes de psychologie religieuse” in Dr. Karl Abraham, *Psychanalyse et culture* 163–177. (Paris: Payot, n.d.). Az alább olvasható lábjegyzetek tölem származnak (a ford.).

² A következő kiadás alapján idéztem: *Szent Biblia azaz Istennek Ó és Új Testámentomában foglaltatott egész Szent Írás*, ford. Károli Gáspár (Budapest: Magyar Bibliatanács, 1984). (A régies helyesírást meghagytam.)

³ A mű nem készült el. Az „ellentétbe fordítás” pszichoanalitikus terminus. Arról a lelki működésről van szó, mikor valaki számára egy érzés nem elfogadható, és ezért annak ellentétét éli át. Például „halottról jót vagy semmit!”, mert hogy is nézne ki, ha egy olyan emberre haragudnánk, aki már védekezni sem tud.

⁴ Egyszer kell mondani. Abraham vagy téved, vagy egy helyi szokást vesz alapul.

A rossz hír

Sajnos nincsen anyagi lehetőségünk arra, hogy tovább folytassuk 3 éves szép hagyományunkat, és ne emeljünk a lap árán. A *Szombat* előállításának költségei folyamatosan emelkednek, így idén mi is rákényszerülünk arra, hogy árat emeljünk. A *Szombat* 2006 januárjától 495 forintos áron lesz kapható az újság-árusoknál és a könyvesboltokban. Az éves előfizetés ára 4250 forint, a féléves előfizetésé pedig 2200 forint módosul. Lapunkra előfizetni a postahivatalokban, a mellékelt csekken, a mellékelt csekken, vagy átutalással a csekken található számlaszámra lehet.

Minden kedves olvasónknak örömteli Hanukát kíván a Szombat szerkesztősége!

„Nem bántam volna valami konok kis botrányt”

Závada Pállal beszélget Szántó T. Gábor

Sokan és sokat beszélnek a műtfeldolgozás szükségességéről. Született egy könyv, amely megteszi, amit lehet. Závada Pál *A fényképész utókora* című regénye írói számvetés a 20. századi Magyarország táján legnagyobb társadalmi drámáival, amelyek szereplőik személyes sorsát is alapvetően befolyásolják.

– Néhány évvel ezelőtt egy baráti társaságban arra terelődött a szó, hogyan fog kimozdulni a magyar próza a történetrelativizáló, átélhető karaktereket nélkülöző világából. S akkor valaki azt mondta, a személyesség és a kisebbségi nézőpont lehet e megújulás hordozója: etnikai vagy életmód-kisebbség, de mindenképpen olyan, amely kívülről, oldalról látja, láttatja a valóság fősodrát. A te regényed, *A fényképész utókora* személyes is, kisebbségi nézőpontot is hordoz, de vajon egyetértesz-e az állítással?

– Részben. Egyrészt nem biztos, hogy a mai próza ennyire relativizálná a történetet és mellőzné a hőst, másrészt amikor mégis, az nem feltétlenül baj, hisz az ilyen művek közt is akadnak kitűnők. A történetet az én könyvem is visszaállítja, úgymond, a jogaiba, s a szándék szerint valódi sorsok és karakterek jelennek meg benne. És persze tudatosan választottam témául olyan – irodalmi módon szerintem még nem eléggé kitérgyalt, avagy elég jól ki nem beszélt – ügyeket, amelyeket most a kisebbségi kérdések közé sorolsz. De a próza megújítása szerin-

Fotó: Tóth Csilla

tem a „fősodor” történetei által is lehetséges – és nem csak kívülről, oldalról ábrázolva –, mint legutóbb Spiró György regényében, a *Fogságban*. Amin egy regény áll vagy bukik ugyanis, az az elbeszélés hogyanja és annak nívója: tehát hogy *jól*. (Az, hogy *jót* – ebben a relációban előfeltétel.) A prózapoétika megújítása tudnillik formai kérdés, de az én szememben persze úgy a legjobb, ha valamely regény eredetien új formában, az irodalmi minőség magas nívóján tárgyal olyan kérdéseket, amelyek engem szenvedélyesen érdekelnek. Vagyis azt hiszem, hogy a személyesség vagy a kisebbségi nézőszög – amely egyébként nemcsak külső vagy oldalsó lehet – nem feltétlenül kritériumai a

minőségnek vagy akár csak a próza megújulásnak sem.

– Szlovák anyanyelvű közegekből származnak tótkomlói őseid, használsz a nyelvüket, a néprajzi elemeket regényeidben, sőt jelentős része van szereplőid megformálásában, hogyan is viszonyulnak e hagyományhoz. Fontos-e szerinted a mai irodalomban az etnikai-vallási tradíció megjelenítése, illetve elvesztésének ábrázolása?

– Feladatomnak tekintem. Ha naplóformát használ az ember – ahogy a *Jadvigában* tettem –, és korhű akar lenni, akkor nem árt, ha tudja, mikor rügyeznek a fák, s mikor milyen munkálatok, nemzetiségi vagy vallási dátumok, ünnepek következnek. Mindennek van

egy rakás néprajzi vonatkozása, ami érdekesen fűszerezheti a prózaszöveget, és persze közelebb juthatunk ezáltal a néplélekekhez. Így jobban látjuk azt is, ha a tradíciókból valaki kilóg – mert ez is lehet tárgya az irodalomnak. Egyformán izgalmasan tematizálható a hagyomány világa – vagy annak hiánya. A *Sorstalanság* jut eszembe, hogy abban milyen kevés elem árulkodik például arról, hogy az a fiú, aki beszélni kezd, voltaképpen zsidó családban, zsidó közegben mozog – mert hogy nemigen vannak ott ábrázolva nemzetiségi-vallási rituálék, nyilván mert az a család asszimiláltnak és vallásavesztettnek tűnik.

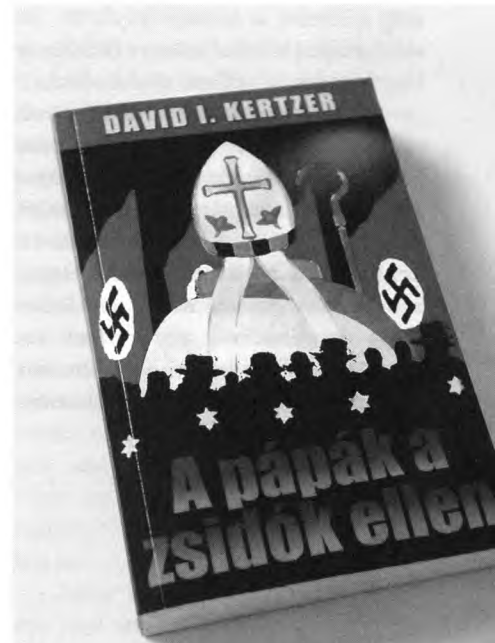
– Regényedben a szerelmi szál mellett két társadalmi csoportra fókuszálsz: a népi mozgalom, illetve a falusi Magyarország képviselőinek a háború, majd a kommunista diktatúra alatti sorsára, illetve a zsidókéra. A zsidók többsége odavész, a népiek pedig, hasonlóan a paraszti származású kommunistákhoz, beépülnek a rendszerbe. Adler Jenő falukutató alakjában azt a beolvadó zsidó típust mutatod be, aki mindenkor igyekszik lojális lenni, de tisztessége folytán minden rendszernek áldozata lesz, s talán, mert annyira alkalmazkodik, önmagát is elveszíti, magánélete sem alakul jól. A népiek antiszemizmusa maró kritikáját látjuk, de közben érezni e világgal való együttérzést is. Szintézis is e könyv: témájában, nyelvén, hangulatában örököse is a népi irodalomnak, ugyanakkor a népiség folytathatatlanságát, feloldódását, asszimilációját is ábrázolja Budapest urbánus kultúrájában, a demokratikus ellenzék holdudvarába kerülő Koren Ádám alakjában. S szintézis abban az értelemben is, hogy a magánéletet és a társadalmi valóságot, a tradicionális magyar faluból való elvándorlást és a diktatúra alatti hagyományvesztett budapesti értelmiségi létet is ábrázolja. Oda a polgári hagyomány, oda a falusi gyökök. Mi maradt?

– Összeomlanak tradícióink, és cserepekből próbálunk építkezni, hogy ezt az összeomlást ábrázolhassuk. A főhősnek, Koren Ádámnak semmit sem sikerül összeraknia. Találkozik a múlt mor-

záival, kezébe kerül az a bizonyos fénykép, amelynek ismeri szinte minden szereplőjét, de nem jut eszébe fölkeresni a még élőket, hogy beszéljen velük. Az elődök története megértésének kudarcáról is szól ez a könyv. Úgy gondoltam, hogy a falukutató mozgalomnak a nagyszabású kísérletét, ugyanakkor a hazugságait, borzasztó nézeteit és körülményeinek véresmocsos valóságát is meg kell mutatnom – tehát azt is, amit ennek az eszmevilágnak az örökösei elhallgatnak, eldugdosnak előlünk. Miközben nem szabad általánosítanunk, mert e törekvések, illetve a hajdani mozgalom képviselői között voltak tiszteletreméltóan tiszták – feltétlenül nemes célnak kell tekintenünk például az elnyomottakkal való szolidaritást. Ellenben – és ezt az elmúlt évtizedekben hallgatás övezte – érveléseikbe gyakran vállalhatatlan következtetéseket iktattak be. Például azt az észjárást, hogy ha nekünk *nincs* (nincs elég), a zsidóknak pedig *van* (túl sok van), akkor azt őrölkünk nem ártana valahogy átcsoportosítani, magyarán (részben vagy egészen) el kell venni. Legyen szó vállalkozói tőkéről, banki nyereségről, termény- vagy állatfölvásárlói pozícióról, kiterjedt klientúráról, sajtónyilvánosságról vagy mozihálózatról. Diplomáról, nyelvtudásról, tudományos vagy művészi tehetségről. Hazaszeretetről, magyarságtudatról. Ugyanakkor a népiek közt akadtak lenyűgöző tehetségek is, létrejöttek nagy írói és eredeti gondolkodói teljesítmények, létezett továbbá formaérzék. Dohányos László alakjában például viszonylag nagyszabású figura, egy – nőket és szellemi értelemben férfiakat is – magával ragadó személyiség bemutatására törekedtem. Másfelől viszont ez az alak mélységesen romlott, a hatalom és a politikusi karrier iránti vágya – amire egyébként képességei nagyon is predesztinálnák – erősebb bármiféle elvekhez való ragaszkodásnál, így kisszerű politikussá, árulóvá válik.

– És elárulja például az idealista Adlert, aki minden rendszernek áldozata lesz...

– És aki nagyon vágyik szeretetre – meg arra, hogy ne taszítsák ki folyton, hanem odatartozhasson valahová. Ráadásul reménytelenül szerelmes Dohányos feleségébe. E vonzalmi miatt

A jó hír

Minden kedves olvasónk, aki egy évre előfizet a Szombatra, David I. Kertzer A pápa a zsidók ellen című nagyszerű kötetét kapja ajándékba szerkesztőségünkől.

A könyvet, az előfizetést igazoló csekk vagy átutalás felmutatása ellenében, ez év decemberben és 2006 januárjában, csütörtök délutánonként 13 és 16 óra között lehet átvenni szerkesztőségünkben.

Az akcióban együttműködő partnerünk az Ulpius Ház Könyvkiadó.

még a börtönt is vállalja helyettük '56 után, amikor is mindketten – Dohányos is, a felesége is – ellene tanúskodnak.

– Flaubert Érzelmek iskolája című regénye fontos szerepet játszik könyvedben, úgy is mint hangsúlyosan felbukkanó tárgy, úgy is mint prózapoétikai eszköz. Jelenetek és bekezdések sorát emeled át saját szövegedbe Koren Ádám és Adler Viola szerelmének ábrázolása során. Arra utalsz, hogy nem változott semmi az alapvető emberi viszonylatokban másfél évszázada?

– Az alapképlet sosem változik. És aki ilyen komplikált magánéleti kérdésekkel találja szembe magát, úgy érzi, mindez először történik meg a világtörténelemben.

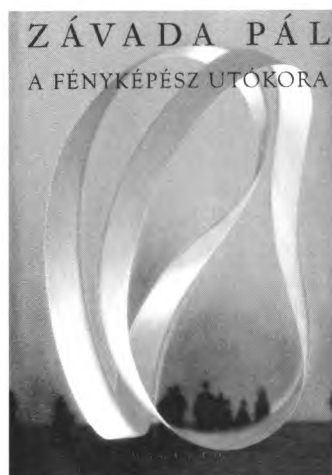
– S a társadalmi képlet is hasonló: feltörekvő vidéki fiatalember és a beérkezett polgárosszony kettőse.

– Engem mindig is izgattak a fejlődésregények – meg hát én is végigjártam életemben a magamét. Az életélmények és az olvasmányélmények ötvöződnek, s ezek közül Flaubert regénye a legfontosabb számomra. Amikor úgy találtam, hogy regényem történetzövéseinek van egyfajta lassan hömpölygő, XIX. századi menete, gondoltam, miért ne tegyem lehetővé, hogy hősöm épp az *Érzelmek iskoláját* olvassa, amit magam is olvastam hasonló helyzetben. Aztán pedig elkezdtem azal játszani, mi lenne, ha Koren is, Adler Viola is ezt a könyvet olvasná, és nem lehetne kitalálni, hogy kottaként használják, és aszerint cselekszenek, vagy csak mi, olvasók sejtjük így. A végén pedig fölmerül a kérdés, amit te föl-tettél, hogy vajon ma is ugyanúgy

szövédnék-e a viszonyok, sőt még az is, mi van akkor, ha mindkét szereplő ismeri a kottát. Eljártssza-e a szerepét vagy sem, illetve mi történik, ha nem a saját, belső kottájuk szerint játszanak, hanem külső sorvezető szerint. Így alakult ki a regény harmadik szála.

– Jellegzetes posztmodern gesztus a vendégszövegek használata, s te is így teszel, meg se jelölve a forrást.

– Nemcsak kölcsönvettem szövegréseket, hanem még bele is nyúltam a szövegbe, és változtattam rajta. Nem tudom, mikor vagyok tiszteletlenebb: ha gátlástalanul, szóról szóra lopok, vagy ha még el is torzítom. Egyértelmű forrásmegjelölésnek számít viszont az, hogy maga a Flaubert-könyv valójában is megjelenik a regényemben, amelynek harmadik szála pedig az *Érzelmek és iskolák* címet viseli a tartalomjegyzékben.

– Dramaturgiai jelentőségű, elbeszéléstechnikai bravúr a regényben a narrátori többes szám első személy használata, melyben időről időre megjelenítődnek a XX. századi Magyarország tragikus történelmének tettesei: nyilasok, ávósok, másrészt áldozataik, illetve e történelem tehetetlen vagy lapuló, gyáva tanúi. Kérdésem, amely személyes, írói problémát is jelentett számomra: ábrázolható-e egyáltalán személyesen a diktatúra működtetői, vagy éppen csak így, tömbben, masszaként?

– Nem tudom – én például a deportálásban közreműködő keretlegényeket kórusként jelenítem meg. Ha őbelőlük egy szereplőt akartam volna gyúrni, akkor jellemet kellett volna alkotnom, így pedig emblematikus, retorikus alakzat

maradhat, és bizonyos értelemben el is lehet különíteni őket a valóságos figuráktól. Máskor ávósok vagy ideológusok, humanisták vagy tisztességesen gondolkodó filozófusok beszélnek. Néha egy közösség szószólóiként magukat akarják megértetni a külvilággal, olykor csupán az a funkciójuk, hogy előrevigyék a történetet. Néha persze elég dermesztő érzés behelyezkedni egy-egy csoportba, „belőlük” beszélni kifelé, mondjuk a nyilas elmélet kidolgozóinak hangján.

– A dramaturgiai-retorikai jelentőségű azonosulás mellett mint-ha a felelősség tudatos elvállalása is munkálna e gesztusban.

– Egyáltalán nem láttam magam körül semmiféle azonosulási, behelyezkedési hajlandóságot bármiféle felelősségbe. Például ami a témám szerint közvetlen közeliek, vagyis a népiek holokauszt utáni megszólalásait illeti... De nemcsak az irodalomban és esszéirodalomban nem volt ennek nyoma, hanem a mai társadalmi, politikai, ideológiai vitáinkban sincs. Hogy belegondolnánk, mi részünk volt benne. Sőt, van benne... Ezért is gondoltam úgy, hogy egy kisebbfajta sokkot szeretnék kiváltani ezzel a regénnyel, vagyis nem bántam volna valami nem harsány, ám konok kis botrányt, de hozzáteszem, e tekintetben csalódtam. Durván szólva, egy kis átkozódást elvártam volna, mondjuk a Demokratában...

– Gyakran felvetődik a könyvben a „zsidókérdés”, úgy is, mint az eseménytörténet része, úgy is, mint a rá reflektáló különböző csoportok vitatémája. Részint a népi mozgalom szempontjából, aztán a falusi eredetű kommunista politikus, Dusza nézőpontjából, aki 1944-ben, a deportálás nyomán kéri számon Dohányoson, hogy nem érzi-e a felelősséget, hová vezetett ideológiájuk. Másrészt Adler Jenő figurájában az önfeledt – vagy éppen nagyon is tudatos – zsidó asszimiláció problémáját ábrázolod, ráadásul a népi Magyarországhoz, nem a későbbi, ismertebb, univerzalista típusú, baloldali asszimilációt. A háború után, az 50-es években született, következő nemzedéket is megírod, akik nem tudnak mit kezdeni vele, és kolonc-ként élnek meg a maguk identitását –

**akár szlovákok, akár zsidók. Látsze-
ebben változást napjainkban?**

– Igen, egyfajta reneszánszt, de azt már a te nemzedéked írja meg, személy szerint te magad is. Én főként az 1946 és '56 között születettekről írtam meg, amit tudtam. Ha nem tévedek, velük a hetvenes–nyolcvanas években ritkán fordult elő, hogy visszatérni próbáltak volna saját zsidóságukhoz. A múlttal legnagyobbban szembenézők ugyan mindent tudtak, ami tudható volt, de magukat asszimilánsnak tekintették. Úgy tekintettek szüleik hagyományára, mint a múlt részére, amiből csupán annyi háramlik rájuk, ami a családtörténetből elkerülhetetlen, de nem érezték, hogy bármilyen értelemben folytatniuk kell ezt a történetet. Nem zökkenőmentes és harmonikus, de erőteljes asszimilációról beszélek a könyvben. Mások semleges vagy rosszul viszonyultak a múlthoz, és nehezen feldolgozható örökségként tekintettek zsidó származásukra. Ha ez komplikálódott azzal, hogy szüleik a kommunista mozgalomban az átlagnál erősebben involválódtak, akkor nekik még több problémájuk támadt – közülük is próbáltam párat ábrázolni.

– Gyakran érzem úgy, hogy a partikuláris zsidó identitást, illetve a zsidó identitásproblémák ábrázolását nem fogadja be a magyar irodalmi kánon. Mintha a XIX. század óta, a Monarchia kisebbségei közti magyar asszimilációs törekvések, illetve a trianoni traumától fogva a nemzethalál víziójával küzdő magyar szellem alakította volna e kánont, amihez – mert érvényesülni akartak – a más etnikumból származó írók, köztük nagy számban zsidó írók, alkalmazkodtak, s mintegy a magyar irodalomba való belépés áráként dobták el zsidóságukat a XX. században. Egyetlen igazán komoly kivételt ismerünk: Pap Károlyét. Változik-e, változhat-e ez a mentalitás, tárogat-e a magyar irodalmi közgondolkodás, vagy pedig a nemzeti kánon mellé, esetleg annak helyére lépő univerzalista kánonba sem fér bele a partikuláris, etnikai identitás?

– Ezen sokat törtem a fejem, különösen, amikor szlovákok dicsértek meg, milyen jó szlovák író vagyok, csak valamilyen műhiba folytán magyarul írom a könyveimet. Bennem, noha mind a

négy nagyszülőm szlovák származású, nincsen szlovák nemzeti öntudat. Van egy Tótkomlósról rám hagyományozott nyelv, egy archaikus tájnyelv hagyománya, amit édesanyámtól tanultam. Olyan, mint a régi fényképek, vagy egy-egy tárgy, amit használok, egy régi terítő, falvédő vagy párnahuzat. De megkockáztatom, már a nagyszüleim esetében sem etnikai öntudat kapcsolódott ehhez, hanem archaikus tradíció. Ha az embernek egy ilyen helyzetben van nemzetiségi hagyománya, de nincs hozzá identitástudata, az kétségtelenül hordoz némi feszültséget. Ugyanakkor engem a magyar irodalom, illetve a világirodalom magyarra fordított nagy művei nyűgöznek le, és szlovákuul szinte semmit nem ismerek. Miközben hűnek érzem magam a nemzetiséghez, ahonnan származom, mert mégiscsak valamiféle hűség ez is, hogy e világ lenyomatait szerepeltetem, és ez a világ valamiképpen ezáltal is tovább él. Ilyenkor merül föl a kérdés, hogy a hagyománytiszteleten túlmenően van-e közöm ehhez az identitáshoz – és persze fölmerülnek az általad említett párhuzamok a XX. századi magyar írókkal, akik történetesen zsidó származásúak voltak, és ugyanúgy Arany János, Mikszáth és Jókain nőttek fel, mint én. Mi kellett volna ahhoz, hogy ők többet akarjanak a hagyományból, amitől éppen elszakadtak? És aki felekezetét megőrizte, de nemzetiségi értelemben beolvadt, azzal ez vajon természetesen történt-e így, vagy külső erők hatására húzódtott a magyar írók várfala mögé, mert nem akart olyan számkivetett pária maradni, mint Pap Károly? Történeti alaposítással kéne elemezni a társadalmi légkör szerepét mindebben – például a húszas évek ellenforradalom és numerus clausus utáni, dermesztő világát. De hogy eztán majd beférhet-e az a bizonyos partikuláris, etnikai identitás a magyar irodalom nemzeti kánonja mellé, esetleg egy majdani univerzalista kánonba, erre akkor is nehéz volna válaszolni, ha pusztán nemzeti-etnikai identitásokra gondolnánk. Akkor azt mondanám, hogy nagyon remélem azt, amit remélsz, de ismerve hazámat, nem vagyok valami derűlátó. Ám ha az identitások irodalmi leképeződésének viszonyáról beszélsz, akkor számolni kell azzal, hogy az irodal-

mi mezőt elsősorban a tehetség és a mindenkori eredeti minőség szerinti értékrend és ízlés tagolja – a dolog természetéből fakadóan hierarchikusan –, nem pedig valamiféle képviselési alapon és demokratikusan érvényesítendő méltányosság. Úgyhogy a kérdésben fölvetett befogadás sokkal inkább és joggal volna elvárható az identitáspolitika és a civil társadalom szféráitól. A művészetek mezejétől ellenben nem várható el effajta nagylelkűség: a műnek magának kell tehetsége folytán kivívnia rangját, hogy aztán művészetének sajátos nyelvén képviselhesse a maga igazát – akár (hogy a példánál maradjunk) etnikai identitása tekintetében is.

– Adler Viola, Koren Ádám szerelme régi zsidó textiliákat gyűjt, s a fővárosba szakadó Korenen is érezni a kallódást, hogy nem leli igazán helyét az urbánus légkörben, egyáltalán, a jelenben. A családi trauma, apja bebörtönzése mellett ezért is viselkedik úgy, mint egy Flaubert-főhős a XIX. században. A saját bőrében nincs otthon. Jól látom, hogy a hagyományszakadás, identitásvesztés, másodgenerációs trauma (apja bebörtönzése a Rákosi-korban, énidogensége miatti hontalanságérzés) a rokonság a holokauszt-túlélők lányai és Koren között?

– Persze, mind a ketten terheltek a szülők előtörténetével, a titkokkal, érzelmeik elfojtásával, kapcsolataik sikertelenségével, habár Viola élete látványosan rendben van. A tiszta, boldog, önátadásra képes lélek át tud gázolni ezeken a bajokon a sikeres szerelemig. Viszont ők ketten nem ugyanúgy terheltek és gátlásosak. Koren szorongató titka apja ötvenes évekbeli bebörtönzésének kibeszéletlen emlékéből, a fiú túlzott óvásából ered, aminek súlya azért nem keverendő össze a zsidóüldözés traumájával. Túl a Korenen is, Violát is egyaránt (de nem egyformán) érintő másodgenerációs traumán – mi fűzi őket igazán össze? Hát elsősorban Koren Ádám társadalmi-kulturális pozícióbeli fölfelé törekvése. Ennek a vágyának talált egy művelt, nyelveket beszélő, magasan pozicionált, pesti, ráadásul vonzóan szép és kívánatos (tetejébe anyapótlóan-asszonyosan nálánál-idősebb) nő-tárgyat Adler Viola szemé-

lyében. S minthogy – jobb híján – ez a vágya tartósnak bizonyult, ragaszkodása meghatotta a szerencsétlen házasságban élő Violát. De nyilván ez is leegyszerűsítése a szóban forgó viszonyoknak...

– **Ez a fajta ragaszkodás hasonló Adler Jenőéhez, aki viszont megfordítva, zsidóként a népi írókhoz próbált alkalmazkodni. Koren ellenben, egy nemzedékkel később, vidékről a fővárosba kerülve, az urbánus elithez igyekszik asszimilálódni.**

– Mert annyira csábítja őt ennek a pesti brancsnak a fölszabadultsága. És – mondom – főként persze Adler Viola miatt, akinek a feltűnése eldőnti Koren életét. Ezért is csapódik Viola férjének, Enying Andrásnak a társaságához, mint ahogy Frederic is ugyanezt teszi Flaubert regényében, Arnoux-t követve, hiszen ott van mellette az az asszony, akibe ő beleszeretett. És igen – a harmincas–negyvenes évek fordulóján ugyanezt élhette át Adler Jenő a nép-nemzetiek fölszabadultságába és nőneműik szépségébe belehabarodva, élükön Dohányosné Gerle Máriával...

– **Könyved címe: A fényképész utókora – Buchbinder Miklós zsidó fotográfus és természetesen áldozattá vált népe felé intézett főhajtás. Az ő fényképe áll a regény centrumában, amelyen szinte valamennyi főhős (a későbbi főhősök szülei) szerepelnek. A fényképész tekintetével való azonosulás készsége kíséri végig regényedet: az áldozat nézőpontjával való azonosulás. E gesztus azt is sugallja, hogy a vész-korszak minden utóbbi történés abszolút kiindulópontja.**

– Nem tudom, valóban így van-e, én mindenesetre így akartam definiálni. Ami van, az minden elemében a vész-korszak utókorának tekintendő. Akkor is, ha explicit módon nincsen szó zsidókról, holokausztról, sem semmi másról, mint például a regény harmadik szálában, a fiatal felnőttkort ábrázoló részben. És mégis, annak ellenére, hogy nem kapcsolódik tematikusan a vész-korszakhoz, a holokauszt utókora ez is.

A Spinoza kávéházban, május 26-án, a Szombat Szalon keretében rendezett beszélgetés szerkesztett változata.

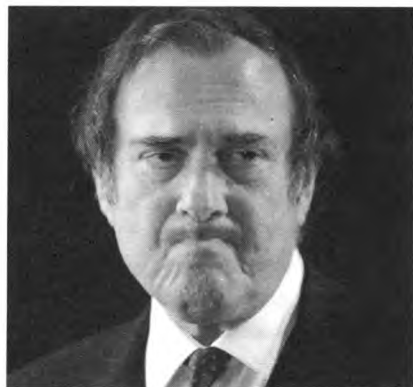
A hétköznapiok fecsegése alatt tátongó szakadék

Nobel-díj a szikár nyelvezet és a hosszú hallgatás drámaírójának

Harold Pinter kitüntetésével ismét meglepetést keltett a stockholmi bírálóbizottság.

Mint oly gyakran a múltban – legutóbb egy éve Elfriede Jelinekkel – a Svéd Akadémia által odaítélt Nobel-díj idén is meglepetést keltett mindazokat, akiket egyáltalán érdekel az egymillió svéd koronával vagy 1,3 millió dollárral járó legrangosabb irodalmi elismerés sorsa. Harold Pinter neve fel sem merült az egyhetes késéssel kihirdetett elismerés esélyesei között. A bukmékerek favoritja a török regényíró, Orhan Pamuk volt, de felmerült az amerikai Joyce Carol Oates, Philip Roth és John Updike neve is. Annál is inkább, mert az elmúlt tíz évben kilencszer esett a választás európai szerzőre, így most széles körben egy más földrész szülőltérré tippeltek. Harold Pinterrel öt éven belül másodszor szavazott a zsűri brit íróra, miután 2001-ben V. S. Naipaul érdemelte ki a modern babérkoszorút.

Harold Pinter vitathatatlanul az egyik legjelentősebb, leghatásosabb brit drámaíró, de az is igaz, hogy – ugyan darabjait világszerte ma is rendszeresen műsorra tűzik –, legjellegzetesebb színműveit már az ötvenes évek vége előtt megírta. A Svéd Akadémia elnöke, Horace Engdahl által előadott indoklás legalább annyira nehezen értelmezhető, mint időnként Pinter párbeszédei. A bírálóbizottság azt emelte ki, hogy Pinter „szín-

darabjaiban a hétköznapiok fecsegése alatt tátongó szakadékot tárja fel és behatol az elnyomás körülzárt tereibe. A színházat alapelemeire csupasztította vissza: zárt térre és kiszámíthatatlan dialógusra, ahol az emberek ki vannak egymásnak szolgáltatva és a látszat porrá mállik szét”.

Pinter brit drámaírók nemzedékét befolyásolta egyéni stílusával, melyet nyelvújítók „Pinteresque”-nek, pinterinek neveztek el, nyilván a „kafkai” utánérzésként. Legismertebb színműveiben – többek között a *gondnok*, *Születésnap*, *Az étellift*, *Hazatérés*, *A szerető* stb. – általában önmagukkal vagy másokkal konfliktusba keveredett karakterek szerepelnek. További védjegyei – a 20. századi brit színház egy másik dühös emberével, John Osborne-nal közösen – a megszállottság, családi feszültség, rossz előérzetek, a szikár, törőlmetszett angolság, a jelentőségteljes hallgatás, a szexuális dinamika. Pinter teljesítménye kilóra

mérve is lenyűgöző: huszonkilenc színdarabot és huszonegy filmforgatókönyvet – pl. *A francia hadnagy szeretője, Árulás* – írt. A pályáját színészként kezdett szerző később huszonhét színjátékot rendezett.

Különösen irodalmi munkásságának kései gyümölcsei elválaszthatatlanul összefonódnak fokozódó politikai aktivitásával. A *One for the Road, Ashes to Ashes, Mountain Language* stb. című darabok az „államilag szponzorált erőszak”, az emberkínzás, a hatalommal való visszaélés elleni fellépés manifesztációi. Az Amnesty Internationalt támogató, sőt egy időben szponzoráló Pinter haragja az elmúlt években elsősorban az Egyesült Államokra és a New Labour vezette Nagy-Britanniára sújtott le. Mint oly gyakran, káromkodásokkal, szitkokkal fűszerezett, ellentmondást nem tűrő hangon ítélte el az Irak elleni amerikai–brit inváziót, George W. Busht „tömeggyilkosnak”, Tony Blairt pedig hol „önmagát illúziókban ringató idiótának”, hol „keresztény bérgyilkosnak” titulálva. Pinter csatlakozott ahhoz a csoporthoz, amely felvetette a kormányfő elmozdításának szükségességét a hatalomból. Nem lehet véletlen, hogy a Downing Street „pinteri hallgatásba” burkolózott a Nobel-díj kihirdetése után, mint ahogy néhány nappal korábban, október 10-én betöltött hetvenötödik születésnapja is szinte észrevétlenül múlt el. Ettől függetlenül, miközben a John Major konzervatív kormánya által 1996-ban felajánlott lovagi címet kerek perccel visszautasította, nem mondott nemet, amikor a Munkáspárt becsületrendi tagsággal (Companionship of Honour) „kínálta meg”. Kitüntetései között előkelő helyen szerepel az életművéért odaítélt rangos David Cohen-díj.

Pinter maga hirtelen „nem talált szavakat”, de „túlradóan boldognak” nevezte magát, amikor londoni újságírók a stockholmi hír kapcsán megrohmozták Holland Park-i házát. 2002-ben diagnosztizált nyelcsőrákjából láthatóan nehezen lábalt ki, botra támaszkodva lépett a riporterek elé. Felesége a hetvenkét éves történelmi életrajzíró, Lady Antonia Fraser. A többek között Stuart Mária, Maria Antoinette és VIII. Henrik életét feldolgozó írónő mélyen hívő, a római katolikus hitre áttért ír arisztokrata, egyben írópolitikus (Lord és Lady Longford) családból származik. Első férje az ugyan-

csak elkötelezett katolikus parlamenti képviselő, Hugh Fraser volt, akitől három fia és három lánya született. 1977-ben vallásos háttere miatt országos felzúdulást keltett, amikor Harold Pinter kedvéért elhagyta Frasert. Pinternek egy másik, huzamos félrelépését a sikeres rádiós-tévé személyiséggel, Joan Bakewell-lel az *Árulás* című darab örökölte meg. Az író Antoniáért elhagyott felesége, Vivien Merchant színésznő soha nem herverte ki a csapást, súlyos alkoholizmusa 54 éves korában halálba kergette.

Harold Pinter Nobel-díját elsősorban íróársai méltatták. A kormány nevében Tessa Jowell kulturális miniszter adott hangot „elégedettségének”, hogy „ez a kolosszális személyiség újabb elismerésben részesült”. Sir David Hare, a nem kevésbé sikeres brit drámaíró szerint „a Svéd Akadémia ragyogó döntést hozott”. „Pinter nevéhez fűződik korának néhány kimagasló darabja, de egyben friss levegőt engedett be a hagyományos angol irodalom dohos padlásába is, azzal, hogy akármit csinál, annak nyilvános és politikai dimenziója is van.” Sir Tom Stoppard szerint „Harold ötven éven át rendíthetetlenül szolgálta az irodalmat. Korai műveivel egyedül vette fel a harcot a brit színházi életben a kritikusok, a közönség és más írók megrökönyödésével és értetlenségével szemben”. Ez év februárjában Pinter újabb meglepetést okozott, amikor bejelentette, „elég színdarabot írt már” és a jövőben a költészetnek szenteli csökkenő energiáját. A kerek születésnap alkalmából mutatta be a BBC Radio 4 a *Voices* című hangjátékát, melyben a totalitárius rendszerek ellen irányuló drámáiból kiragadott részleteket James Clarke zenéje illusztrálta, *Various Voices* címen pedig vers- és anekdotagyűjteményt jelentetett meg.

Pinter zsidó háttere mindig is érdekelt a közvéleményt, annál is inkább, mert keveset beszél róla. 1930-ban, Jack Pinter szabó és Frances Moskowicz egyetlen gyermekeként látta meg a napvilágot. Ahogy néhány éve az Edinburghi Nemzetközi Könyvfesztivál alkalmából egy nyilvános beszélgetésen Ramona Kovalnak elmondta, nagyszülei „egyesek szerint Ogyesszából, mások szerint Magyarországról származtak. Feleségem alapos kutatásokat végzett – ő ebben nagyon jó –, és meg van győződve, hogy Ogyesszából érkeztek Angliába. Alapos bizonyíté-

kai vannak erre. Ugyanakkor úgy tudom, az 1946-os olimpián részt vett egy Pinter nevű magyar sprinter. Egy nagynénimtől azt hallottam, hogy eredetileg da Pinta volt a nevünk és Portugáliából, a spanyol inkvizíció elől menekültünk. Nem tudtam, hogy Portugáliában volt spanyol inkvizíció, de ha a nagyném mondja!... Rövidre fogva: családi hátterem enyhén ködös. Az biztos, hogy stabil és hagyományos zsidó család voltunk.”

Az interjúból kiderült, hogy bár-micvéja óta, azaz immár hatvankét éve, legfeljebb egy-egy esküvő erejéig tette be a lábát a zsinagógába. Életrajzírójának, Michael Billingtonnak nem kevésbé sejtelmesen fogalmazott: „Kelet-Londonban felnőve zsidónak és nem-zsidónak egyszerre éreztem magam, és ez továbbra is nagyjából érvényes.” A háború után még feltétlenül rendelkezett zsidó öntudattal, többször is kis híján öltre ment a munkáskerületben garázdálkodó antiszemita csőcselékkel. Több művében is szerepelnek zsidó figurák vagy motívumok – pl. az *Ashes to Ashes* (Porból lettünk, porrá leszünk), a *Hazatérés, A szoba* című darabokban –, de ezzel kapcsolatban Pinternek az a véleménye, hogy ez egyszerűen megfelel a lakosságban előforduló zsidók arányának. Nagy-britanniai és természetesen izraeli zsidók gyakran alkalmazzák a „szégyenletes” jelzőt Pinter antiszemitanak tekintett megjegyzéseivel kapcsolatban. Korábban „minden másnál felháborítóbbnak” nevezte „Izraelnek a palesztinokkal szemben elkövetett igazságtalanságait”. Az iraki háborúval és Szaddám tömegpusztító fegyvereinek keresése kapcsán hangsúlyozta: „Izrael rendelkezik ezekkel a fegyverekkel és használta is őket.” Pinter következetesen kiállt Mordechai Vanunu védelmében. Az izraeli atomtitkot felfedő atomtechnikus negyvenedik születésnapján hangsúlyozta: „Cselekedete teljesen racionális, és mind szociális, mind politikai szempontból felelősségteljes és szenvedélyes volt. Az izraeli kormány, sőt az egész világ válasza brutális, bosszúálló és szadista volt.”

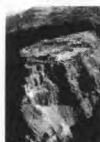
Nagy-Britannia érdeklődve, bizonyos fokig kárörvendve várja Pinter beszédét a Nobel-díj átadásának ünnepségén, ki-zártnak tartva, hogy véletlenül is lakatot tenne a szájára.

R. Hahn Veronika
(London)

A megbotránkozás kötelessége

KISÉRTÉSEK

Tatár György
A nagyon távoli város
Vallásfilozófiai írások és viták

A

Tatár György:
A nagyon távoli város
– vallásfilozófiai írások
és viták,
Atlantisz, 2003,
1995 Ft

A zsinagóga és a zsidóság egyik gyakori sztereotip ábrázolása a középkori keresztény képzőművészetben a lehajtott fejű nőalak, kezében néha tóratekercs, szemén kendő. A strassburgi székesegyházban található 13. szá-

zadi alkotáson a nőalak arca szégyent, zavart tükröz. Ilyennek látta a kereszténység a zsidóságot – vaknak, amiért nem fogadta el a kereszténységet. Tatár György esszékötetének tanulsága viszont az, hogy ezt a kendőt a kereszténységet és az európai kultúrát allegorizáló alak szemére is fel lehetne tenni. „A zsidó döntés ténye áthatolhatatlan számára, vagyis nem tudja, mi áll-e döntés háttérében, és teológiai lehetőségeit – eddig legalábbis – meghaladta annak felismerése, hogy ezen a ponton ő maga is paradoxonnal – tehát valami nem tudhatóval – áll szemben. Saját megbotránkozásának ugyancsak botránkozás voltát nem érzékelve, a zsinagóga botránkozását kényszerül megfejthetetlen gonoszságként demonizálni. Tulajdon botránkozásának teológiai tartalma így átlátszatlan marad számára.” (18. o.)

A fenti idézet akár mottóként is szerepelhetne Tatár esszékötetének az elején. A nagyon távoli város vallásfilozófiai írásokat és vitákat tartalmazó kötet, és vissza-visszatérő gondolata a kereszténység felelőssége a zsidóság demonizálásában, a kétezer éves antijudaizmusban és antiszemitizmusban. Mivel a nyugati kultúra egyik fő komponense a kereszténység, ezért tisztázatlan, zavart viszonya a zsidósághoz

rendszeresen újjáéled, akkor is, ha az illető eszmének (náciizmus, kommunizmus) a kereszténységhez már nincs köze. A képet persze még bonyolultabbá teszi, hogy a kereszténység által eltörölt, de meg is őrzött pogányság éppen a kereszténység miatt fordult a zsidóság ellen. A keresztény és a pogány Európa egyaránt nem tud mit kezdeni a zsidósággal. Tatár Györgynek ez a megállapítása amilyen egyszerű, olyan pontos. Végiggondolva a zsidóellenesség fázisait, Európa a zsidóságtól először vallása feladását követelte, majd az egyént próbálta kiűzni, s miután a zsidóság teljesítette ezt a követelést is, és megkísérelte, hogy – miként Tatár megfogalmazza – belépjen a történelembe, most nemzeti létét kéri számon.

Tatár György ezért a kereszténység antijudaizmusának eltűnésében látja a lehetőséget: „Ha a kereszténység – a szó teológiai értelmében is – képes volna ebben az alternatívában a megbotránkozás helyett a hitet választani, vagyis bizonyos értelemben a másik – az övével ellentétes – hitét is »együtt hinni«, »vele hinni«, talán újból képes volna megbotránkozássá válni a világ számára is, ami Kierkegaard szerint a hit alapfeltétele.” (21. o.) Vagyis gyakorlatilag a magyar filozófus ugyanarra a következtetésre jut, amelyre Jean-

Marie Lustiger volt párizsi érsek: a kereszténységnek meg kell találnia zsidó gyökereit. Igaz, Lustiger konkrétan a pogánykereszténységgel való szakításra utal, s nézőpontja is a keresztényé, a római katolikusé. Ez azonban nem változtat azon, hogy egymástól függetlenül, de mindketten ugyanazon a ponton ragadják meg a probléma lényegét: az antiszemitizmus elleni küzdelemben az Egyháznak (az egyházaknak) kiemelt szerepük van, s ez az antiszemitizmus, Izrael-ellenesség, az európai kultúra válságának egyik központi eleme.

Ezt bizonyítandó Tatár György nem áll meg a teológiai-filozófiai problémák boncolgatásánál, hanem a palesztin–izraeli konfliktuson keresztül mutatja be, hogy a „megbotránkozás megbotránkozása”, immár kilépve a teológiai közegekből, hogyan manifesztálódik a médiatárlásban és a nyugati (mindenekelőtt a baloldali) politika és értelmiség interpretációiban. Az a sajtóságos magyar viszonyokkal magyarázható, hogy Magyarországon a nyugati baloldal Izrael-ellenes retorikáját a szélsőjobb gyakorolja, ahogyan a Tatár György által hozott példák is fényesen bizonyítják.

A cápa éve című esszéjének végén Tatár Karl Jaspers 1950-ben elhangzott szavaira utal, amelyekben a német filozófus arra figyelmeztet, hogy ha a Nyugatnak fontosabb az olajdiktátorokhoz fűződő gazdasági érdek, s magára hagyja Izraelt, akkor elveszíti önmagát. Tatár ennél pesszimistább, és hozzáteszi: a Nyugat az önelvesztésben egyszersmind hű is marad önmagához. Az utóbbi öt év, különösen a 2001 szeptembere utáni eseményeket szemlélve a Nyugat jelentős része mintha csak bizonyítani akarná, hogy a végletekig hű kíván maradni az önelvesztés hagyományaihoz.

Peremiczky Szilvia

Kelekótya város

A legfőbb kérdés persze az, hogy min is nevetünk.

Mert az nem kérdés, hogy nevetünk, folyamatosan, megállás nélkül, ahogy Gábor Zsuzsa tündéri kis könyvét lapozgatjuk – hol harsányan, hol visszafogottan, hol épp csak mosolyogva, fejcsóválva máskor, de végignevetjük az egész *Kelekótya várost*, és csak a könyv végeztén merengünk el azon, mi is volt nevetésünk tárgya.

Kézenfekvő a válasz, persze: a chelmiek. A chelmi zsidók, hogy egészen pontosak legyünk.

**Palatinus,
Budapest, 2004,
1800 Ft**

Hagyjuk a folkloristákra, történésszekre és lélekbúvárokra annak kiderítését, miért éppen a chelmi stetl lett az idők folyamán a kelet-közép-európai zsidóság anekdotakincsében a kelekótya város, hiszen lehetett volna annyi más is, s nyilván volt is. De aztán az idők során valahogy minden efféle történet chelmi lett, nem másmilyen:

és ha egy legendárium egyszer csak átlép egy lélektani határon, ha egyszer kiszabadul a szellem a palackból, attól kezdve nincsen visszaút, attól kezdve aki kelekótya, az chelmi, attól kezdve mint mágnesvas a fémet, úgy fogja vonzani az effajta történeteket a chelmi anekdotakincs, minden butaságról szóló vándortörténet egyszer csak leborgonyozik a chelmi kikötőben is, akármely kultúrkörből származzék eredetileg; ezért van, hogy a művelt olvasó hol a rátóti anekdotakincs valamely darabjára, hol az arab mesekincs egy elemére, hol az angolszász humor egy-egy darabjára ismer rá a chelmi történetek kapcsán, s persze ezért van az is, hogy a mai zsidó viccek, históriák azon része, amely valamiféle összefüggésben marad a butasággal, máig nem került ki a chelmi anekdotakörből. Gábor Zsuzsa könyvének utolsó története már az internet világából származik, jelezve, hogy Chelm ma is él, s a chelmieknek ugyanúgy meg kell küzdeniük a 21. század problémáival, ahogy az előző századokéival is tették. (Aki igazán kíváncsi rá, mennyire élő ez az anekdotakör, szörfözzön kicsit az interneten, egy egész kötetnyi új anyagra bukkanhat.) Aki mégis az alaptörténetet akarja kikutatni, annak a lublini levéltárak felkérését javaslom – az ilyesmiben mindig a szomszéd város a ludas.

De térjünk vissza talán alapkérdésünkhöz, tudniillik, hogy min is nevetünk itt. Hát persze, a butaságon. Az együgyűségen. (Nyitnék itt egy nemigen befejezhető zárójellet arról merengve, milyen különös, hogy az emberiség évezredek óta képes kinevetni olyan tulajdonságokat, melyekről viselője nemigen tehet. Az öregséget, a betegséget, az elesettséget, az együgyűséget például. A dolog persze bonyolultabb, mert jókedvünk elsődleges oka persze a másság: a más öregségén, betegségén, butaságán nevetjük halálra magunkat, nem a magunkén, és itt persze a tőlünk való megkülönböztetés a lényeg. A másság, a más értékek, szokások, hagyományok alapján élők kinevetése, úgy látszik, elmenthetetlen része az emberi életnek, beleivódik sejtjeinkbe, és részt kér nyelvünkéből is: ezért állunk csehül, ha rosszul mennek a dolgaink,

Ötletpályázat

A Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány (Mazsók) ötletpályázatot hirdet egy nagyobb értékű (50–100 millió forint közötti) projekt öletszintű kidolgozására.

A pályázaton ötleteket várunk, amelyek megvalósítás esetén – a magyarországi zsidóság szempontjából fontos és hiányzó, vagy nem megfelelő módon létező funkciót, épületet, szolgáltatást stb. hoznak létre, – hosszú távon szolgálják a közösséget és elsősorban annak jövőjét, – minél több ember számára elérhetőek.

A három legjobb pályázatot – a megvalósítástól függetlenül – egyszeri díjban részesíti a Mazsók kuratóriuma. A díjazásra fordítható teljes összeg: 120 000 Ft. A pályázati anyag maximális terjedelme: 5 oldal. A pályázat jellegű. A pályázat beadási határideje: 2006. január 16.

A részletes feltételek a www.mazsok.hu honlapon találhatóak meg, illetve 269-1068 telefonszámon lehet kérni, hogy a feltételeket postán küldje el a közalapítvány.

ezért vagyunk skótok, ha túlságosan spórolunk, ezért kapunk francnyavalyát, ha nem vigyázunk, és egyáltalán, úgy kell nekünk ez az egész, mint üveges tótnak a hanyattesés.)

Itt azonban másról van szó: itt ugyanis önmagunkon nevetünk. Mi, chelmiek – hiszen az egész világ egy nagy Chelm, amint a kötet egyik legfontosabb, egyébként Singer által is feldolgozott anekdotájából tudjuk. És ettől bizony megértőbbek, toleránsabbak is leszünk a chelmiek kelekótyasága láttán. Az első olvasásnál még azt gondoltam, ezt a szeretetteljes viszonyt a történetek szelídsége is segíti – hiszen afféle bocsánatos bűnökről van itt szó, ügyetlenkedésekről, mafflaságokról, legfeljebb lerészegedésről vagy hűtlenségről –, de a tüzetesebb vizsgálatnál kiderült, ez a tétel nem áll meg. A bölcs chelmiek például egy ártatlan mesterembert akasztanak föl a bűnös mészárosuk helyett, mert abból csak egy van, és hát mi lenne velük nélküle. De ez a tény (hogy a mesék néhol bizony elgrimmesednek) se vál-

toztat azon, hogy a nevetésünk ezúttal (ha szabad e posztmodern szójátékkal élnem) kap itt egy vaníliaszín árnyalatot. Egyszerűbben és határozottabban szólva: mi, olvasók, szeretjük ezeket a kétbalkezes, egybalagyas chelmieket.

És hogy ez így van, ahhoz sokkal járult hozzá a szerző, Gábor Zsuzsa. Aki fölös szerénységgel feldolgozónak nevezi magát, pedig nem csak összegyűjtötte, rendszerezte, egységes stílusba öntötte a chelmi legendáriumot, nem: ez a könyv önmagában is helytálló műalkotás, szépirodalom a javából. Éppen ahhoz kellett itt írói tehetség, hogy a szerző, mint egy jó kertész, visszametssze a terebélyes Chelm-növény szertefutó ágait, s összegyomlálja (ha már így belejöttünk a botanikába) a különféle helyről származó alapanyagokat. Persze azért van még néhány trükk itt a szerző tarsolyában, amelyekkel sikerül megmengetni az olvasói szíveket. Például, hogy a könyvbéli világ úgy ábrázolják, mintha az egész földkerekség ilyen otthonos volna, mintha nem len-

ne benne idegenség. Aztán – ezt igazi szerzői bravúrnak tartom – szinte a végtelenségig kitágul a történetek jelenideje. Van egy anekdota a városka alapításáról – ez volna, ugye, a genesis ideje –, aztán jön a többi történet, valahová, egy különös, meseszerű fél-múltba helyezve. Nagyon szigorúan véve persze felfedezhetünk itt-ott szociológiai jellemzőket a cselekményben, a szereplők foglalkozásában, öltözködésében meg effélékben, és ezek főleg a 19. század második felét idézik föl, de mindig van egy-két szinte véletlenül odavetett elem, amitől elmozdul az egész. És persze ott vannak még a filozófiai magaslatok, mert hogy a derék chelmiek folyton a lét legvégső kérdéseire keresik a választ, és ami még nagyobb baj, meg is találják – ezzel aztán végleg időn kívülre tessékelik a cselekményt.

Bizony, chelminek lenni nem könnyű dolog. De elkerülhetetlen.

Valahol mindannyian azok vagyunk.

Jolsvai András

Tisztelt Hirdetőink!

2006. január elsejétől a *Szombat* hirdetési tarifái a következők lesznek:

	Fekete-fehér	Színes
Hátsó oldal	169 000 Ft+áfa	195 000 Ft+áfa
Elülső belső borító	145 000 Ft+áfa	175 000 Ft+áfa
Hátsó belső borító	140 000 Ft+áfa	168 000 Ft+áfa
1 egész oldal	130 000 Ft+áfa	156 000 Ft+áfa
1/2 oldal	65 000 Ft+áfa	91 000 Ft+áfa
1/4 oldal	32 500 Ft+áfa	45 500 Ft+áfa
1/8 oldal	19 500 Ft+áfa	25 000 Ft+áfa
1/16 oldal	10 400 Ft+áfa	17 000 Ft+áfa
Behúzás	65 000 Ft+áfa	65 000 Ft+áfa

A fenti árak a következő kedvezményekkel csökkenthetők:

1. Mennyiségi kedvezmény (5 vagy több hirdetés megrendelése esetén) 15%
2. Első hirdetés kedvezménye (azoknak, akik még nem hirdettek a lapban) 20%
3. Éves szerződők kedvezménye (éves szerződés kötése minimum 8 megjelenésre) 15%

A kedvezmények közül csak az első hirdetés és egy bármely másik vonható össze.

További információért forduljon szerkesztőségünkhöz a 311-6665 telefonszámon, vagy az info@szombat.org e-mail címen.

2006. január elsejétől médiaajánlatunkat megtalálja weboldalunkon is.

Gyereksarok

HANUKA-KVÍZ

Melyik ünnepet nem említi a Tóra?

- a) Pészach
- b) Hanuka
- c) Jom Kipur
- d) Sávuot

Hány áldást mondunk az első este?

- a) 1
- b) 2
- c) 3
- d) 4

Mi annak a gyertyának a neve, amellyel meggyújtjuk a többit?

- a) gabesz
- b) macesz
- c) samesz
- d) talesz

A gyertyákat ...-ról ...-ra adjuk hozzá.

- a) balról jobbra
- b) jobbról balra
- c) nincs meghatározott rendje
- d) a két széléről befelé

A gyertyákat ...-ról ...-ra gyújtjuk.

- a) balról jobbra
- b) jobbról balra
- c) nincs meghatározott rendje
- d) a két széléről befelé

A hanukai csoda az volt, hogy

- a) a szírek segítettek a Szentély újjáépítésében
- b) megalapították Izrael Államát
- c) Júda király lett
- d) az olaj nyolc napig kintartott

Hány napig tart Hanuka?

- a) 6
- b) 7
- c) 8
- d) 10

Ki volt Júda Makabi apja?

- a) Salamon
- b) Matitjáhu
- c) Ábrahám
- d) Lót

A hanuka szó azt jelenti

- a) újjászentelés
- b) újjítás
- c) miénk volt a nagy győzelem
- d) az olaj kintartott

A makabeus szó azt jelenti

- a) Dávid pajzsa
- b) Isten választottja
- c) katona
- d) kalapács

Összesen hány gyertyát gyújtunk Hanuka ünnepén?

- a) 8
- b) 15
- c) 38
- d) 44

Ki volt Hanuka gonosz szereplője?

- a) Énoch
- b) Antióchusz
- c) Káin
- d) Matuzsálem

Melyik betű nem található a szövevényon?

- a) nun
- b) gimel
- c) bet
- d) sin

A makabeusok melyik városban éltek?

- a) Modiin
- b) Bét El
- c) Tel-Aviv
- d) Arad

HANUKAI RECEPT

Hozzávalók:

- 1/2 csésze fehér cukor
- 2 csésze méz
- 1 evőkanál techina (kapható a Rothschildnál)
- 4 csésze mák
- 2 csésze darált mandula

Elkészítés:

Egy serpenyőben keverd össze a cukrot, technát és a mákot. Állandó keverés mellett kis lángon addig főzd a keveréket, amíg sűrű nem lesz. Add hozzá a mandulát, és jól keverd össze.

Nedvesíts meg egy vágódeszkát, és tedd rá a masszát. Simítsd el a kezdeddel (óvatosan, mert forró) vagy egy nedves spatulával (ilyennel nézi az orvos a torkodat), amíg több mint egy centi vastag nem lesz. Hagyd hűlni, majd nedves késsel vágd fel gyémánt alakú darabokra.

NAGYOBBAKNAK

„Évezredekkel ezelőtt Isten olyan egyértelmű csodákon keresztül beszélt az emberekhez, melyeket hatalmas, grandiózus méretekben tett. A modern időkben már nincs meg ez a jogunk. Manapság egy rejtett Istennel küzdünk, egy visszavonult Istennel, aki már nem nyitja szét a tengert, nem állítja meg a napot, nem változtat sóbálvánnyá senkit. Ehelyett a véletlenek jutottak nekünk – kisebb, személyesebb, mindennapi csodák. Amikor ugyanis csoda történik, az nem több és nem kevesebb, mint hogy Isten megveregeti a vállunkat, és azt suttogja, vagy néha kiabálja: »Itt vagyok! Ve-

led vagyok!« »A véletlenek – írta egyszer Doris Lessing író – Isten módszere, hogy névtelen maradjon.«»

Te hogyan határoznád meg a csodák és véletlenek fogalmát?

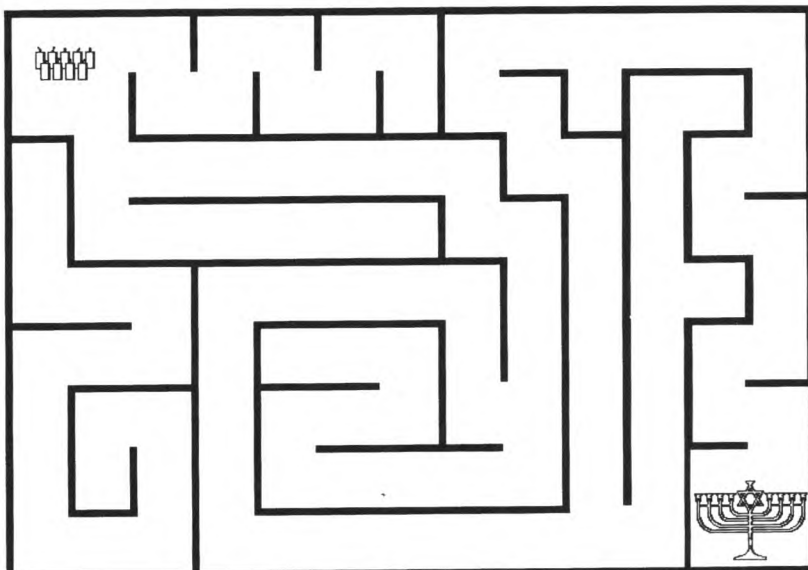
Történt veled olyan véletlen, amely kis csoda?

Elvárnád-e Istentől, hogy ma is olyan csodákat műveljen, mint annak idején?

Ha igen, hol lenne szerinted szükség leggyorsabban csodára?

Összeállította: Fritz Zsuzsa

Juttasd el a gyertyákat a hanukiához!

Summary

Our editorial deals with the challenge represented by Hungarian citizens who want to be represented as Jewish national minority; by the Jewish Community Forum (*Zsidó Közösségi Fórum*), and by the new religious community: United Hungarian Jewish Congregation (*Egyesült Magyarországi Izraelita Hitközség*), led by Chabad rabbi. The editorial asks whether the autarchy of the Alliance of Jewish Communities in Hungary (*MAZSIHISZ*) as a sole official representative organization of the Hungarian Jews will come to an end, and suggests to the leaders of Mazsihisz to discuss the questions of representation with other Jewish organizations.

There has been a lot of upheaval caused by the fact that “a few Hungarian Jews contacted the National Electoral Committee in order to start collecting signatures of approval to recognize the Hungarian Jewish community as an official national minority. To be able to do this the signature of a thousand citizens – as well as a number of other conditions are required by the Hungarian law on national minorities.” We publish a selection of arguments for and against this proposal. We interviewed the Jewish activist, Gábor Deák, one of the initiators of the idea, and we publish MAZSIHISZ president Péter Feldmájer’s negative statement about the issue (as quoted by the national News Agency), and András Kovács sociologist’s view on the question, who points out the deficiencies of the law on national minorities and the potential problems of legitimacy of a similar representation. We publish a report about the Jewish Community of Sweden – where the Jewish community counts as a national minority, and this situation does not present any problems.

We report on the Jewish Community Forum held between 17 and 20 November, dedicated to the dialogue between different Jewish organizations and trends. At the event Ágnes Heller philosopher – along with many other participants – stressed (more emphatically than ever before) that “the autarchy of MAZSIHISZ is bad for the Hungarian Jews.”

Zsuzsa Shiri’s article deals with the increasing problem of the Israeli maffia: “for a long time now the presence of organized crime, its connections with the highest circles, corruption and bloody revenge, gangster wars and the involvement of the police has not been questioned. The issue is: when will all this reach a level where people in the streets are affected by the world of criminals, when the average citizen gets involved.”

Zsófia Polgár, the famous chess player living in Israel explained – in an interview to Zsuzsa Shiri – that the reason why she does not play for Israel at international tournaments is “because if I play, I play for Hungary, because to me, chess will always be connected to Hungary.”

“Our traditions are collapsing, and using broken pieces we are trying to describe this collapse. The main hero, Ádám Koren fails to put anything together. He encounters reminders of the past, then he gets to see that certain photo, in which he knows practically all the people, but then he does not think of visiting and talking to those still alive. This is a book about the failure to understand the history of one’s ancestors” – said Pál Závada writer in an interview to Gábor T Szántó about the his most recent and popular novel, *The Photographer’s Legacy (A fényképész utókora)*.

Our “Children’s Corner” section deals with traditional Chanukkah games and traditions.

In our supplement we publish a major survey carried out by our colleague, János Gadó sociologist, about graduates of different Jewish schools in Hungary. The study examines – from a normative and from a Jewish point of view – the opportunities and talents of the graduates of the three schools. At the same time Gadó also looked at the three Jewish schools in comparison with two secondary schools in Budapest where the ration of Jewish students is traditionally higher. A series of interviews with the principals of the schools in question concerning the survey is also published in this issue.

GADÓ JÁNOS

A zsidó iskolák végzettjei 2005

Az alábbi összefoglaló egy kétéves kutatást követő első publikáció. A tanulmány szerzője köszönetet mond mindazoknak, akik anyagilag, szakmai útmutatásukkal, közreműködésükkel, kritikai megjegyzésekkel hozzájárultak az írás létrejöttéhez. Köszönet illeti a brit Yad Hanadiv Foundation, az izraeli Pincus Fund, valamint a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány kuratóriumát, amelyek a kutatási tervet támogatásra érdemesnek találták. Köszönet illeti Kovács András szociológust szakmai közreműködéséért, a három vizsgált zsidó iskola igazgatóit és pedagógusait a szakmai segítségért és az ösztönző kritikai megjegyzésekért, egykori diákjaikat válaszaikért, valamint a *Szombat* folyóirat szerkesztőségét a biztatásért és a technikai segítségért. Köszönöm végül minden, név szerint nem említett közreműködőnek a segítséget és együttműködést.

A kutatást támogatták/Supported by

L. A. Pincus Fund for Jewish Education in the Diaspora, Israel

Yad Hanadiv Foundation, London

Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány

„Tóraolvasó szociológus kerestetik” – ez volt 1997-ben megjelent tanulmányom címe,¹ amely a rendszerváltás után a zsidó iskolákkal szembeni legnagyobb kihívást fogalmazta meg: olyan emberként bocsátani szárnyra az itt tanuló diákokat, akik jó eredményeket mutatnak fel a világi tárgyak terén, ugyanakkor a zsidó hagyományban is jártasak, és elkötelezettek a közösség felé.

Mindez valójában új paradigmát is jelentett, hiszen a megelőző száz évben a magas színvonalú oktatás, a szakmai karrier, valamint az asszimiláció – nagy valószínűséggel – együtt jártak. A Soá pusztítását egyedül túlélő budapesti zsidóság hagyománya szerint az asszimiláció elkötelezettje volt: Karády Viktor kutatásai² kimutatták, hogy miközben gyermekeik iskoláztatását minden más felekezet tagjainál sokkal inkább a szívükön viselték, a zsidók mindenki másnál kevésbé törekedtek saját iskolahálózat kiépítésére. E magatartás talán legszebb példája volt az evangélikus egyház által fenntartott, azóta legendássá vált fasori gimnázium: az itt tanuló diákok mintegy fele zsidó volt, akik közül számos világhírű tudós került ki. A magas fokú világi műveltség tehát nagy valószínűséggel együtt járt az asszimilációval. Ezt a trendet az 1920-ban létesített budapesti zsidó gimnázium sem tudta megfordítani: a kor légköre a legkevésbé sem kedvezett annak, hogy valaki – a gazdaság területén kívül – a társadalmi előrejutást a zsidóság öntudatos vállalásával elegyítse.

1938 után, a törvényesített kirekesztés éveiben a zsidó gimnázium menedéke lett az oktatásból kizárt fiataloknak, s így az intézmény falai között óriási szellemi potenciál halmozódott föl. 1945 után, amikor a túlélők előtt szabadabbá vált a pálya, a zsidó gimnázium az országos tanulmányi versenyeken azonnal az élre tört, több tanárát pedig egyenesen az Akadémia tagjává választották.³ Mindez azonban az üldöztetések által az intézmény falai közé kényszerített diákok teljesítménye volt, akik – amint lehetett – kirajzottak a „zsidgimn” falai közül, s az ország elit iskoláiban, egyetemeken landoltak.

A Magyarországon 1956 után tartósan berendezkedő népi demokrácia megadta a kegyelemdőfést a zsidó oktatásnak: az egyetlen intézményként megmaradt gimnázium lassan, de biztosan felélte komoly anyagi, szellemi és morális tartalékait, s – a csekély számú vallásos szülő gyermeke mellett – fokozatosan a beilleszkedési gondokkal küzdő fiatalok lerakatává vált.⁴ Tanulói létszáma a legrosszabb években húsz alá süllyedt. A korszak kiherélt zsidóságfogalma – melyben tabu volt a Soával kapcsolatos magyar felelősség kérdése, Izrael, az amerikai zsidóság – minden vonzerejét elvesztette, miközben az asszimiláció elé a rendszer nem gördített akadályt. Ennek megfelelően az asszimiláns zsidóság iskoláiként számon tartott Radnóti, Berzsenyi gimnáziumokat az iskolák legjobbjai között tartották számon.

Zsidó hagyomány és korszerű világi tudás teljes kettéhasadásának állapotában élte meg a magyar zsidóság a rendszerváltást, s természetesen ennek lenyomatát viselte magán az oktatás is. E kettő integrálása olyan kihívás volt (és az még ma is), melynek nagyságát nem lehet eléggé túlértékelni. E cikk elején említett tanulmányomban arról próbáltam áttekintést adni, hogy az újonnan induló (illetve újjászervezett) három zsidó iskola miként próbált megfelelni e kihívásoknak az első években.

Az 1956 után felnőtt, magasan képzett, de hagyomány dolgában tudatlan „sivatagi nemzedék” találkozás az Izraelből, Amerikából érkező zsidó tanárokkal korántsem volt problémamentes. Negyven éves, szinte hermetikus elzártság után kellett a sivatagi nemzedék egyetemes humanista nézőpontját összeegyeztetni a cionista vagy éppen ortodox szemléletű küldöttek nagyon is partikulárisnak tűnő szempontjaival. A külföldről, életerős közösségekből érkezettek számára a zsidó tudás és öntudat hiánya volt visszatetsző, az itthoniak viszont a cionista vagy vallásos elkötelezettség öntudatos vállalását érezték gyakorta kínosnak vagy korlátoltságnak. E konfliktus az újonnan alapított, ortodox szemléletű Amerikai Alapítványi Iskola esetében robbanáshoz vezetett, melynek nyomán a tanárok első nemzedéke – s nyomukban nagyon sok diák – távozott az intézményből.

Az Anna Frank gimnázium (később Scheiber Sándor Tanintézet) számára a kontraszelekció, az alacsony tanulmányi színvonal és a ki-resedett vallásgyakorlat rutinjából való kitörés jelentette a legfőbb kihívást. A szekuláris Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola egyfelől a liberális, toleráns elvek és a hatékony oktatás összeegyeztetésével küzdött, másfelől a zsidó identitás átadása jelentett problémát egy olyan asszimiláns közegben, ahol sem a diák (vagy tanár) zsidó származása, sem a vallásgyakorlat nem követelmény.

*

¹ Megjelent a Szombat 1997. 4. és 6. számában.

² Karády Viktor: Felekezeti státusz és iskolázási egyenlőtlenségek. In: Laczkó Miklós (szerk.) Tanulmányok Magyarország két világháború közötti művelődéstörténetéről. Budapest, 1995

³ Felkai László: A budapesti zsidó fiú- és leánygimnázium története. Megjelent az Anna Frank gimnázium gondozásában, Budapest, 1992.

⁴ Az ezekben az években itt tanuló diákok közül később számosan komoly teljesítményt nyújtottak a tudományos vagy az üzleti pályán, ami világosan mutatja, hogy az itt tanulók nem a szellemi képességek, hanem a szociális beilleszkedés terén küszködtek problémákkal.

Tizenöt esztendő telt el azóta, hogy a magyar zsidó oktatás előtt szabaddá vált a pálya, és a három, eltérő szellemiségű tanintézmény elindulhatott saját útján. Az alábbiakban egy vizsgálat első eredményei olvashatók. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a zsidó iskolákban érettségizett fiatalok milyen háttérből érkeztek, hol tanultak tovább, mennyire maradtak hűek a hagyományokhoz, mennyire vannak jelen a közösségben, és miként vélekednek a zsidóságot, Izraelt érintő, egyes fontos kérdésekről. 1990 óta több mint ezer fiatal érettségizett a három zsidó iskolában: közülük reprezentatív alapon kiválasztott százfős minta válaszolt kérdéseinkre. Létszámarány szerint a *Scheiber Sándor Tanintézet*, illetve a *Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola* 40-40 fővel szerepel a válaszadók között, míg a kisebb létszámú *Amerikai Alapítványi Iskolát* (ismertebb nevén a „Wesselényit”) húsz kérdezett reprezentálja. A kontrollcsoportként kiválasztott százfős mintába olyan zsidó fiatalokat választottunk be, akik más iskolákban érettségiztek. Utóbbival a zsidó iskolák nettó hatását próbáltuk lemérni: a zsidó hagyományok, tudás és öntudat terén tapasztalható gyarapodás milyen mértékben tulajdonítható a zsidó iskolák munkájának, és mennyiben a kedvezőbbé váló társadalmi környezetnek, az erősödő infrastruktúrának. Ugyanezt az összehasonlítást a szociokulturális háttér és a tanulmányi eredmények és a továbbtanulás szempontjából is elvégeztük.

1. A VÉGZETTEK HÁTTERE

Az alábbiakban az édesapa iskolai végzettségéről, foglalkozásáról, valamint a gimnazista kori család anyagi háttéréől látható néhány mutató. A fent említett két százfős csoport adatai mellett külön feltüntettük a három zsidó iskola adatait, s kontrollcsoportként beillesztettük az asszimiláns zsidóság két „hagyományos” gimnáziumát, a Radnóti és a Berzsenyi gimnáziumot.⁵

1.1 Az apa foglalkozása, iskolai végzettsége

I. tábla: Az édesapa végzettsége (százalék)						
	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában végzettek	Nem zsidó iskolában végzettek	Berzsenyi és Radnóti Gimnázium
8 általános	–	3	5	2	–	–
Szakmunkás-képző	8	18	–	10	4	–
Érettségi	13	31	20	22	23	5
Főiskola	24	15	25	21	14	20
Egyetem	47	28	45	39	48	50
Tudományos fokozat	8	5	5	6	11	25
Összesen	100	100	100	100	100	100

Az egykori zsidó iskolások körében az apák átlagos végzettsége valamivel alacsonyabb, mint a kontrollcsoportban, valamivel magasabb köztük a főiskolát, s alacsonyabb az egyetemet végzettek aránya. A három iskola arányai e téren azonban eltérőek.

A Scheiber iskolában érettségizettek édesapja esetében az átlagos végzettség valamivel alacsonyabb, melynek egyik magyarázata az lehet, hogy ide – a háború előtti korszak örökségeként – valamivel nagyobb arányban járnak a hagyományos kisvállalkozói, alkalmazotti réteg gyerekei. A Lauder iskola kedvező adatait csak a „szellemi nagytőkések” (Radnóti, Berzsenyi) gimnáziumai múlják felül.

⁵ Az itt tanulókat adatait a csekély elemszám (húsz fő) miatt együtt kezeltük.

A foglalkozási megoszlás is hasonló trendeket mutat:

II. tábla: Az édesapa foglalkozása (százalék)

	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában végzettek	Nem zsidó iskolában végzettek	Berzsenyi és Radnóti Gimnázium
Vezető	39	10	5	21	22	10
Beosztott értelmiségi	26	23	35	27	36	70
Hivatalnok, alkalmazott, egyéb szellemi	5	13	10	9	4	5
Önálló, egyéni vállalkozó	24	36	45	33	29	10
Egyéb, nem ismert	3	18	5	9	11	5
Munkanélküli	3			1		
Összesen	100	100	100	100	100	100

Összehasonlításképpen az aktív zsidó népesség és az aktív fővárosi népesség megfelelő adatai:⁶

III. tábla: Aktív korú népesség foglalkozása (százalék)

	Aktív zsidó népesség	Aktív teljes fővárosi népesség
Vezető	25	9
Beosztott értelmiségi	31	16
Hivatalnok, alkalmazott, egyéb szellemi	14	24
Önálló, egyéni vállalkozó	25	19
Szakmunkás	4	23
Egyéb fizikai	1	9
Összesen	100	100

A fenti táblázatokat látva már élesen kirajzolódik a különböző iskolában érettségizettek (illetve maguk az iskolák) eltérő profilja. Az apák között a Lauder iskolában a legerősebb a felső és középvezetők csoportja; a Scheiber Sándor iskolában és a Wesselényiben a vállalkozók, kisegisztenciák felülreprezentáltak; a Radnótiban és Berzsenyiben végzett zsidó fiatalok szülei között pedig a klasszikus értelmiségi alkotja a túlnyomó többséget, aki „beosztott” mivolta mellett lehet orvos, bíró, egyetemi tanár, stb. Az arányeltérések az aktív korú zsidó népességgel összevetve is igen markánsak, ami még jobban kihangsúlyozza az iskolák eltérő karakterét. Figyelemreméltó, hogy a kétszáz megkérdezett szülei között a fizikai munkás kategória egyetlen alkalommal sem fordult elő, holott Kovács András vizsgálata szerint az aktív korú zsidó népesség öt százaléka ebbe a kategóriába tartozik.⁷ Zsidó és nem zsidó iskolák végzettjei között e tekintetben nem mutatkozik számottevő különbség.

⁶ A zsidók és zsidóság a mai Magyarországon. Egy szociológiai kutatás eredményei. Szerkesztette: Kovács András. 2002. Kiadja a Szombat, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata.: 7. oldal.

⁷ Kovács A. id. mű 7. oldal.

1.2 A CSALÁDOK ANYAGI HELYZETE

Az alábbi két tábla a lakáskörülményeket mutatja a gimnáziumi évek alatt.

IV. tábla: Szobaszám átlaga

Lauder iskola	4,15
Scheiber Sándor iskola	3,29
Wesselényi utcai iskola	3,52
Zsidó iskolákban érettségizettek	3,67
Nem zsidó iskolákban érettségizettek	3,80
Berzsenyi és Radnóti Gimnázium	3,90
Átlag	3,74

V. tábla Milyen lakásban laktak? (Százalék)

	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában végzettek	Nem zsidó iskolában végzettek	Berzsenyi és Radnóti Gimnázium
Lakótelepi lakás	10	22	33	20	23	5
Régi bérház	28	37	24	30	24	45
30-as években						
épült ház	8	7	5	7	8	20
Zöldövezeti	21	24	19	22	21	15
Családi ház	33	7	9	18	23	10
Egyéb	–	3	10	3	1	5
Összesen	100	100	100		100	100

A fenti két táblázat tovább erősíti a kialakuló képet: a lauderes növendékek valamivel több, mint fele zöldövezeti lakásban, családi házban lakott a középiskolás évek alatt; a Scheiber és a Wesselényi iskolák végzettjei a kedvezőtlenebb státusú lakótelepi lakás és a régi bérház kategóriákban „erősek”, a két elit gimnázium növendékei pedig kétharmad részben városi, urbánus közegből érkeztek.

A következő tábla egyes anyagi javakkal való ellátottságot ismerteti ugyanebben az időszakban.

VI. tábla: Középiskolás éveiben volt-e a családnak... (százalék)

	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában végzettek	Nem zsidó iskolában végzettek	Berzsenyi és Radnóti Gimnázium
Mobiltelefonja	80	44	76	64	59	70
Számítógépe	92	53	76	73	79	80
Internetkapcsolata	51	38	38	43	46	45
Mosogatógépe	62	32	33	44	43	50
Üdülőtélke	56	37	62	50	46	55
Laptopja	20	8	10	13	14	10

Összehasonlításképpen az aktív korú zsidó népesség és az aktív korú, legalább érettségizett fővárosi népesség hasonló adatai:⁸

VII. tábla: Van-e... (százalék)		
	Aktív korú zsidó népesség	Aktív korú iskolázott fővárosi népesség
Mobiltelefonja	59	42
Számítógépe	67	55
Internetkapcsolata	35	13
Mosogatógépe	n. a.	n. a.
Üdülőtélke	32	26
Laptopja	n. a.	n. a.

A fenti táblák világosan mutatják a Lauder iskolában végzetek erősen zsidó átlag feletti és a Scheiber iskolában végzetek valamivel zsidó átlag alatti (de még budapesti átlag feletti) anyagi helyzetét és társadalmi státusát – ami gimnazista kori családjukat illeti.

*

Az eddigiek alapján elmondható, hogy a Lauder iskolások családi hátterét többségében igen magas iskolai végzettség, valamint kiemelkedően magas anyagi helyzet és társadalmi státus jellemzi. A Wesselényi iskola végzettjeinél az anyagi javakkal való ellátottság átlag feletti, miközben a lakáshelyzet átlag alatti. A Scheiberben végzetek háttere a zsidó átlagnál minden vizsgált szempontból kedvezőtlenebb. Ez azt a következtülést erősíti meg, hogy az iskola a vizsgált időszakban (a kilencvenes években) régi gondjával, a zsidó közösségben kedvezőtlenebb helyzetűek átlag feletti jelenlétével küzdött. A magyar átlagot tekintve persze ez a helyzet nem mondható hátrányosnak, ám a referenciacsoporton belül mindez még bőven okozhat feszültségeket. A Radnóti és Berzsényi gimnáziumok végzettjeinek valamivel átlag feletti mutatói azt erősítik meg, hogy erősen urbánus közegüket tisztes jómód jellemzi, ahol azonban nem az anyagi, hanem a szellemi tőke a kiemelkedő.

Míg tehát iskolai végzettség tekintetében a nem zsidó iskolák végzettjeinek szülei valamivel kedvezőbb helyzetet mutatnak, társadalmi státus és anyagiak terén a két csoport közt nincs érzékelhető különbség. A zsidó iskolák átlaga azonban – mint láttuk – eltakarja az éles különbségeket a Lauder és a Scheiber iskola között.

2. TOVÁBBTANULÁS

2.1 Saját vizsgálat adatai

A vizsgálatunkban szereplő kétszáz végzett 86 százaléka továbbtanult: vagy már befejezte, vagy most végzi felsőfokú tanulmányait. Megoszlásukat az alábbi táblázat szemlélteti:

VIII. tábla: Továbbtanulók aránya (százalék) ⁹						
	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában végzetek	Nem zsidó iskolában végzetek	Berzsényi és Radnóti Gimnázium
Nem tanul tovább	3	17	24	13	15	5
Tovább tanul	97	83	76	87	85	95
Összesen	100	100	100	100	100	100

⁸ Az adatok forrása Kovács A. id. mű, 7. oldal.

⁹ Már végzetek és még tanulók együtt.

Zsidó és nem zsidó iskolák végzettjei között gyakorlatilag nincs különbség. A két elit gimnázium szokott formáját hozza, és a Lauder iskola végzettjei is gyakorlatilag mind továbbtanulnak valahol. A két másik zsidó iskolában a továbbtanulók aránya valamivel alacsonyabb. Az összes tovább nem tanulók kétharmada rendelkezik valamilyen egyéb szakmával, és négyötödüknek van munkahelye. E téren iskolák szerint különösebb eltérés nem fedezhető fel.

Hol tanulnak tovább a végzetek?

IX. tábla Milyen intézményben tanul(t) tovább? (Százalék)

	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában végzetek	Nem zsidó iskolában végzetek	Berzsényi és Radnóti Gimnázium
Egyetem	67	50	38	53	63	80
Főiskola	28	30	38	31	21	15
Ebből: gazdasági főiskola	25	12	24	20	16	10
Nem tanul tovább	5	20	24	14	16	5
Összesen	100	100	100	100	100	100

Figyelemre méltó, hogy míg a Radnótiban és Berzsényiben végzetek közel kétharmada az ELTE-n tanul(t) tovább, a zsidó iskolák esetében a szórás sokkal nagyobb. (Összességében ez a helyzet a nem zsidó iskolákban végzeteknél is.) A Lauderben végzetek 19 különböző intézményben tanulnak tovább, s ezek közül egyedül az ELTE az, ahol számottevő koncentráció figyelhető meg (a továbbtanulók 27 százaléka). Ezen kívül egyetlen intézmény sincs, ahol szignifikáns koncentráció lenne megfigyelhető – beleértve ebbe az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetemet is. Itt csupán a Scheiber iskola növendékei tanulnak tovább komolyabb arányban (a továbbtanulók 24 százaléka). A Scheiber vizsgált végzettjeinek további 17 százaléka nyert felvételt az ELTE-re, s a többiek 16 további intézményben folytatják/folytatták tanulmányaikat. A Wesselényi utcai iskola vizsgált végzettjei 11 különböző intézményt választottak – ami a minta csekély elemszámahoz képest még erősebb szórást jelent. A választott egyetemek és főiskolák roppant nagy szórást mutatnak: művészeti egyetemek, gazdasági és műszaki főiskolák, tudományegyetemek, tanítóképzők egyaránt vannak köztük. A Radnóti és Berzsényi gimnáziumok esetében viszont észlelhető egy olyan impulzus, ami egységesebb irányba löki a végzeteket a továbbtanulás terén.

Ahogy a zsidó gimnáziumok tanulói sokfelé mennek, úgy sokfelől is jönnek. A Scheiber iskola végzettjeinek több mint egyharmada más középiskolában kezdte tanulmányait. Ugyanez az arány a Lauderben végzeteknél 18 százalék, míg a Wesselényiben elhanyagolható. Az elvándorlás tekintetében viszont épp fordított a helyzet: más gimnáziumok végzettjei között szép számmal akadnak olyanok, akik a Wesselényiből jönnek, ám mintánkban egy sem volt, aki a Scheiber iskolából vándorolt volna tovább. Mintánk alapján a Lauderben egyforma intenzitású a ki- és bevándorlás. Ezen adatok alapján a következő általánosítást engedhetjük meg magunknak: a Wesselényi iskola erősebben hagyományörző értékrendje inkább taszítja a helyüketnehezen találó fiatalokat, míg a Scheiber iskola be- és elfogadó légköre inkább vonzza e csoportot. Ugyanez a réteg ki s be áramlik a Lauder iskolában, ahol egyszerre van jelen követelmény és tolerancia.

A három zsidó iskola körül tehát erős a fluktuáció. A Radnóti és a Berzsényi gimnáziumok vizsgált végzettjei között viszont egy „vándormadár” sem akadt – mindenki ott végezte középiskolai tanulmányait, ahol elkezdte. Feltehető, hogy e határozottabb irányultságú iskolák a hasonló légkörből érkező fiatalokat vonzzák.

Következő táblázatunk a végzetek nyelvtudását szemlélteti.

X. tábla: A végzetek nyelvtudása (százalék)

	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában végzetek	Nem zsidó iskolában végzetek	Berzsenyi és Radnóti Gimnázium
Angol középfok	67	31	67	53	40	50
Angol felsőfok	15	15	15	15	33	30
Német középfok	15	5	10	10	24	25
Német felsőfok	3	–	–	1	6	10
Francia középfok	13	2	–	6	8	20
Francia felsőfok	5	–	–	2	5	10
Héber középfok	5	5	20	8	3	–
Héber felsőfok	2	2	10	4	3	–

A korábbi táblázatok ismeretében a fenti adatok meglepő újdonságot nem tartalmaznak. A nem zsidó iskolákban végzetek a három leggyakoribb nyelvben valamivel felülmúlják a zsidó iskolák végzettjeit. A héber nyelvtudásról szóló képet árnyalja, hogy a Lauder iskola tanulóinak harmada, a másik két zsidó iskola diákjainak pedig közel fele itt az „ismeri, tanulta” választ adta.

2.2 Az Országos Közoktatási Intézet statisztikái

A vizsgált iskolák munkájáról értékes információkkal szolgálnak az alcímben említett statisztikák.¹⁰ Neuwirth Gábor évről évre megjelenő publikációi az egyetemekre és főiskolákra felvettek arányait, a felvételi dolgozatok pontszámait, a felvételizők nyelvvizsgálainak arányait és immár több szociokulturális mutatót is tartalmaznak.

Ezen adatok szerint a Lauder iskola diákjai meghatározó számban az igen magasán iskolázott szülők nem kiemelkedő tanulmányi teljesítményt nyújtó gyerekei közül kerülnek ki. Ezt illusztrálja az alábbi táblázat¹¹.

A) tábla¹² A 9. osztályba lépők néhány szociokulturális mutatója

Középiszkola	Szülők iskolaévei	Munkanélküliek aránya	Nevelési segélyt igénybe vevők aránya	8. osztályos jegyek átlaga ¹³ : magyar	8. osztályos jegyek átlaga: matematika
Apáczai Csere János Gimnázium ¹⁴	15,36	4,6	11,07	4,83	4,73
Berzsenyi D. Gimnázium	15,48	3,5	12,64	4,70	4,40
Radnóti M. Gimnázium	16,42	3,7	6,49	4,57	4,34
Lauder iskola	16,16	10,0	4,62	3,73	3,66
Scheiber iskola	14,59	19,7	6,25	4,13	3,07
Wesselényi utcai iskola	14,04	10,03	12,00	3,83	3,15
Országos átlag	12,70	11,6	21,58	3,98	3,67

¹⁰ A középiskolai munka néhány mutatója 2004

Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 2005. Írta Neuwirth Gábor. A teljes dokumentum elérhető: <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=kiadvany&kod=kozepiskolai>

¹¹ A tanulmány szerzője teljes körű adatfelvételre törekedett: az elmúlt négy évben az ország valamennyi középiskolájából bekérte a kilencedik osztályba lépők adatait. A visszaküldési arány változó volt, ahol a meghatározott minimumot nem érte el, azt a középiskolát nem vették be az összehasonlításba.

¹² Forrás: Neuwirth: idézett mű: 134. oldal.

¹³ A 8. osztályos jegyek azt mutatják, milyen tanulmányi eredményekkel érkeztek a diákok a gimnáziumba – noha a 8. osztály a három zsidó iskola esetében többnyire az intézményen belül van, lévén szó 12 osztályos iskolákról.

¹⁴ Az Apáczai Csere János Gimnázium – mint hagyományos „elit gimnázium” – összehasonlítási alapként került a táblázatba.

Az elit gimnáziumok meglehetősen egységes képet mutatnak: magasan kvalifikált, elhelyezkedési gondokkal ritkán küzdő szülők, jó tanuló gyermekei jönnek ezekbe az intézményekbe. A nevelési segélyt igénybe vevők 10 százalék fölötti aránya ugyan a szülők egy részének szűkös anyagi helyzetéről tanúskodik, ám ebben semmi szokatlan nincs, összességében a rendezett háttér ellensúlyozhatja az anyagi gondokat. Mind az intellektuális, mind a szociális háttér megfelelő tehát, s ennek megfelelő a belépő diákok tanulmányi teljesítménye.

A zsidó iskolák adataiból viszont ellentmondások kiabálnak. Kovács András és munkatársainak említett kiadványa¹⁵ részletes adatokat tartalmaz a magyarországi aktív korú zsidó népesség iskolai végzettségéről. Ezt iskolaévekbe átszámolva 14,77-es átlagot kapunk. A fenti tábla szerint tehát a lauderes szülők iskolai végzettsége kiemelkedően, még a zsidó átlagot is felülmúlóan magas, míg a szociális háttér első látásra kissé talányosnak tűnik. A 10 százalékos munkanélküliség nem feltétlenül a hátrányos szociális helyzet bizonyítéka. Az 1.2 fejezet adatai azt valószínűsítik, hogy itt nagyrészt épp az ellenkezőjéről lehet szó: mivel a családok nagy része jómódú, az egyik házastársnak nem szükséges munkába állnia. A nevelési segélyt igénybe vevők alacsony aránya is emellett szól. A Lauder gimnáziumi tanulói tehát messze átlag feletti, az elit gimnáziumokra jellemző intellektuális és szociokulturális háttérből, viszont átlag alatti tanulmányi teljesítménnyel érkeznek (az esetek nagyobb részében az iskola elemi tagozatából). A két adat közt ilyen éles ellentmondást egyetlen más gimnázium esetében sem találtam. A két adat ugyanis rendszerint erősen korrelál – csakúgy, mint a szülők iskolai végzettsége és munkanélküliségi aránya, mely adat a zsidó iskolák esetében az átlagtól szintén nagyon eltérően viselkedik.

A Scheiber iskola esetében a valamivel a zsidó átlag alatti, de még messze az országos átlag feletti intellektuális háttér kedvezőtlen szociális helyzettel párosul. A 19.7 százalékos munkanélküliség itt nem feltétlenül a jólét, hanem gyakran a valós problémák indikátora: mint már láttuk, e befogadó gimnázium vonzza a szociális vagy más szempontból hátrányos helyzetű tanulókat.

Valamivel átlag feletti intellektuális és szociális háttér, s átlag alatti hozott teljesítmény jellemzi az Amerikai Alapítványi Iskola diákjait is.

Az alábbi táblázatok az egyetemi felvételi vizsgákon szerzett pontszámokat és az ebből következő sorrendet tartalmazzák.

B) tábla Egyetemi felvételi vizsgák pontszámainak átlaga¹⁶

Középiskola	Angol	Magyar	Matematika	Történelem
Berzsényi Gimnázium	10,7	8,6	9,4	8,1
Radnóti Gimnázium	11,0	9,6	10,2	9,5
Lauder iskola	10,1	6,6	6,2	5,4
Scheiber iskola		5,8	3,1	4,2
Wesselényi utcai iskola	–	–	8,0	5,5
Országos átlag	10 pont felett kiváló 7 pont alatt gyenge	9 pont felett kiváló 6 pont alatt gyenge	9 pont felett kiváló –4 pont alatt gyenge	9 pont felett kiváló 4 pont alatt gyenge

C) tábla A középiskolák sorrendje az írásbeli felvételi dolgozatok alapján. Pontszámok átlaga, 2000–2004

1. Piarista Gimnázium, Budapest	11,1
2. Fazekas Mihály Gimnázium, Budapest	11,0
3. Bencés Gimnázium, Pannonhalma	10,9
4. Apáczai Csere János Gimnázium, Budapest	10,9
5. Szent István Gimnázium, Budapest	10,5
6. Radnóti Miklós Gimnázium, Budapest	10,4
21. Berzsényi Dániel Gimnázium, Budapest	9,4
127. Amerikai Alapítványi Iskola, Budapest	7,7
216. Lauder Javne Iskola, Budapest	6,9
523. Scheiber Sándor Tanintézet, Budapest ¹⁷	4,8

¹⁵ Kovács A. id. mű. 6. oldal.

¹⁶ 2000-2004-es évek átlaga. Forrás: Neu-wirth id. mű: 131-132. oldal.

¹⁷ Réz Gáborné, a Scheiber Sándor Tanintézet igazgatója felhívta figyelmemet, hogy a 2005-ös évben érettségizettek felvételi dolgozatai alapján az iskola a 120. helyen szerepel a rangsorban. 2001 óta az itt végzetek átlagpontszámai növekvő tendenciát mutatnak.

A fenti adatok újfent alátámasztják, hogy a három zsidó iskola gimnáziumi tagozata – tanulmányi teljesítmény terén – régi problémáival küszködik: a jó tanulmányi eredményt felmutató gyerekeket a zsidó családok, a hagyományt fenntartva, nagy valószínűséggel az elit gimnáziumokba irányítják (át).

Rangsorrend felállítása ugyanakkor meglehetősen kényes és sokak által vitatott módszer. A legfőbb elvetés vele szemben az, hogy az iskolák „hozott anyagból dolgoznak”, vagyis nem válogatják kedvük szerint az oda jelentkező diákokat, s így valódi munkájuk azon mérhető, hogy az oda érkező diákok teljesítményén – a szociokulturális háttér figyelembevételével – mennyit tudnak javítani. A Neuwirth-csapat ennek mérésére dolgozta ki a „hozzáadott érték” mutatóit. A három zsidó iskoláról azonban e mutatók nem készültek el, mivel nem állt rendelkezésre a szükséges mennyiségű adatbázis.¹⁸ E mutatók híján is szeretném azonban leszögezni, hogy e tanulmány elsősorban nem a zsidó iskolák pedagógiai teljesítményével, hanem általános környezetükkel, a magyarországi zsidó közösség értékvilágával foglalkozik. Előbbi gondolatai alapvetően az utóbbi zavaraira vezethetők vissza.

3. ZSIDÓ HÁTTÉR

A halacha szerinti zsidó származás a három vizsgált iskolából csak az ortodox szellemiségű Wesselényi utcai iskolában követelmény. Az inkább kulturális alapon álló Lauder iskola ilyen szempontból nem vizsgálja a jelentkezőket. A Scheiber Sándor Tanintézet sem folytat ilyen gyakorlatot, de miután a vallásgyakorlatot elvárja, valamelyest szűri az érdeklődőket, s így a kettő között helyezkedik el. Mindez nyilvánvalóan hatással van arra, hogy az egyes iskolákba kik jelentkeznek. A nagyszülők zsidó volta azért lényeges indikátor, mert minél inkább ez a helyzet, annál nagyobb valószínűséggel kötődik a kérdezett a zsidó közösséghez.

XI. tábla A kérdezett hány nagyszülője volt zsidó származású? (Százalék)

	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában végzettek	Nem zsidó iskolában végzettek
Mind a négy nagyszülőm zsidó	28	35	62	38	44
Három nagyszülőm zsidó	13	15	9	13	7
Két nagyszülőm zsidó	49	30	29	37	36
Egy nagyszülőm zsidó	8	13	–	8	11
Egy nagyszülőm sem zsidó	2	7	–	4	2
Összesen	100	100	100	100	100

Amint várható, a Wesselényiben végzeteknél a legmagasabb a zsidó felmenők aránya, a Lauderben a legalacsonyabb, míg a heterogén tanulói gárdával rendelkező Scheiber iskolában a legnagyobb a szórás. Meglepő azonban, hogy a zsidó iskolák e téren összességükben épp oly heterogén képet mutatnak, mint a kontrollcsoport. Ennek okait kideríteni további vizsgálódás szükséges – annyi azonban bizonyos, hogy a szülők iskolaválasztását sok tényező motiválja, melyek közül a zsidóság csupán az egyik.

XII. tábla Hány éves korában tudta meg, hogy zsidó?¹⁹ (Százalék)

	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában	Nem zsidó iskolában végzettek	Berzsenyi és Radnóti Gimnázium
Mindig tudtam	49	56	67	55	55	55
Később tudtam meg	51	44	33	45	45	45

¹⁸ Az összehasonlításba csak azokat az iskolákat vonták be, amelyek az elmúlt öt tanévből legalább négyszer visszaküldték az OKI kérdőíveit, melyek a diákok bizonyos adatait tudakolták.

¹⁹ A XII., XIII., XV–XVIII kérdéseket Kovács András és munkatársai fent említett vizsgálatának kérdőívéből vettük át.

E táblázat adatai az előzővel egybecsengenek: a mai huszonévesek gyerekkorában már nem övezte oly nagy titkolózás a zsidó származást, mint az 50-es 60-as években, de a heterogén háttér nyilván megnehezíti a zsidóság továbbadását a következő nemzedéknek: ahol csak egy vagy két nagyszülő zsidó, ott kevésbé egyértelmű, hogy milyen hagyományt is akar továbbvinni a család.

4. HAGYOMÁNYTARTÁS GYEREK- ÉS FELNŐTTKORBAN

Az alábbi táblázatok azt mutatják, milyen arányban tartották ugyanazt a hagyományt a kérdezett gyerek- (vagy gimnazista) kori családjában, illetve mennyire tartja azt a kérdezett jelenleg.

XIII. tábla Hagyománytartás gyerekkorban (Gy) és jelenleg (J) (százalék)												
	Lauder iskola		Scheiber iskola		Wesselényi iskola		Zsidó iskolában végzettek		Nem zsidó iskolában végzettek		Berzsenyi és Radnóti Gimnázium	
	Gy	J	Gy	J	Gy	J	Gy	J	Gy	J	Gy	J
Sabbatot tart	15	21	15	27	28	33	18	26	7	16	10	15
Jom kipuri böjtöt tart	44	51	42	61	67	81	48	61	29	49	45	40
Széderestét tart	59	64	46	54	52	62	53	59	31	55	40	50
Hanukkát tart	67	74	54	61	71	86	62	71	31	58	30	50
Kóser háztartást vezet	0	3	0	12	9	24	2	11	3	8	5	0
Kóser stílusú háztartást vezet	10	15	2	20	19	29	9	20	6	11	5	5
Zsidó temetkezés ²⁰	46	44	56	54	76	71	56	54	41	45	55	45
Semmilyen hagyományt nem tart	0	2	7	7	0	0	3	4	16	9	5	5

Itt mindenképp le kell szögezni, hogy az egyes iskolák esetében – a csekély elemszám miatt – 10 százalékos változás nem tekinthető szignifikánsnak. A két iskolacsoport esetében 5 százalékos változás már jelentőséggel bír.

Vegyük először szemügyre a két középső oszlopot, melyek a zsidó, illetve a nem zsidó iskolákban végzetek adatait tartalmazzák. Ebből az derül ki, hogy – mint várható volt – a zsidó iskolák növendékei között eleve nagyobb azok aránya, akik a hagyományt (vagy annak egyes elemeit) gyerekkorukban is tartották. Az azóta eltelt időben ez az arány tovább nőtt, és összességében ma is minden hagyományt inkább tartanak, mint a nem zsidó iskolát végzettek. Ugyanakkor a hagyománytartók aránya az utóbbi csoportban erősebben növekedett – jeleként annak, hogy ez az öröndetes folyamat korántsem csupán a zsidó iskolák munkájának, hanem az általános környezet változásának is eredménye.

A zsidó iskolában érettségizettek körében tehát azért magasabb a hagyományt tartók aránya, mert már az iskola előtt is ez volt a helyzet. Ez azonban önmagában nem kérdőjelezi meg a zsidó iskolák nevelő munkáját, zsidó jellegét – éppúgy, ahogy pl. az Apáczai vagy a Radnóti gimnázium elit jellegén sem változtat az a közismert tény, hogy ide túlnyomórészt eleve a jó képességű és jó hátterű gyerekeket veszik föl. Amiként az elit gimnáziumok elit környezetben működnek, úgy a zsidó gimnáziumok is zsidó környezetben működnek, és így, természetesen, a közösséghez erősebben kötődők gyermekeiket vonzzák magukhoz.

²⁰ A zsidó temetkezés megtartása inkább szándékként értelmezhető, mivel ez – nyilvánvalóan –nem rendszeres gyakorlat.

Vegyük ezután szemügyre a három iskolát külön-külön. Közülük a volt Scheiber-iskolások körében legalacsonyabb azok aránya, akik gyerekkorukban tartották a hagyományokat. Ez megerősíti azt a korábban leírt feltevésünket, hogy az iskola nyitott, befogadó jellege, heterogén tanulóárdát vonz. Ugyanakkor a hagyománytartók aránya az itt végzettek körében számottevően nőtt. A Wesselényi utcai iskola végzettjei legerősebbek e téren, ám ők előnyösebb helyzetből is indultak – ennek az iskolának a légköre nem vonzza a tradíciótól idegenkedőket. Nem meglepő módon, e téren a világi Lauder iskola „hozzáadott értéke” a legcsekélyebb – itt a hagyomány megismerését, nem pedig betartását várják el a gyerekektől.

A karácsonyt ünneplőkről szóló adatsor a disszimiláció folyamatát szemlélteti.

XIV. tábla Ünnepelte-e, illetve ünnepli-e a karácsonyt gimnáziumi éveiben (G) és jelenleg (J)? (%)

	Lauder iskola		Scheiber iskola		Wesselényi iskola		Zsidó iskolában végzettek		Nem zsidó iskolában végzettek		Berzsenyi és Radnóti Gimnázium	
	G	J	G	J	G	J	G	J	G	J	G	J
Karácsonyt tart	69	64	64	59	48	33	63	55	71	56	70	60

A trend megegyezik a XIII. táblával: a nem zsidó iskolában végzetteknel nagyobb az elmozdulás, mint az eleve kedvezőbb helyzetből induló zsidó iskolások körében; s a Wesselényi utcai iskolában a legnagyobb a változás, ahol eleve legalacsonyabb volt a karácsonyozók részaránya.

A következő tábla a jóval szubjektívebb önbesorolást mutatja: mennyire tartja jellemzőnek a zsidó légkört gimnazista kori és mai otthonára.

XV. tábla Életére mennyire (volt) jellemző a zsidó légkör gimnáziumi éveiben (G) és jelenleg (J)? (%)

	Lauder iskola		Scheiber iskola		Wesselényi iskola		Zsidó iskolában végzettek		Nem zsidó iskolában végzettek		Berzsenyi és Radnóti Gimnázium	
	G	J	G	J	G	J	G	J	G	J	G	J
Kifejezetten zsidó légkörű	26	31	24	24	38	38	28	30	28	23	20	25
Ha nem is hangsúlyos, de érezhető	50	56	47	39	48	43	49	47	48	49	30	40
Kevésbé érezhető	8	5	11	24	5	14	8	15	8	19	15	15
Egyáltalán nem jellemző	16	8	18	12	10	5	16	9	16	9	35	20

Fenntartva a XIII. táblánál mondottakat a kicsiny mértékű változások nem szignifikáns voltáról, némi meglepetéssel állapíthatjuk meg, hogy e szubjektív önbesorolásból semmi pozitív tendencia, az otthon zsidó légkörének erősödése nem olvasható ki. Miután az előző táblák adatai szerint a hagyományt tartók aránya emelkedett, az ellentmondás némi magyarázatra szorul. Ez lehet egyfelől a gyerekkori otthon iránti nosztalgia, ami zsidóbb légkörűnek láttatja a gyerekkort a valóságosnál, másfelől pedig az a tény, hogy a huszonéves korosztály a zsidóságot többnyire közösségben, nem pedig otthon éli meg. Nem csupán a hánukkai vagy púrimi bál, de a szédereste, vagy a szombati zsinagógába járás is elsősorban társasági programként funkcionál, amely az otthon légkörét nem érinti.

5. ATTITÚDOK, VÉLEMÉNYEK

5.1 A zsidósághoz való viszony

A zsidóság iránti szubjektív attitűd erős vízvázlatot a zsidó és a nem zsidó iskolák végzettjei között.

XVI. tábla A zsidósághoz való viszonya (százalék)²¹

	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában végzettek	Nem zsidó iskolában végzettek	Berzsenyi és Radnóti Gimnázium
Zsidónak születtem, de ez semmit sem jelent	0	3	0	1	5	5
Tudom, de nem sokat foglalkozom vele	5	21	0	10	24	35
Erősek a zsidó érzéseim	59	45	38	49	49	45
Rendkívül erős a zsidó tudatom	21	29	52	31	17	10
Egyéb válasz	15	2	10	9	5	5
Összesen	100	100	100	100	100	100

A zsidóság szubjektív, kemény mutatókkal nem mérhető átélése sokkal jellemzőbb a zsidó iskolákban végzettekre. Ha az alma matertől kapott útravaló sok tekintetben igen ellentmondásos is, e téren a különbség meglehetősen éles. A három iskolánál a szokásos trendek észlelhetők: a Wesselényi végzetteket erős, az egykori laudereseket mérsékelt (de egyértelmű) elkötelezettség jellemzi, míg a volt Scheiber-iskolások válasza szélcsépes szórást mutatnak, jelölül annak, hogy a heterogén tanulói gárdát nagyon nehéz „közös nevezőre hozni”.

5.2 Identitás

XVII. tábla Identitás, önbesorolás (százalék)

	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában végzettek	Nem zsidó iskolában végzettek	Berzsenyi és Radnóti Gimnázium
1. Magyar vagyok	5	17	5	10	3	5
2. Zsidó származású magyar vagyok	24	27	24	25	36	35
3. Zsidó vallású magyar vagyok	13	15	19	15	13	15
4. Magyar is vagyok, meg zsidó is	33	7	19	20	23	30
5. Magyar-oroszán élő zsidó vagyok	18	29	33	26	19	10
6. Európai polgár vagyok	5	5	0	4	7	5
Összesen	100	100	100	100	100	100

A két iskolacsoport adatai három ponton térnek el láthatóan: a „magyar vagyok” alternatívát a zsidó iskolások választották nagyobb arányban – pontosabban a Scheiber iskola radikális magatartást tanúsító növendékei. Az asszimilánsabb csengésű „zsidó származású magyar” opciót a kontrollcsoport tagjai választották gyakrabban, míg a disszimilánsabb „Magyarországon élő zsidó” válaszlehetőséget a volt zsidó iskolások. Utóbbira legnagyobb arányban – mint várható – a Wesselényi utcai iskola volt diákjai voksoltak, hi-

²¹ A válaszalternatívák pontosan az alábbiak voltak: – zsidónak születtem ugyan, de ez szinte semmit sem jelent számomra, – tudom, hogy zsidó vagyok, de ezzel nem foglalkozom sokat, – elég erősek a zsidó érzéseim, de más dolgok is fontosak számomra, – rendkívül erős a zsidó tudatom, és ez nagyon fontos a számomra.

szen az ortodoxiának ez a hivatalos álláspontja. A multikulti hangzású „magyar is, meg zsidó is” választ a volt Lauderesek választották legszívesebben – akiknek attitűdjei időnként erős hasonlóságot mutatnak a Radnóti gimnázium végzettjeivel. Az egykori Scheiberesek válaszai – mint már láthattuk – erősen szólnak minden irányba.

5.3 Izrael iránti attitűdök

XVIII. tábla Mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel?						
(Átlagpontszám; 5=teljesen egyetért; 1=egyáltalán nem ért egyet)						
	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában végzettek	Nem zsidó iskolában végzettek	Berzsenyi és Radnóti Gimnázium
1. A zsidóságnak biztonságot ad, hogy Izrael létezik	3,95	4,37	4,48	4,23	4,08	3,75
2. Izrael a zsidóság szellemi központja	3,13	3,59	3,48	3,39	3,29	2,65
3. A cionisták sokszor eltúlozzák Izrael jelentőségét	3,51	3,00	3,15	3,23	3,33	3,45
4. A zsidók büszkék lehetnek Izraelre	3,59	4,38	4,57	4,12	3,91	3,45
5. Izrael a zsidóság igazi hazája	2,80	3,61	3,76	3,33	3,20	2,65

Amint várható, a zsidó iskolában végzettek minden, Izraelt pártoló állítást nagyobb egyetértéssel (illetve a bíráló kitélt nagyobb elutasítással) fogadnak, mint a kontrollcsoport, s meglepő módon utóbbin belül is elutasítóbbak a két elitgimnázium végzettjei. Ez azt jelenti, hogy zsidósághoz való viszonyukon belül Izraellel kevésbé tudnak azonosulni, mint a zsidó lét hagyományos elemeivel.

Ami Izraelt illeti, a három iskola végzettjei itt is eltérően viselkednek. Az állításokkal szemben két markáns reakció bontakozik ki: az egyik a Scheiber, illetve a Wesselényi utcai iskola végzettjeinek nagyon erősen pártoló attitűdje, a másik pedig a volt berzsenyisek és radnótisok erős távolságtartása. Utóbbiak értelmiségi szülők gyerekei, erősen ellenzik azt az állítást, hogy Izrael a zsidóság szellemi központja – ez ugyanis leminősíti az itthoni szellemi életet, amelyben élnek. Az átlagnál jóval csekélyebb támogatás fogadja körükben a többi állítást is (kivéve persze az Izrael túlzott jelentőségéről szólót). A két véglet között (de a Radnótisokhoz közelebb) helyezkednek el a Lauder iskola végzettjei, akiket értelmiségi háttérük szintén távolságtartásra készítet. Az Izraellel kapcsolatos attitűdökre az mondhatjuk tehát, hogy az értelmiségi szemlélet együtt jár a kritikus távolságtartással – ami általános trend Európában. Ugyanakkor minden csoportra érvényes, hogy inkább egyetértenek az Izraelt általánosságban pártoló kitételekkel (1. és 4.), mint azokkal, amelyek itthoni életformájukat és értékrendjüket megkérdőjelezik (2. és 5.).

5.4 A zsidóság a gyakorlatban

Az előzőekből megtudhattuk, hogy a zsidó iskolák végzettjei összességükben a zsidóság iránt erősebb attitűdökkel rendelkeznek. Hogy azonban a szubjektív érzések milyen nehezen „intézményesülnek”, azt a következő táblázat mutatja.

XIX. tábla Ha van házastársa (élettársa, barátja, barátnője), zsidó származású-e? (Százalék) ²²						
	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában végzettek	Nem zsidó iskolában végzettek	Berzsenyi és Radnóti Gimnázium
Nem	60	68	43	60	45	45
Igen v. részben	40	32	57	40	55	55
	100	100	100	100	100	100

²² A vizsgálatba bevont 200 személy közül 125 válaszolt erre a kérdésre.

A zsidó iskolát végzetek – minden öntudatuk ellenére – kisebb arányban választanak zsidó párt maguknak, mint a kontrollcsoport tagjai. Csak a „rendkívül erős a zsidó tudatom” alternatívát választók többsége jár zsidó partnerrel, a többieknél csak egy kisebbség. Mindez akkor is figyelemreméltó jelenség, ha tudjuk, hogy a kérdezettek – húszas éveikben járó fiatalok – túlnyomórészt még nem végleges párjukkal élnek együtt. E kedvezőtlen arányokra a baráti kör összetétele sem ad magyarázatot, amelyben mindkét vizsgált csoport esetén azonos arányban vannak jelen zsidók. A vizsgálat adataival nem alátámasztható, de kézenfekvő magyarázat az, hogy a fiatalok, az iskola burája alól kilépve, belekóstolnak az élet olyan örömeibe is, amelyek addig távoliak voltak számukra. Zsidó öntudat és nem zsidó partner gyakori együtt járása ugyanakkor a közösség gyenge kohéziójára, elmosódó határaitra hívja fel a figyelmet.

6. ÚJSÁGOLVASÁSI SZOKÁSOK, POLITIKA

XX. tábla Napilapok olvasása (a válaszolók százalékában)

	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában végzetek	Nem zsidó iskolában végzetek	Berzsenyi és Radnóti Gimnázium
Magyar Hírlap	8	13	4	3	6	15
Magyar Nemzet	4		5	1		
Népszabadság	54	49	48	44	51	50
Népszava	6				2	
Blikk			15	3		
Internetes újságok	5	8	14	12	10	20

XXI. tábla Hetilapok olvasása (a válaszolók százalékában)

	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában végzetek	Nem zsidó iskolában végzetek	Berzsenyi és Radnóti Gimnázium
168 óra	12	2	20	10	9	20
ÉS	15	12	24	16	15	5
HVG	38	29	7	33	40	30
Magyar Narancs	33	17	29	26	29	45
Nők lapja	4	12	5	8	4	

Mindkét csoport a magyar balliberális politikai tábor legfontosabb napi- és hetilapjait olvassa – az összes többi sajtóterméket legfeljebb 1-2 válaszoló említette. Az újságolvasási szokásokat szemügyre véve feltűnő, hogy az egykori Lauder iskolások jóval nagyobb aktivitást mutatnak e téren a másik két iskola végzettjeinél: újságolvasási szokásaik az értelmiségi habitusú volt radnótiakkal vágnak egybe. Ez elsősorban annak tudható be, hogy a Lauder iskola végzettjei inkább kulturális szálon, mint a tradíció útján kötődnek a közösséghez, s ez által nyitottabbak a külvilág felé.

XXII. tábla Melyik pártra szavazott 2002-ben? (Százalék)

	Lauder iskola	Scheiber iskola	Wesselényi iskola	Zsidó iskolában végzetek	Nem zsidó iskolában végzetek	Berzsenyi és Radnóti Gimnázium
FIDESZ		5		2	4	
MSZP	24	42	22	31	20	10
SZDSZ	70	39	67	57	66	80
Egyéb			5	1	1	10
Nem ment szavazni	6	14	6	9	9	
	100	100	100	100	100	100

Amint látható, mindkét csoport tagjai túlnyomórészt SZDSZ-szavazók, s egy kisebbség voksol az MSZP-re. Egyedül a Scheiber-iskolában végeztek jelentenek kivételt, ahol kiegyenlített az arány. A Mazsihisz által fenntartott iskolában vélhetően a tágabb környezet politikai kultúrája mutatkozik meg: a Mazsihisz erőterében 1989 előtti időkből örökölt hagyomány az erős kötődés az MSZP-hez, amelyet az antiszemitizmus elleni legfőbb védőbástyának tekintenek. A nem szavazók magas aránya, valamint a néhány Fidesz-szavazó ugyanebben az iskolában a már megismert radikális attitűdökhöz köthető.

ÖSSZEZGÉS

Ez a tanulmány a zsidó iskolákban végeztek háttérét és érettségi utáni pályáját próbálta összegezni a továbbtanulás, végzettség, valamint a zsidósághoz való viszony szempontjából. Másképp szólva az iskolák inputját és outputját vette szemügyre, s ebből próbált képet alkotni a tanodák hatásáról. Maga a három iskola így bizonyos értelemben fekete dobozként jelent meg, melynek működését nem, csak be- és kimeneteletét ismerjük. Az esetleges kedvezőtlen statisztikai mutatók így nem minősítik az itt folyó pedagógiai munkát, melynek lényege a „hozzáadott érték”: az iskolába belépő fiatalok tudásának és közösség iránti elkötelezettségének gyarapítása. A belépők összetételét alapvetően meghatározza a környezet, amelyen az iskolák nem tudnak változtatni. A környezet ez esetben a magyarországi zsidóság, e bizonytalanul behatárolt, önmagát kereső, ellentmondásos értékrendű, nagyrészt vélt vagy valós ellenségkép által összetartott közösség. Mivel nincs kiforrott értékrendje, ilyet az iskolák sem adhatnak át a növendékeknek. E bizonytalanság nagymértékben gátolja annak a komoly szellemi potenciálnak a kibontakoztatását, amit a fiatalok otthonról hoznak.

Alighanem a teljesítmény-centrikus, versenyszellemű oktatás ellen hat a zsidó szülők és közösség óvó-védő attitűdje, amely kímélni akarja a gyerekeket a megpróbáltatásoktól. Ez az attitűd mindhárom zsidó iskolában tetten érhető. Mindez nagyon pozitív az óvoda és az elemi tagozat időszakában, ahol a gyermekeket megkímélik a stressz és a túlzott fegyelmezés gyötrelmeitől. A gimnáziumi tagozatban azonban már óhatatlanul megjelenik „az életre” jellemző kíméletlen verseny, s – noha időközben sok mindenben alkalmazkodott ehhez – a nem versengésre alapozott iskola ilyenkor hátrányba kerül. Objektíven nehezen mérhető, jóval inkább szülői megítélés és gyermeki alkat kérdése, hogy a kisebb stressz-kisebb teljesítmény vagy a nagyobb stressz-nagyobb teljesítmény párosítás jobb-e a növendékeknek.

A három iskola ugyanakkor a növendékek jelentős részének erős zsidó tudatot ad. Ez pozitív útravaló, ám az általános öntudat nehezen fordul át hétköznapi gyakorlatba, mint amilyen a zsidó otthon megeremlése vagy a párválasztás.

A magyar zsidóság százötven éves hagyománya – asszimiláció és tudástőke összefonódása – tovább él, miként ezt a nem zsidó elitgimnáziumok növendékeinek példája bizonyítja. A disszimiláció, amelynek útján – különböző mértékben és irányban – a három iskola elindult, járatlan, kitaposatlan út. Átlagon felüli lebírándó nehézségek, ám ennek nyomán átlagon felüli, erős érzelmi kötődés jut osztályrészülni annak, aki ezt az utat választja.

FÜGGELÉK: MINTAVÁLASZTÁS ÉS ADATFELVÉTEL

A három zsidó iskola végzettjeinek kiválasztásánál az érettségizettek listáját vettük alapul. Az 1994 és 2004 között érettségizettek közül mindhárom iskolában évfolyamonként véletlenszerűen 10-10 főt választottunk ki (ahol kisebb volt az évfolyam, ott –értelemszerűen – kevesebbet). Ebből az adatbázisból dolgoztak a kérdezők. A minta összetétele – a megkeresés nehézségei miatt – némileg torzult: minél régebben érettségizett a keresett személy, annál nehezebb volt iskoláskori címén megtalálni. Így egy-egy lekérdezett évfolyam létszáma 6 és 14 fő között mozgott.

A nem zsidó iskolák végzettjeit a kérdezők maguk választották ki: csupán az évfolyamok és a nemek arányára kellett ügyelniük. A minta torzítását kerülendő, az adatfelvételt tíz kérdező végezte, akik egymással nem álltak kapcsolatban és a zsidó szervezetek adatbázisát nem használták fel. Mindemellett tudnivaló, hogy az ilyen jellegű mintavétel esetében a kérdezők – minden szakmai szabály betartása mellett is – könnyebben jutnak el a zsidóságukat vállalókhöz, mint a „rejtőzködőkhöz”. Ezért itt sem lehet kizárni, hogy a második csoport zsidósággal kapcsolatos válaszai valamivel nagyobb kötődést mutatnak a valóságnál.

A kérdőíves adatfelvétel – melynek során a kérdezők lakásukon keresték fel a végzeteket – 2005 májusa és szeptembere között zajlott. A 68 kérdést tartalmazó ívet körülbelül egy óra alatt kérdezték le munkatársaink.